

Часопис је уписан у Регистар медија
Министарства културе и информисања Републике Србије
под бројем NV001011 од 28. априла 2021. године

Суштина поетике — часопис за књижевност

Главни и одговорни уредник

Анђелко Заблаћански

Уредници

Невена Милосављевић

Јелена Трајановски Станковић

Јасна Миленовић

Владимир Александрович Бабошин

Марко Јуришић

Лектор и коректор

Дајана Лазаревић

Издавач

Удружење поетских стваралаца,

Милана Недељковића 40, Глушци

Контакт

+381649803118

sustinapoetike@hotmail.com

Интернет адреса

www.knjizevnicasopis.com

ISSN 2620—0988

Часопис је покренуо

Анђелко Заблаћански

23. новембра 2013. године

Штампа

Print Lab, Београд

Часопис излази четири пута годишње

Тираж

50

Суштина поетике

Часопис за књижевност

Број 75

Октобар/децембар 2022

Слика на насловној страни
Милан Коњовић — *Конавока на софи* (1935)

Реч уредника

Крај је године. Своде се рачуни, успеси и неуспеси, лепо и ружно, добро и лоше, победе и порази у одлазећој години. *Суштини поетике* умало да донесе крај. Па ипак, неки добри, талентовани и надахнути људи победили су мој умор, убедивши ме да је *Суштина поетике* потребна свима нама — како младима који још нису стекли пуну афирмацију, тако и већ оствареним књижевним ствараоцима. Можда је највише потребна искреним љубитељима квалитетне писане речи.

Из тог разлога, верујем да ће *Суштина поетике* превазићи и нека будућа искушења која би се могла наћи пред њом.

На радост поклоника поезије, као и на крају прошле године, овај број је најбогатији песничким остварењима. Доста часописа поезију објављује мање и ређе у односу на остале књижевне облике, али *Суштина поетике* остаје последна свом посебном осврту на поезију.

Поносан сам јер сам у овом броју дао прилику једној девојчици да објави своје песме, као и двома младим песникињама — једној Рускињи и једној нашој која је тек закорачила у песничке воде.

Драгим нашим сарадницима и читаоцима редакција часописа жели срећну и успешну Нову годину, а нашем и вашем часопису срећан девети рођендан, у вери да ћемо још дуго славити лепоту књижевности.

Анђелко Заблаћански,
уредник

Мачвански јав – Дејан Крсман Николић

КАО ВИНО У НОЋИ

Хајде... хајде да утамничимо речи!
Очи нека говоре, неразуму суде...
Нек очи љубав беру ил' жању уместо нас!
Сањајмо наша најлепша винска јутра,
Иако никада више, булбула, плавих ноћи,
Не зачујемо опојни глас.

Срно моја крхка! Хајде допустимо да нас преплави љубав.
Као младо вино што преплави и обузме душу
А озарено срце у усьхићењу препозна рај.
Нека венама поново зажуборе потоци страсти,
С антоцијанима оживи неког давног плеса
Заборављени корак и сјај,
Нека нас још једном додирне она божанска радост
Којој се не назире и не зажели никада крај.

Хајде...! Хајде лепа винарице, да нам се језици
Више не саплићу од пијанства,
Од суза, мучних прошлости слика,
Нека се преплићу од песме, од пољубаца, уздаха, љубави.
Звука виолина и доброга вина.

Витице моја, ластавице чедна...
Хајде... хајде да будемо виноград! Ти буди лоза, ја бићу грозд.
Нека нас позобају птице виноградарике,

Ил' неки стари распевани дрозд,
Ако икада свету упутимо ружну ил' погану реч,
Нека нас у сласт деца поједу с хлебом
Ако им кажемо да неко може волети
Сунце и игру, више од њих... и више од нас.

Сунце, мило моје... како те је дивно волети...!
Сети се... сети... заискри... Заискри погледом као вино у ноћи.
Свемиром твојим нека се зачује меких чаша пој,
С првим лахором твога ока, на вино ме позови...
Ја ћу ти, заувек... заувек доћи!

ИСКРА ИЗ КАМЕНА

У кланац си сатерана земљо моја!
Тесан... и скучен, ко Дунаву гордом клисура Ђердапа.
Серб... раб твој верни, грца и гине,
Док срце Винчанца у њем распламсаваш.

Мој наврндеда што у турско рато посечен беше,
С неба ме гледа и к себи зове —
Дођи, забелио сам један комад неба за тебе,
Дођи... и одма' ори... што кажу наши,
Дугме да бациш, намах ће нићи...
Стихове своје словенске овде посеј,
Зачућеш како васиона пева, цвили од среће...
Реч... ил' слово... бар једно баци...
Избиће клица старих писмена наших,
У ћирилицу ти нико такнути неће.
Од тих писмена древних,

Свезнања кулу... тврђаву љубави сагради.
Небеска орница ова, даће ти пуно здрава плода.
Само знај — језик да наш и слово прародитеља твојих,
Ко дунавски кланац, вечни и стамени буду,
Душа им српска...
Широка, балканска треба.

У камену реч,
Најдубљи корен пусти!
Белези предака наших,
Најдаље векове памте!
На путу повратка с неба, реч и писмено, сачувај свако —
Земља и камен, искра и пламен, шума и река,
Икона... слава... опанак... трава...

Да не изгубиш... слово, баш ниједно...
Само ћирилско писмо знаће да убрани!
На искри и огњишту предака својих
Мост духовни према њима, ти изгради;
Испод лукова и стубова светих,
Жубором...
Извор непресушја ће потећи,
Жеђ што толи...
Нараштаје што нове храни!

СРБИЈА

Ком претесни беху српски златни скути,
У заласку сунца ко препозна зору,
Зар сметаше неком небески нам пути,
Док челичне птице палише нам гору?

Сетимо л' се некад прохујалих векâ,
Пуних патње, бола, туге и беспућа,
Обасја ли светлост, та небеска река,
Нешто што се зове насред друма кућа?

Нећемо их клети, то нам вера не да!
Плакати не смемо, премда суза клизи.
За такве је срце тврђе, и од леда,
Јер Бог на нас мисли, Бог на Србе гледа.

А, кад те, Србијо, можда и не буде било,
Душмани те зли растргну ко вуци,
Ил' буде те само кол'ко испод шљиве,
Твоја деца, твој понос, земљо, мајко, вило,
Знај, барјак слободе, уздигнута чела,
И тада ће носити у руци!

НА ПОЉИМА БОСИЉКА И ЛАНА

У постељи топлој, ушћушкан у свили,
ослушкујем како падају гранате.
Тамо преко Дрине, брат на брата леће!
Као змија леден, немир полагаано улази у вене,
ни ове ми ноћи сан на очи неће!

Гаснуле су звезде, ти драгуљи наде,
Месец лице скрио, као да их краде...
Крај узглавља меког, попут белог вина
зрак светлости један, на колевку паде,
мог, тек рођеног сина.

Да л' ми се учини да ореол свеца
видех на том лицу...? Тек, питање једно
дамар ми покреће: „Остати ил' ићи?“
Где стати на браник отаџбине своје?
Где бранити сина, супругу и мајку?
Крупне кишне капи добују по крову,
мисли моје бледе док тонем у сан...
Пинцгауер језди преко поља босиљка и лана...
Већ наредног јутра био сам у рову,
на уснама кармин, зној и крв слана.

ОЧИ БОЈЕ КОСМОСА

Ако очи твоје будем, још једанпут негде срео,
целим својим бићем заронићу тајно у њихове
дубине плаве...
Свет мој док се буде рушио цео,
космосом твојим опијен, отпловићу у бескрајна
пространства сна, што даље од јаве.

Ако очи твоје, боје космоса, будем, још једанпут негде
срео, жути ћу срп од месеца још исте ноћи украсти,
пред тобом ћу се правити да било је случајно,
да тако нисам желео...
Поља небеска, боје твојих очију, месечевим српом
пожњећу, теби пред ноге прах њихов прелепи донећу...
и вероваћеш ми кад ти будем рекао — очи су твоје...
најлепше очи на свету.

Ако очи, боје неба, будем, још једанпут негде срео,
коња белца оседлаћу...

у сусрет кренућу њима, небом,
пољима тек пожњевеним јахаћу, као очи твоје
дубоким плавим морима... и нећу се зауставити
док их не затвориш... и кажеш ми — твоје су.
Ако очи твоје, боје морских таласа, можда, ја никада више
и не будем срео, ветрове северне на крилатом белцу
зауздаћу, мирним, као очи твоје плавим морима, далеко,
далеко отпутоваћу... тебе, као малу сирену на длану свом,
заувек... заувек сниваћу.

И, помислим ли само да ћеш и ти, својим тужним, дивним
плавим погледом, на хоризонту сузом мене пратити,
нећу издржати — у зеници твога ока, од бола, умрећу.

Сада и овде – Саша Скалушевић Скала

МУЧЕЊА

Блејк је видео (ваљда у Паклу)
огромног лава.

Борхес је сањао древног тигра,
затвореног у још древнијој пирамиди.

Мене не муче, не гоне,
тако крупне егзотичне мачке.

Једна љупка вучица
мира ми не да.

РАВЊАК

Из прашњавог шлема који скидаш
пени се меко лето.
тај шлем из равњачке шуме
сада је мој.

Жега и тешки метали
са околних модрих брда
отровно млеко ми са
сиса својих приносе.

И САДА И ОВДЕ

Као да чујем Дармолатова
како пред својом укоченом
и понизном свитом
простачки гласно псује
Псето је завршило псећом смрћу

не знајући за гробницу
за своје будуће пасје гробље.

УВЕК ИЗНОВА

Док седимо за овом раскошном трпезом
изнад нас Дамоклов мач виси.

Домаћин нас тера да се рукујемо
проверавајући држимо ли бодеж.

Након обилне вечере са специјалитетима
и посланицама *l' Alexander Borgies*

коју нисмо пробали
нуде нам још топлу Прокрустову постељу.

Изјутра када се увере
да смо још живи и здрави,

већ уморни од нас
бацају нас гладним лавовима

и другим зверима
увек изнова.

Одјеци душе – Вера Радосављевић

МИРИС ЈЕСЕНИ

У мирису
јесени
мисао
скривена
На јастуку
време
проливно
вишњама
Кап
по кап
низ снове
клизи
Сан
скривен
сакривен
запечаћен
јечи.

*
**

Дрхти одјек душе
кроз крвоток
шаренилом боја
Између неба и земље
човек
Тајна у тајни

сведочи мозаиком слика
По мери пута
од линија и снова
На путу светлости
под кожом
распрснуто Сунце
Немүштим језиком
исповедана
невиност ћутања
У тајни спасења човека
дубока скривена мисао
ухваћена
Невидљивом руком
тајанствено вођена
Супростављена Армагедону сопственог срца
из нутрине бризнула
светлост
У тајни причесних дарова живота
прображена душа
пронашла себе.

САМА

Ово је један од оних дана
Када хладна пољана
Души дарује немир
Када кнедла гуши сузу немира.
Када срце у снегу тражи траг
Када неим чeљустима
Небо дотакне брeмe у мени
Када жаока испрати пахуље и дан.
Када удови гледају у слику на зиду

И, када им се она руга
Топлотом која одише
Док дрво пуцкета.
Хладна ноћ је на прагу.
Узимам секиру и забијам је у пањ.
Ово је један од оних дана
Када си сасвим сам.
Ваздух мирише под налетом ветра
Док сенке играју и смеше се
Крају и почетку нечега
Што из магле густе креће.

У СУСРЕТ ПРАЗНИКУ

Отварам срце
пружам длан
Молитва креће
небу лети
Велика је тмина
стаза без вида
У пољу насред друма.
Богомати чека.
Горда способност стеже срце
прекинут доток мисли и хтења
песма над песмама кроз покајничке сузе сија.

Аксион Естин...
Достојно јест...
Звуку и светлости
Срце и душа да се преда.

САМОЋА

У ноћи
самоћа...
Корак
са
корацима
шета
Лице
с дубоком
бором
у борби
са сенком
Горња усна
згрчена од бола
Из нутрине
ехо дивљакуше
режи
Срце декодира
откуцај жедан
Низ плочник
шум осмеха
котрља се
и говори
Пружена рука
из даљине
сагиње се
да ухвати
у ноћи
срце изгубљено

ОСАМА

Равнодушна на умор
Испратих поглед ка пределу
Ноћ се праћакну у оку

Осама

Нестати у даљини
Руке осетити
Бескрај у ткиву

Мирише ноћ
Трен живота прати дах
Млечни пут испрати сан

Умор са смислом диже глас
Ехо мисли
Зеница каже више ниси иста.

Камен као вода – Пеко Лаличић

КАМЕНИ КРУГ, КРУГ КАМЕНА

Камен,
у земљу
риме враћа,
спас тражи
у расутој тишини,
догорелим ватрама,
продуженом времену.

Плоди чежњу,
жили живот,
и претаче га
из облика у облик
остављајући
отворене вратнице
бива времепис,
повремен,
добродошао,
жаљен
и невремен.

У каменом кругу
распоређен
цвета
и силази
у круг камена

одакле се
изнова пропиње,
битише
и враћа
у земљу
да окамени риме
и настави камени круг
до новог почетка
круга камена.

КАМЕН КАО ВОДА, ВОДА КАО КАМЕН

Тече
по мени
као вино,
као метал,
као храна.

Тече полако
с мене,
на мене.

У темељу му
огањ,
птица
и луч у пркосу.
Да моје воде гргоре,
да мој камен жубори,

ромори
и куља у мени.
песму да изнедрим.
Да се окамени у птицу
над софром,
колевком,
и бравима хиљађеним,
да цингаре јеком звоне,
клепетуше да се множе,
да теку мед и млеко,
и нејач снажи из немира белутка,
дојки воћњака,
пшенице белице,
и бакарних жила,
да тече црвена
као вода,
као камен,
као храна,
у данас,
у сутра,
у сва јутра
што их умива,
подиже,
држи
и снажи
вода,
вода као камен,
камен као вода.

КОСТ СМО И ВОДА

Кост смо
и вода.

Нит (разума)
која се њише
и ништа више.

И то је довољно
за велику светлост,
помак сунца,
велико славље,
дуга путовања
и нове путање,

Довољно за узлете и прелете
Ватре,
реч да се усправи,
у кост удене,
вода да буде,
венама дана да се оцртава,
да јави буде кост,
сан вода.

Довољно да нас нит разума
жилама воде води
кроз шуме опстанка
заобилазећи кошаве
које би до ума
мрак да џезере.

Кост смо
и чудо
што лепоту даје
и будно пристаје
уз будући спектар дуге.

СЛАМКА СМО СЛУЋЕНА

То смо што смо:
(камен
кост
и вода),
а сламка смо,
варница слућена сунцем
да буде кост
будућег праска,
семе загледано у воду
кружног тока,
будући сјај белутка.

Ту поред нас – Дејан Спасојевић

МАЈКА

(Вјечност)

Вријеме тече извору живота,
А тамо, на небу, видим твој лик,
као одраз у огледалу,
Кристално јасан ведар и мио;
Осмијех у ком се крије даљина,
а у њој — живот цио.

Између нас и вјечности
Слика је твога лика — синоним за радост,
који се уздигао изнад патње;
и отпловио тамо у Божанске луке
гђе нема бриге ни уздисаја,
гђе нема туге ни муке.
Гђе незалазна свјетлост сја
И свима радост и срећу тка.

НЕМАЊИЋКА ЗВОНА

Из давнина звоне
звона
С немањићког трона,
Освештана миомиром
Светог Симеона.
Звоне

племе да пробуде
из "мртвага сна".

Помози нам Боже драги
и Лазаре свети,
Србин да се себи врати
славе да се сјети.

Косовски нам завјет свијетли
Ко путоказ стоји
Да будемо људи
Божји,
Останемо своји.

Светог Саве из вјечности
молитва се чује.
Српски син се Христу моли
роду поручује:
„Мирите се, браћо драга,
и молите Богу.
У љубави Христови смо
и градимо слогу“.

Духом светим
српски народ
одувјек је вођен
Божјом вољом
он је спашен
њоме препорођен.

И патријарх Павле
с неба
поруке нам шаље
да будемо људи вазда
Христови и даље.

Вјековима
звоне звона
светог Симеона
српски народ да посвете
одјекују она,
српски народ да пробуде
одјекују она.

ПУСТИЊСКЕ КИШЕ

Док падају
неке пустињске кише
прљаве капи
у прљаво вријеме,
промичу дани,
тихо,
све тише,
нудећи
старе,
нове дилеме.

Сунчани зрак
за облаком чека,
љубав вири

са прозора сјете,
"Свемогућство светом тајном шапти
само души пламена поете"

Истрај,
стани,
сачекај да прође
тмурно вријеме,
године и сати,
доба среће опет ће да дође,
васкрснуће
кад се Господ врати.

Сањајмо загрљени – Драгојла Дивјак Топаловић

СУТРА ЈЕ МОЖДА ДАЛЕКО

Не, не желим да ти останем
суза у оку
провлачећи се као изнемогла сена
застала на угаженој стази
где сваки лист
издише без последњег трептаја
кроз дубине нестанка.
Не чекај...
Не саплићи се по шипражју док луташ
разгрни мисли
и пробуди заспале снове
не допусти да
варнице срца закључаш ћутањем.
Не бежи од себе
не бежи од љубави
како год ја сам ти
тананим нитима уткана у душу
чезнем да те дотакнем
да уз тиху музику поветарца
одиграмо најлепши плес
и додирнемо плаветнило бескраја.

А не би било ни тог јутра да не помислим
на тебе.

Кажи ми да ме волиш

нека то буде данас
јуче је склизнуло у неповрат.
А сутра?
Сутра је можда далеко.

ТАМО ГДЕ СЕ ЛУБАВ ДОДИРУЈЕ

Знаш...
Нисмо ми од оних
који вапе за љубављу
довољно је имамо у себи.
Остављени смо на пучини
да нас хладни таласи бију
додирнувши леднике.
Сачињени од искрица светлости
побегли смо од разјареног ветра
и остали под окриљем златнога Сунца.
Спојили смо душе и
волимо се онолико
колико је потребно да корачамо
загрљени у ноћи
обасјани звездама
спуштени на рамена Месеца да
сањамо
о свету где се само
љубав додирује

НЕЗНАНКА

Спустићу се тихо баш у снове твоје
мисао си моја , посебна и јака
и не слутиш оне, дуге неспокоје
да за тобом чезне сањива Незнанка.

Тело ми прожима недостижна тајна
тананим нитима у машту се скрила
са тобом ме веже једна звезда сјајна
топлим ме додиром немо опчинила.

Скривени погледи теби су незнани
невидљива љубав све нас више спаја
и кад јутро сване, а Сунце порани
са осмехом нежним усред загрљаја.

Теби за њом душа у трагању лута
иако су жеље несигурне, танке
бледа нада среће губи се и плута
док те буде шапати твоје Незнанке.

Између неба и ништа – Михајло Орловић

ШКОЉКА

Прошла ме је свака бољка
Сад сам на дну мора
Заборављена шкољка
Ћутим, бисере своје брусим

Ништа више не може
Да ме снађе
Осим да ме покрију алге
Или неко случајно нађе

ПУЖ

Боже
Само је мени стало
Да се попнем на врх стене
И одозго гледам
Оно
Што сам могао видети
Одоздо

ГАВРАН

Свој живот сам потрошио
У покушају да направим фикцију
Између неба и ништа
Која ни једном Богу
Није до сада успјела

Кад одлетим са гране
На којој сам остарио
Моја деца заборавиће
Да сам било шта чинио
Јер ће у рукама имати циркус
Звани мобилни

ВОЗ У МАГЛИ

Воз празан

Нема кондуктера
Ни машиновође

Нечија путна торба
Лежи у ходнику

Ако је прекорачим
Пробудићу сетне ствари у себи

Ако је понесем
Поклекнућу пред тугом

ХЛЕБ

Хлеб може бити бели
Црни, ражени
Може бити хлеб испод сача
С коштицама бундева, мало лана...
Може бити хлеб моје мајке
Моје баке
Али ниједан није тако гладан
Као онај што је добар
Као хлеб

Девет поетских кругова – Љубица Жикић

КЊИЖЕВНО ВЕЧЕ

У Књижевном клубу градске библиотеке
Пристигли песник говори своје песме
Не крије да се додворава

сваком стиху

Изговарајући театрално рођене речи
Ослобођен тешких каљавих ципела
Излизаног сомотског капута
Расте и надвисује самога себе
Разбарушене усијане главе
Подсећа на Ртањ под налетом
Ветра са западне моравске стране

Ту испред нас зида свој стаклени град
Надмеће се с властитом висином и тежином
У небеса се загледа кроз ниски плафон
Библиотеке која је тишином замукла
Онда рукама скупља растурене облаке
Склања их у стих од ветра и пролазности
Изненада мења боју гласа па нас заводи
дубље у шуму

Као препредени курјак Црвенкапу

Пресвлачи се попут змије шарке
Палаца језиком и трује нас својим заносима
и љутим варницама

Од чега ми растемо ширимо се и дужимо
Потпаљујемо ватру свога пепелишта
Док књижевни клуб не прерасте у арену
У којој гладијатор прославља победу.

МАНАСТИРСКА ТАЈНА

Васку Попи

У скровитом присоју
Где снага храста царује,
Опасана кулама
Блиста на сунцу светиња.

Пред ликом светих ратника
Мрморим у себи несаглед:
— Чија је замисао била
Владара или сликара
Да свете ратнике наоружа
У сред белог манастира?
Да ли је владар
Или сликописац
Оставио аманет
Да ће време сабље проћи,
Да ће реч сабља постати?
Како да препознам реч
На уснама младог витеза
Већ уморног од стајања?

Прилазим лику ратника.
Целивам скуте одора.
На раме ми се наслони
И реч ми шапну тражену
За узврат топлог додира.

РЕЧИ ПРОТИВ ПОЕЗИЈЕ

Између агава и жбунова нара
Шаптао је напуклим гласом
У увојке моје мокре косе
Да писање стихова краде
Сате и дане у неповрат

Док су таласи бели змајевити
По морској пучини јездили
Одвео ме је босоногу
Далеко од врелог жала
У сеновиту шуму
Борова и чемпреса
У одаје од маховине
С украсима од јантара

Попут младог Пана
Изговарао је речи
Пуне мириса и боја
Па сам ухваћена у мрежу
Сребрне месечине
С ума сметнула да је ико икада
Песме певао и стихове писао.

ЗАВЕДЕНА

Музика је стара заводница
Разиграна нежна душопреља.
Подигла је моја бела једра
Пред морнаром са дивљих острва
Са којих се нисам ни вратила,
Усидрена виолинским кључем
Срца мога страсног, неопрезног

ПОВРАТАК СМISЛУ

Кренули смо у планине
Да у пећинама пронађемо
Изгубљено семе живота

Бобице боровнице беремо
И једемо као сласт највећу

Скинули смо одећу и обућу
Окупали се у језерској води
И сапразли наталожена сећања
На разоткривања
 јавна и тајна

Говоримо речима које не звече
Речима које окупљају око себе
Излетнике који знају на којој
Страни Сунце излази и залази

Ми држимо веверице у рукама
По киши ходамо без кишобрана
Па да се умножимо и порастемо
У мајчинском загрљају искона.

ТРЕПЊА

Из собе су одселиле боје
Кораци и кости шкрипе
На паучини трепере
Разапети позиви и поруке
Пристигли кроз зидове

Чежњиво посматрам
Звездано небо
Као град у даљини
Према коме ми је поћи

Да ли су све то
Твоје очи Господе
Које ми путеве осветљавају
Да не трнем од језе
Која из мрака извире

НЕСХВАЋЕНИ ДАНИ

Делови садашњости отимају се
Од дана свога настанка
И одлазе у прошлост

Да буду сведоци угашеног дана.
Сахрањени у историји
Засијаће сјајем очију
Које их из заорава пробуде.
Ако их на заставе окаче,
С ветром ће се надигравати.
Као губитници уклети
Остаће несхваћени
Од оних тада и ових сада.

СЈАЈ У ОЧИМА

Љубави, не изговарај своје име.
Пребаци копрену преко белог лица.

Нека те препознају само упорни трагачи
По сјају који открију у својим очима
И тутњави мастила у венама..

ПУТОВАЊЕ

Плови моја барка
реком без обала
расточена временом
одолева таласима
отварам уста и

дозивам без гласа
с осмехом у души
која памти
сва пристаништа
и одзиве
од извора
до овог увира
у бескрајно море
живовања.

Јединој – Иван Станковић

ТИ РАСТЕШ

Мом Цукеру, мојој супрузи, песникињи

Ти растеш

твоје се речи успињу
према звездама

као дијамант
с хиљаду фасета
њихову светлост преламају
засењујући
и сјај сунца

Ти растеш

твоје се речи као жива
разливају свемиром рима

и проналазе пут
до Олимпа, до Пантеона
до свих богова Поезије
до ушију Муза
с којима општиш на равној нози

Ти растеш

твојим се речима насито хране

сви светови стихова
познати и страни
по безбројним сазвежђима
разбацани

Ти растеш

твоје се речи усецају
у неуништиви, вечни камен
постојања
у папир и у ваздух
у златни конач мреже трајања

Ти растеш

а твоје речи звоне
на уснама, у срцима

личне исписују успомене
у туђим главама

речником постају
неизговорених надања
и осећањима и мишљу
људи који тек ће постојати
светиоником њихових дана

Да
ти растеш

и твоје речи с тобом
расту и цветају

мирисног полена изданке дају

у врту Надахнућа
опрашују их птице и инсекти
лептири бесмртности
шарених крила

Ти растеш

твојих се речи корење
шири и јача

дубоко у земљу
урања, дуби тло
све снажније, све чвршће
као моћна шака на окупу држи
растресити компост

Ти растеш

док твојих речи крошња
дубоку сенку баца

у чијој хладовини лежи
и лено се одмара
увек свежа и мекана трава
угажена стопама
старих љубавника

Јер

ти растеш

у твоје се речи дах усељава
наших душа

нас којих те малобројна
армија следи
кроз ватру, кроз воду
кроз тајно значење
времена

Ох, како само брзо
и незаустављиво
неумитно
ти растеш

а твоје речи праштају
и оно што праштати
не вреди

велике, узвишене
надмоћне
хермелин на гримизном плашту
на твојим нежним плећима
Атласа

Ти
ти растеш

твојих речи река буја
без обала

распомамљени ветар
надима бела и црна једра
бродовља које њоме плови
без страха
ка нествореном ушћу

Ти растеш

Ти растеш

цигле својих речи предано нижеш
подижући храм

уточиште
идолопоклонаца, правоверних
првосвештеница си
апостола језика божјег
мецена ускрснућа бесмртних

Чуј
ти растеш

неукротива се лавина твојих речи
с висина обрушава

бела и девичански чиста
грудва стидљивости
закотрљала се једнога дана
нарастајући са сваком новом
свој неизбрисиви утирући траг

Ти - растеш

твоје речи све више
испуњавају простор

видике, хоризонте
гутајући празнину
бесмисла
употпуњавајући, делић по делић
зацртану слагалицу

Ти растеш

и твоје речи расту
надрастајући себе

свет нов уобличавају
стварају
као Бог, земљу и мора
и биљке, сва жива бића
и једног човека и жену

један нови почетак

А ти растеш

и живиш

живе са тобом речи твоје
кроз тебе дишу

изнова и изнова
грла их изговарају
руке их пишу
свемир их памти
прометејски свако слово им пламти

Ти растеш

а твоје речи више
нису речи

у нешто веће и потпуно
ново, још невиђено
израстају

саме себе надвисују
и надрастају

и одлазе
и заувек овде остају

А ти настављаш
да растеш

и твоје речи постају
ти

и ова песма постаје ти
и љубав - сва љубав
постаје ти
и границе све се губе
и бришу

и постају ти

А ти растеш
и растеш

у твоје речи се слива
све и сва

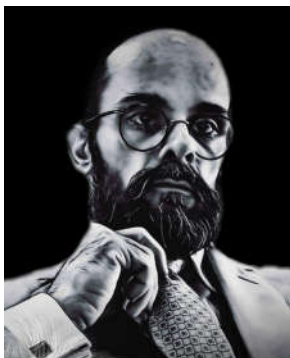
и један и један престају
да буду два
и постају ти
ти, која у себе упијаш
почетак и крај
и оно алфа
и оно омега
и сва она слова

између
који постају ти

ти која растеш

до застрашујуће
и оспокојавајуће
утешне свеобухватности
која укида потребу
и обесмишљености удара
коначни жиг
на све друго.

Ти растеш.

Три песме – Милица Јефтић

БЛИСКА ДАЉИНА

Загрли ме близином,
чак и онда када ниси ту и не брини.
Чувам нашу љубав
као што шкољка чува свој бисер,
јер ништа више немам
од уштеђевине и имовине.

Наша љубав је мој дом.
Четири зида и кров,
топло ћебе кад захладни,
светлост када седим у мраку,
чекајући твој долазак да ми сване.

Пошаљи ми пољупце путем ветра,
јер он једини разуме младе и заљубљене.
Пренеће ми пољупце и поздраве.

ИЗВОР ЉУБАВИ

Трагам за извором
наше љубави
и молим Бога
да ми постави
знакове крај пута
како бих дошла до њега.

Када га нађем,
открићу ти где је.
Слободно сврати.
Напиј се.

А ја ћу молити Бога
да последње капи
утоле твоју жеђ и да ме,
пијући са извора,
можда поново заволиш.

КОЛО ЖИВОТА

Мило моје,
колико год да те боли,
не вапи да узвраћаш дупло.
Данас су на кожи ране,
сутра су већ ожиљци,
данас сузе — сутра осмех.
Живот је коло среће
и знај,
вечно се окреће.
Ти си земља плодна,
мило моје,
тебе прате и Сунце и киша.
Данас си семе,
сутра си плод.
А они ће заувек остати штетни,
само један обичан коров
на тој плодној земљи.
И зато,

земљи су потребни
и Сунце и киша,
као што је и теби потребна
и туга и срећа,
да би знао да си жив,
да би знао да си рањив,
да си људско биће
од крви и од меса.
Да си човек.

Пуштај своје корење
дубоко у земљу.
Буди стабилан на тлу.
Расти.
Понекад и падај,
па чак и увени,
да би опет са првим пролећем
изнова процветао.

(2001)

Класичне строфе – Душко Р. Недовић

У ТАМИ НЕРАЗУМА

Тјерају ме да исток изаберам,
онда неки да се окренем западу,
да зелене јагоде никад не берем,
да стар не волим дјевојку младу.

Наговарају ме да оставим пиће,
да се одрекнем масне хране,
ма ја сам људи слободно биће,
зашто постављате глупе забране.

Кажу држи се само једне вјере,
и обавезно бирај своју боју коже,
образ се савјетници водом не пере,
дрва се без ватре узалуд ложе.

Ја хоћу да гледам излазак сунца,
како ако се не окренем ка истоку,
да ми заједно са свима срце куца,
и да волим коју год хоћу дјевојку.

Волим заласке тихе у предвечерје,
али морам гледати баш ка западу,
за мене су све вјере правовјерје,
и југ и сјевер су ми често у хладу.

Па једноставно кажем људском роду,
дај пустите ме већ једном на миру,
ја хоћу само своју непомућену слободу,
сви се на овом свијету рађају и умиру.

ЈОШ УВИЈЕК СИ ТУ

Силазим низ њене небројане тајне,
док ме прате, тихо, усамљене мелодије.
Снове сакупљам незаборавне, трајне,
пуштам сунце да се тишином смије...

Станује још увијек несметано у мојој глави,
одвојена видицима мутних сјећања,
дар закључани који се благословом слави,
као невини осмијех првог обећања...

Још увијек плеше на врховима мојих стопала,
живот нам није путеве на раскршћу раздвојио,
пјесма крила њежних у мојој души је остала,
нијесам се довољно њених отрова напојио...

НИЈЕМИ ПОГЛЕДИ

Што очи твоје невино римом кажу,
ријечима ми никада нико рећи неће.
Твоје нека ме варају и нека лажу,
само нека капају њежним капима среће.

Осмијех твој како зна да ме развесели,
то ријечима ни анђели не знају рећи.
На раскрсници судбене гђе смо се срили,
непогрешиво си ми нашла пут ка срећи.

Оно што додири непримијетно ураде,
у пролазу када се тајне дотакну случајно.
То не могу испјевати најљепше баладе,
дешава се, небески, несвјесно и тајно.

Неспутани шапати, изговорени нијемо,
говоре више од књиге, радо, прочитане.
Када се безгласно међу многима зовемо,
путем вјетра који не желимо вјечно да стане.

Четири песме – Душка Контић

СЛУТЊА

Слутила је кривудава ријека
Да су јој ток промијенили
Хтјела је само да сачека
Вољени поток немирни.

Рањена каменим убодима
Стијена расутих по обали
Скоро пресуши, капи још има
Да саберу се снажни вали.

Крени ријеко коритом старим
Загрли оснажену бистру воду
Срећна пођи путевима знаним
Од ријечи исплети нову оду.

Није ти у природи да одустајеш
Бог те је наградио бисерима
Рођена си да свима дајеш
Љубав у рађању твојих рима.

Потеци одважно низ кањоне
Заискри Надом извирања
Весела звона снажно звоне
Слободна ријека опет сања.

БЛАГОСЛОВ БОГА

Боже, заштити тужну Планету
Од зла што је поткопало руже
Подари милост сваком дјетету
Остани на земљи што дуже.

Призовимо небеске благослове
Божанску твар да нас оснажи
Помилуј нас грешне, Богослове
Опроштај покајник скрушено тражи.

Поново се поиграва слутња
Несретни пир гозбу заказује
Завришта у души злокобна ћутња
Владар из сјенке потку снује.

ЕПИТАФ

Живот је само скривена суза
Случајно се на ревер откотрљала
На гробу бачена црна блуза
Тужна пјесма у књизи остала.

Земља земљи, вода води доходи
Пловидба кроз живот кратко траје
Талас безнађа ка мени броди
Живот узима све, тако мало даје.

Прашина ће прекрити хумку бијелу
Блиједи епитаф на мермерној плочи
Као да се никад ни родила нисам
Склопићу заувјек уморне очи.

ДУГА НОЋ

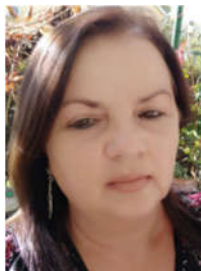
Ноћ је дошла до самог краја
Газила разграбљену немоћ
Окуражених уздисаја из чудног сна
То нисам била ја...немоћ се точила

Игра није хтјела да се заталаса
Туга без гласа бојила је
Зидове крвавим траговима
Цвјетала у скученим мислима

Правила трагове, заузимала снове.
Згажен цвијет из дуге косе пао
Завриштао испод црне цокуле
Свирка се претворила у тихи плач

Огњени мач гњевног вилењака
Косио је траву уздаха зелене ноћи
Откоси немања су рањени шапутали
Заувјек остављали мук коријења

Посјеченог оштрицом предаје
На грлу заточеника ноћних утвара
Безгласно запомаже у тмини
Престрашен хрли пурпурној мјесечни.

П(ј)есме безимене – Жарко Бумбић

*
**

Времену вријеме
отвара корице.

Нечитко дани
сахрањују живот.

Голуждрави откуцаји
пробијају предвечерја.

Загрљени промашаји
под резом реченице ропћу.

У сраму,
самотно,
дотрајавају привиђења.

*
**

Живот,
покорен почетком,
у беоњачама смрти
сабласно полаже јаје.

Виле у стаништима
раскомотиле осакаћене дојке,
док даждевњаци
лижу земљана ребра.

**

Плазе поскоци
пооране бразде.

Препукло сјеме
расквасало раоне рачве.

У смрти живота
огољели недостижи зјапе.

На уснама,
ко трбушна грозница,
умире вријеме.

**

Скичи сипљиво псето
из располућене утробе.

Лају неподметнути ати
из раскрвављених урлика.

Пресјечени гркљани,
ко црне чавке,
аждају живота ждеру.

Звијери
раздиру јутро,
заудара буђ
из подераних крпа времена.

Разбацани комади смисла,
леже
на пустим пасиштинама.

*
**

Камено ињем
шарганово гнијездо спава.

Ни гробу похода,
ни јутерњу свитај.

Чекањем
срце изблиједело
зрачењем белутка
у сузи.

Камено ињем
шарганово гнијездо спава.

*
**

Стење
светиња слобода.

Јарци
деру револуцију.

Последњи комад проје
развлаче
бијесни пси.

Скапава насамарени дух
док локве крви
ничу по чекаоницама.

*
**

Помилуј чело
ко потиљак.

Дани, данима
скотови.

Гази обданицом,
ко кроз суноврате,
мртвим сјенама
привиде.

Сумраку причешће,
промуклих недостижа.

*
**

Отичи
патњом мојом,
пречиста
каменоклета нирвано.

У дневи порода ми
не гнијезди
презмијско клупче.

Оштрином ока уздрени.

Отичи патњом мојом
пречиста каменоклета нирвано.

Плачи,
преслаба јазбино плача.

Плачите,
немушти свјedoци времена.

У безплачу,
кукавице се гнијезде.

*
**

Гнијездо,
ко срце дубоко,
ко огањ
топло.

Уплетени дани,
низ грло
јутра просипају,
и росу
на дугину шару
навлаче.

*
**

Зрно моје непосијано,
гдје ли ћу те наћи,
гдје ли ћу те посијати.

У груди празне,
у срце болно,
у крв замућену,
у сузу непуштену,

у вријеме прохујало.

*
**

Постиди се животе,
већ једном,
поручи молитву за покајање.

Нек громка звона лупају
о празно срце Доротеја.

Окупај се у сузи
и скини са себе
ушљиве вашке судбине,

како би будуће ноћи
покупиле празнину овога дана.

Деца пишу поезију

СОФИЈА ТРАЈАНОВСКИ

(13. новембар 2010)

VI/2, ОШ „Ђорђе Крстић“

Београд

СВЕТЛО

Светло није само лампа која светли
Као што су многи људи рекли.
Светло је заправо нешто друго,
А ја то нисам знала дуго.

Светло се појави тад кад сте тужни
И сви вам дани изгледају ружни,
Тада се појави у сваком човеку
И у његовом смеру мисли теку.

Па о светлу размишљате сваког дана
И тако зацељује животна рана.
Ето, светло није само лампа која светли
Како су многи људи рекли.

МЕСТО

Било је то скривено место.
Људи на њега нису долазили често.
Некада се не би ни видело
А многима чак није се свидело.

А они оштроумнији који би подигли поглед,
Испитивали би га и понели би и двоглед.
На том месту никад нису падале кише,
На њему је могло, наравно, и да се пише.

Мени се то место зато свидело
Јер се није превише видело
И јер на њега нису долазили често...
За мене то је једно сјајно место.

ХЛАДНОЋА

Ја осећам хладноћу чудну
Која ме ноћу често држи будну
Као да ми у срцу снег веје
А оно покушава да се згреје.

У мојој глави ветар неки дува,
У ушима све и свашта се кува,
У рукама као да држим лед...
Да ли ће се ствари довести у ред?

Међаву осећам у своме телу
Док пипам малу грејалицу врелу,
Али кад помислим на породицу моју
Хладноћа оде у кућу своју.

Напомена редакције Суштине поетике:
Песме Софије Трајановски објављујемо уз допуштење
њене мајке Јелене Трајановски Станковић

Хаику – Елизабета Јевстигнејева

имендан, вече
кроз палачинку гледам
уморног оца

напукао зид
на планинском храму
Богу је тесно

Божија воља
избледело на сунцу
јеванђеље

слушам радио
не скидам слушалице
доручак прија

у резервату
свуд падају латице
по конзервама

поспано јуто
покушава свуд стићи
бегом од кафе

*
**

дуго памти
пожутели хербаријум
бакине руке

*
**

цео дан киши
мој пас је врло срећан
репом и главом

*
**

дубоки наклон
шољи од порцелана
кинески чајник

*
**

каже лаку ноћ
вежбајући тишину
невеста

С руског превео Анђелко Заблаћански

(2003)

Поноћни титраји – Јелена Трајановски Станковић

ДА ЈЕ ШТО НИЈЕ

Да су се сатови божји другачије поклопили,
И стазе нам једна уз другу стајале тик
Можда би се наши дланови страшћу склопили
Можда бих била баш твоја а ти мој љубавник.

Да је време некако помешало правила
И да су нам јуче и сада истовремено текли
Можда бих ти на грудима усне оставила
И можда, можда тако све бисмо рекли...

Да су животи играчке које се могу преслагати
И да се могу понављати на начина небројено...
Ех, можда неке даљине не бисмо морали лагати,
Можда би све што јесам било само за тебе скројено.

Да смо се негде у том немогућем срели
И да смо тако у тој илузији друге стварности ткали
Можда бисмо се јако волели и под исти кров хтели,
И можда за друго никад не бисмо знали.

Да оно што је није неумитна и једина збиља,
Пуна неких ограда за душе, за чежњу, за тела...
Али, знаш да међу нама снева толико граница, миља,
Иста питања, стварношћу бојена поврх уморних чела.

НЕЋУ ДА МИ КАЖЕШ

Нећу да ми кажеш да ме волиш
Јер се онда речи кô перле разлете
Срљају у мрачне ћошкове саме.
Не, не говори ми да ме волиш.
Само се у мом оку смеј као дете
И пољуби ми у поноћ обнажено раме.

Али, никада немој рећи да ме волиш!
Знаш, неке жене за речи живе и њих дишу,
Оне су им хлеб и вода без обећаног сутра.
Не причај ни себи о том да ме волиш.
Дозволи уснама да по образу ми пишу
Тајне поруке које тражим сваког јутра.

Зашто би ми икад рекао да ме волиш?
Равнице спавају у незнању да ходамо
Преко њих једно другом на јастук.
Све ми шапни, ал' прећути да ме волиш.
Љубав празно одјекује када је одамо
Нека пламти, нека тиња уз вечити мук.

ТРЕБА МИ

Треба ми једна бела хаљина
Полупрозирна са три сјајна дугмета
И да мирише на лаванду
И нека трака боје сутона
Да увежем машину око снова

Који као несташна дечурлија
Вире из дуге плетенице
Која ми чува ситна плећа.
Треба ми поље мака на уснама
И две дивље јагоде на образима
Летњи пљусак на трепавицама
И звезда Северњача у десном оку
Нека у левом буде поноћна тишина
И вулкан изнад Напуља на грудима
Што те претећи гледа неуништив
И ластавице покрај обрва да могу побећи

Ако ти ни тада не будем требала.

Додир недодира – Анђелко Заблаћански

ДОДИРИ ВРЕМЕНОМ

Како да узмем
ту страст
коју си наменила мени
кад сваке
ноћи бежиш мојим уснама
и прстима
изговоривши моје име
нестанеш у магли и пени
оставивши обле чврсте груди
да ми дрхте дамарима

Како да ти љубим
дланове
и милујем гола рамена
кад сваке
ноћи бежиш мојим уснама
и прстима
и све уздахе тајно
преместиш у нека
друга времена
где потпуни смо странци
једно другом
и људима

ЈУНСКИ СОНЕТ

Ноћ јунска, липоцветна и врела;
У оку уденута месечева сена:
Што доноси обресе твог тела
И упорну ћутњу да си жена.

Голим чланцима береш капи росе,
Све си ближа мом муклом немиру.
Ноћне те птице у лепету крила носе
И биваш бујица реци на увиру.

Биваш буктиња у којој ноћ гори
У мојим очима, на длановима мојим,
Док наше ћутње су вишњи разговори,

Не знам сан сам — или постојим
На површини увируће реке, заиста,
Кад месец стидљиво по нама заблиста.

ПРЕД СЛИКОМ

Зрак сунца
што ти косу боји
и безобразно додирује
обресе твоје женствености
жели у мој вид
кроз зенице дубоко у душу
да ми те уреже

с уснама путеним
што од девојчице чини жену
и осмехом који жену врати
увојцима девојчице
док ми мисли трепере на твој
голом рамену
опијене мирисом воћа
сладострасног
у твојим недрима...

С ЊОМ

*Не знам да ли сам спавао,
али знам да сам сањао.*

Иво Андрић

Где сам провео ноћ, не знам
Јер никад тако пијан нисам био
А нисам пио
Већ видех најлепши храм —
Не, нисам видео ништа
Ни цркве, ни позоришта
Бејаш у соби сам...

Сам у мислима њеним
И испод трепавица
Сновима по њој и мени
Разливеним
У загрљају наших несаница
И лудом жељом спојени

А да ли у соби бејаш сам
О, то заиста не знам...

ЈУТРО И СУТОН

Кад се случајно сретну
јутро и сутон
твој поглед младог месеца
и мој од тмина сазрео
смет ли
жени у дамарима
цветању груди међу прстима
открити тајну спајања усана
с вековима

смет ли
песнику показати човека
који га твори
жени изворе надахнућа
а песми
истину ишчупану из лажи
кад се случајно сретну
јутро и сутон
твој поглед сав од плавети зоре
и мој крвав од несанице

У МИМОХОДУ

Кад се у мимоходу живота и глувих снова
Сретну твој лик и моја сенка сва од белила,
Лето ће неизоставно пасти с трошног крова:
Наших судбина у које се тишина склонила.

Сви почечи су исти кô с пролећа кад уцвате
Нарциси жути и зумбули плави миришљави,
Док у један минут ставимо све живљене сате
И у себе сакријемо пред срцем ум кржљави.

Држаћу те за руке — чак и кад те понор вуче.
На дну живота смехом правићемо степенице;
Уз тебе да заборавим сваки тренутак од јуче,
Само да ми сва буђења нова виде твоје лице.

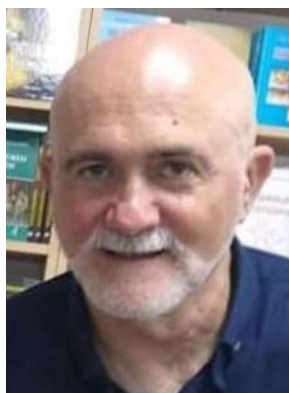
КАД МЕСЕЦ ПАДНЕ

У мирној луци,
на мирној води, усидрена лађа дрема.
Тек ветрић пирне
да у крошњи тополе
замирише дан.

Ни гласа,
ни слутње да у том часу
негде неког нема,
а морао би бити
да слуша тишину кад река тоне у сан.

Кад месец падне
са сувих грана
и сјајем заискри мртвом водом,
река као да пребледи,
као да узводно потече сећању
које ће проћи.

Врбе заплачу и гране чешљају
непостојањем,
привидном слободом,
и обала је пуста,
без стопа у песку,
а на лађу би морао неко доћи.

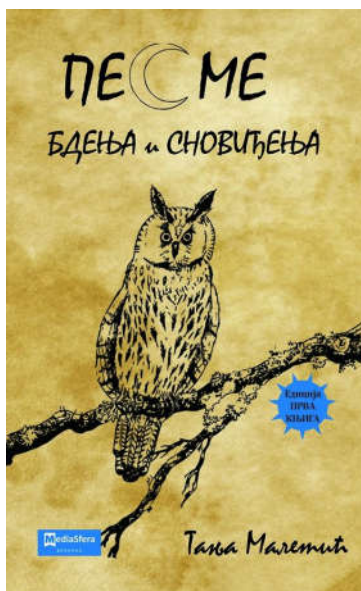

Нове књиге

ТАЊА МАЛЕТИЋ — ПЕСМЕ БДЕЊА И СНОВИЋЕЊА
(*Mediasfera*, Београд, 2022)

БДЕЊА И СНОВИЋЕЊА ТАЊЕ МАЛЕТИЋ

Немачки књижевни теоретичар Хуго Фридрих тврдио је да је проблем савременог песништва неразумевање, недостатак комуникативности. Због чега песник одбија да комуницира са својом околином? Да ли је то, са друге стране, *модерно*, или чак неопходно у савременом друштву, а и песништву? Песме Тање Малетић (напомињем: младе песникиње) демантују евентуалне потврдне одговоре. Оне су све супротно од херметизма, и то не само од херметичности израза и речи (који су, разуме се, основно и главно средство поезије) већ и од непосредног и посредног доживљаја света.

Тања је задржала традиционалне обрасце: риму, катрен, ритам... Она покушава класичним облицима да изрази тескобе, немире, личне немире; али и радост и ведрину савременог човека који поред понуђених избора

изгледа као да нема избор, јер верује да је његов избор у паду, након чега се потешко придиже.

Њени узори су: Десанка Максимовић, Мика Антић, Душко Радовић, Стеван Раичковић... Што би се рекло — *стражиловска линија*. Ту су и Јесењин, па Рембо и Хајм (и Тања има своју Офелију), Хајне, рани Рилке...

Кроз све дражи, а и заблуде првенца (још увек у рукопису, надамо се не задуго) ове песме топло комуницирају са светом. Регистар је каткад на завидном нивоу, да би могли да се постиде и многи старији, а и *признати* савременици. *Офелија*, *Оборено стабло*, *Шкољка*, *Крв на усни*, *Цепање*, *Недостајеш ми* и многе друге, песме су које сам лично схватио, а и доживео — које сам желео да прочитам.

Дејан Петровић Кобајаши

ДВЕ ПЕСМЕ ИЗ ЗБИРКЕ

СОВА

Вежи ми образе времену за скуте.
Кроз ткање гледаћу цветове што ћуте
заклоњене од знатижеље погледа.

У косу ти тамну ветром уплетена,
дароваћу теби тајне својих сена
и срце просуто кроз прозор од леда.

Кроз ноћ лутајући, тајно, као сова,
мотрећи на јесен сиву, испод крова,
окренућу главу да сакријем лице.

Облетевши око поема и рима,
насмејаћу се на туђим језицима.
Уплитаћу ти сан међу гласне жице.

Шапутаћемо топле речи сатима,
неми за путнике пред нашим вратима,
руке радознале што спуштају кваку,

за питања ноћном небу упућена
и за залутали додир празних зена
незнанаца које знамо по кораку.

Тражићу ти очи, погледаћу горе
и дотаћи речи пре но што се створе,
да подарим глас свом грлу од олова.

Запеваћу тада, чим коракне тама
за Месецом у твојим беоњачама,
кроз ноћ лутајући, тајно, као сова.

Зар се тако дуго, ипак, нисмо знали,
јер нам прешироки снови нису стали
у дубоки удах небеса и шума?

Да ли смо већ исти ваздух удисали
када смо се божјом вољом упознали
негде у чудесним подножјима ума?

ЛЕПТИР

Да ли постоје, да ли се крећу
све оне боје у пољском цвећу,
да л' очима плове и постају живе,
када вихору се предаш
и малену вечност гледаш
из лептирове перспективе?

Да га бар једном у лету ухватим, дај!
Да будем сведок неоткривених сила.
Даруј ми да дану овом видим крај
шареним очима са лептирових крила.

Препознаје ли, на врху антена,
тај опојан мирис месечевих мена?
Да ли разликује поља и честаре?
Да ли свесно тражи смену сна и јаве
када ми ујутру кружи око главе,
или му сав свет мирише на нектаре?

Слети ми, лептире, кришом на образе
када ти досаде моја рамена.
На моме врату потражи стазе
на којима тихо постајем жена.
Загрли ме око врата док ми бежиш с плећа
на усне моје нежне, од ливадеког цвећа.
На прстима ти је мирис полена.

Вечерас, кад крв се небом разлије,
опрости ми што немам дара ни за лет,
што немам ни замах ни заокрет
и што ми се пад у крилима крије.

Слети ми, лептире, још једном на руке
да пијем са извора сваког твог зглоба,
проживим, за дан, сва годишња доба
и чујем срца твојега звуке.

Вечерас, кад сунце буде умрло,
кад утихну погледи, додири, риме,
ти слети кришом на моје грло.
Хајде, лептире, ухвати ме!
Ухвати ме за руку, за косу, за раме,
ухвати за срце, за строфу, за сан.
Носи ме на крилима из кошмара таме.
Ти ниси од оних што живе један дан.

Чаробно биће што крхкошћу плени
лечи ме јатима својих додира.

Због чега вечито твоја шака мени
толико личи на лептира?

Приказ – Тодор Бјелкић

ЛЕКОВИТОСТ ПОЕТСКОГ ИЗРАЗА

(Слађана Миленковић, Кроз трепавице сипам тугу,
АС оглас, Зворник, 2022

Име Слађане Миленковић већ одавно је дубоко уткано у савремени вез српске поезије, мада се успешно огледала и у другим врстама књижевног исказивања. Али, дефинитивно је поезија њено истинско уметничко опредељење, надахнуће и остварење. Као поетеса појавила се већ ома млада (још у основачкој и у гимназијској клупи), и већ

је тада најавила да ће њена остварења свакако бити у жижи савременог књижевног миљеа. Међутим, било би неправедно не напоменути да је Слађана Миленковић дипломирала, а потом и докторирала на књижевности и да је своје богато знање штедро делила ученицима и студентима, који су имали ту срећу да им она буде професор(ка). Стога је њен педагошко-научни опус исто толико познат и прихваћен, као и њена

оригинална, топла и нежна поезија. Исто би било неправедно не поменути да је име Слађане Миленковић великим словима уписано и у историју савремене журналистике, а док се бавила новинарством, њене ауторске радио и телевизијске емисије биле су увек својеврсни културни догађај (да

баш не употребимо израз хит). Примера ради, ауторка је то своје новинарско бдење уобличила и у овој збирци песмом „Радио М“, не само као исказ негдање делатности, него и као потврду да за правог ствараоца и литерату не постоје мање или више важне теме.

Али, вратимо се на збирку која је пред нама и која носи, рекло би се, аутобиографска искуства свих песника, и отуда тај оригинални и привлачни наслов „Кроз трепа-вице сипам тугу“. Тако заправо почиње и уводна песма, као и уводни стихови: „Наслони главу на груди селице, негде где су птице љубавне песме заборавиле“. Већ сам тај драматични стих упућује на општи смисао збирке, јер, хтели то или не, сви смо ми помало селице и још више птице заборавнице, понекад и до те мере да ни сопственом гнезду не умемо више долетети. А успут ћемо се сигурно придружити поетеси тамо где „кестен по кестен бола раствара се зрео.“ Са њом, песникињом, „Посвећеником поезије“ потражићемо „Бајку о књизи“ да би и сами (пре)живели ту тако једноставну, а фантастичну опсену саткану од предивне свиле њених сликовитих путоказа. Књига је подељена на циклусе „Стих откуцава срце“, „На путу си код куће“, „У тишини“, „Заштитник живота“ и епилогом у-обличеном „Сонетом на очном капку изнутра“.

Сваки овај, назовимо, одељак могао би успешно представљати засебну мини поетску збирку; толико је у свакој песми поетске снаге и поруке. Уз маестрално обрађене поетиконе, у овој, по много чему изузетној збирци, Слађана Миленковић ће вас подсетити, рецимо, на Шарла Бодлера („Облаци и стихови Шарла Бодлера болно пролазе, пролазе“), на Лазу Костића, на Бранка Миљковића и друге великане, али не као угледаност на њих и њихово

дело, него заиста као истинско подсећање и упућивање на лепоту и снагу поетског израза. Ауторка је већ то објаснила и(ли) наговестила у песми „Посвећеник поезије“, где ће вам „Из сна о сну“ понудити, поред осталог, „барут пролећа“ у „свим откуцајима срца.“ Збирком „Кроз трепавице сипам тугу“ Слађана Миленковић је још једном потврдила да спада у сам врх српске поезије (по дубоком уверењу потписника ових редова), и не само када је реч о женама које стварају на овом подручју и на овом поднебљу. Иначе, збирку уоквирава веома модеран, али разумљив стих, сам по себи уверљив, снажан, интелектуалан, инвентиван и осећајан.

У сваком случају, ово је бесумње најбоља, најуспешнија и најдалекосежнија поетска збирка коју је до сада написала Слађана Миленковић. И на крају, да не заборавимо неколико важних детаља и напомена: епилог „Сонет на очном капку изнутра“ је можда и најснажније поетско остварење које је потписник ових редова прочитао у последњих барем пет година. Затим, у збирци изузетно место заузима и песма „Храним се речима“ (што је свакако у ауторкином случају гола истина). Заиста, хранити се речима значи схватати њихову ванвременску лековитост (али и опасну пратећу појаву: Уби ме прејака реч - опет да се подсетимо Миљковића), схватати да је дар говора само ЧОВЕКУ дат и благо ономе ко такву драгоценост уме и зна да искористи. Једном речју, Слађана Миленковић нас је овом књигом још једном уверила да ју је саткала од лековитости написане (или изговорене) речи и од лековитости и лепршавости поетског израза. Па, изволите на послушење и на излечење.

Есеј – Јелена Вукотић

СТАРИ НИШ И ЊЕГОВЕ ЖИТЕЉКЕ У ПРОЗИ ЈЕЛЕНЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

Говоримо ли о Јелени Димитријевић чини се пригодно на самом почетку нагласити да је она прва призната српска књижевница те да су њено стваралаштво пратили најистакнутији књижевни критичари времена у којем је стварала као што су Павле Поповић и Јован Скерлић.¹

На српској књижевној сцени Јелена се појављује поезијом, која изазива итекако позитивне реакције, да би касније упоредо писала и прозна остварења међу којима предњачи путописна литература. „Изузетно плодна и атрактивна биографија Јелене Димитријевић испуњена је, може се рећи, двома пасијама или страстима — писањем и путовањима.“ (Гароња-Радованац 2010: 53) Спојене у

¹ У *Српском прегледу* који је строги књижевни судија Љубомир Недић издавао у Нишу 1896. године Павле Поповић је објавио рад о поезији Јелене Димитријевић *Песме Јелене Јов. Димитријевић* у коме је нагласио да су Јеленине песме „још док су, одвојене и усамљене, излазиле у нашим листовима чиниле леп утисак.“ (в. Пантић 2006:11-19) Похвале из пера Павла Поповића на рачун списатељице која је на почетку своје књижевне каријере за Ј. Димитријевић биле су веома значајне.

Скерлић је био нешто другачијег става и Јеленино стваралаштво суптилно свртао у оно што бисмо данас назвали *лака литература*. „Једна од карактеристика најновијег периода српске књижевности јесте што се у њему у већем броју јављају жене које пишу, од којих неке показују стварне књижевне способности.“ рећи ће Скерлић и на крају додати да Јеленини текстови, иако без веће оригиналности, имају своју читалачку публику. Свакако текст о Јелени Димитријевић нашао је место у Историји новије српске књижевности што није случај са неким потоњим Историјама наше националне књижевности.

једно две Јеленине страсти омогућиле су овој надареној списатељици да нам остави значајна дела која говоре о пределима до којих у њено време није било једноставно стићи или о оним територијално блиским али социолошки и културолошки непознатим. Јелена Димитријевић пише о Нишу, Солуну, Америци, Италији, Каиру, Јерусалиму, Александрији.

Ниш се као главни топос једног дела стваралачког опуса Јелене Димитријевић наметнуо спонтано јер се удајом за потпоручника Јована Димитријевића 1880. године она обрела у овом новоослобођеном граду на југу Србије. Нека од најуспелијих Јелениних дела говоре о Нишу пре свега о његовим становницима, њиховим судбинама, обичајима и тек спорадично о екстеријеру и ентеријеру нишких кућа како српских, тако турских. Радове са тематиком из нишког живота Јелена Димитријевић је започела причом у стиху Барба-Краса, у мој земан и с'га (1892), потом 1897. године бива објављен епистоларни роман Писма из Ниша о харемима као и неколико приповедака од којих су две изузетно познате Ђул-Марикина приказња (1901) и Мејрем-ханум, из збирке која садржи три приче Фати-султан, Сафи-ханум и Мејрем-ханум (1907).

Неколико је разлога због којих је Ниш постао главна тема појединих Јелениних остварења међу којима је нама најважнији ауторкина очараност Нишом. На југу Кнежевине Србије она проналази мали оријент у ишчезавању који је толико литерарно потентан да не може да му одоли. Зато је прво и објавила једно обимније дело посвећено Нишу, Писма из Ниша о харемима.

Јелени Димитријевић су доласком у Ниш отворена врата новоприпојених територија те се она може сматрати изузетно срећном јер је живела у времену промена које вреди

забележити и оставити потомству у аманет. Могло би се, дакле, рећи да је Јелена Ј. Димитријевић била привилегована јер је живела и стварала у историјски најзначајнијем, политички најбурнијем, и културно најплодоноснијем периоду српске историје. То је период промене, време када је Србија стекла своју независност и кад је почела раскид с прошлостју коју је чинио традиционални оријентални амбијент. (в. Стјеља 2012:19)

У свом тексту о стваралаштву Јелене Димитријевић насталом 1929. године и објављеном у *Женском свету* Делфа Иванић ће о историјском тренутку у којем настају Јеленине приповетке о Нишу и епистоларни роман *Писма из Ниша* рећи:

„Ваља истаћи да је моменат био необично интересант. Запад долази на Оријент, сретају се две разне културе, свака са својим особеностима и отуда пуно неспоразума, болова, судара, који најчешће ћутке и у себи проживљавају и од којих кржаве и срце и душа, а нико болу не може да нађе лека. Старо има да ишчезне и уступи место новоме, а смрт тешко пада и људи се тешко одричу својих традиција и вековних навика.“ (Иванић: 1929: 35)

У Нишу је Јелена провела скоро двадесет година. Иванић примећује да је то била сјајна привилегија јер су списатељичиног супруга заобишле бројне сеобе које прате војнички позив па је Димитријевић имала прилике да Ниш упозна, осети, разуме и зато се дела посвећена нареченом граду сматрају њеним најуспелијим прозним остварењима. Дела Јелене Димитријевић чија је радња смештена у стари Ниш говоре о Србима и

Муслиманима. О Муслиманима Јелена говори са занимањем, за њу они су непознат егзотични народ који буди велико интересовање.

Најпознатије дело Јелене Димитријевић из нишке фазе је роман *Писма из Ниша о харемима* који је уједно и њен прозни првенац. Наречени роман Јелена је конципирала као преписку са пријатељицом па су његова поглавља заправо писма што списатељици олакшава изношење властитог става о темама које у њима описује. Иако на самом почетку списатељица узвикује *Ниш је наш* и слави ослобођење оно што заиста привлачи њену пажњу није ослобођење већ свет оријента који нас столећима притиска и измиче нам, а сада је коначно отворен и доступан. Стекавши углед и поверење међу Туркињама Јелена је радо виђена у турским кућама. За њу су отворени светови годинама скривани иза високих ограда и она сада може о њима проговорити јавности. Писати о животу харема у време настанка *Писама из Ниша*, није било лако. „Мало је било оних који су могли да завире иза решетака прозора. Јелена Димитријевић је успела јер је била жена, и јер је била учена жена. Њу су поштовали и веровали јој.“ (Пековић 1986: 234) Овоме у прилог говоре и следећи наводи из *Писама из Ниша*. „Буде ме старе, па и младе много милују. Љубав и велика поверљивост њихова учиниле су да све видим.“ (Димитријевић 1986: 4) Оно што је видела у харемима Ј. Димитријевић у својим *Писмима* описује, али и анализира и процењује. Као Европљанки, обичаји којима је сведочила нису јој били у целости прихватљиви зато се из њених *Писама из Ниша* чује и глас који одобрава и глас који осуђује.

Пишући о нишким харемима Ј. Димитријевић је у свом роману формирала три тематска круга. Први тематски круг чини писмо *Први пут у Нишу* у којем Јелена описује пут у Ниш

и гостопримство у српском дому код пријатеља који су је дочекали. У првом тематском кругу садржана је и списатељичина намера да проучи и опише оријентални град у којем се обрела. Други тематски круг чини следећих четрнаест писама која садрже описе свадбених обичаја Турака. Трећи тематски круг чини епилог приче о Хајрији, главној јунакињи романа. (в. Реба 2011: 206)

Предмет *Писама* је живот жене у свету мушкараца исприповедан кроз један значајан животни догађај, свадбу. О свету харема Јелена говори са поштовањем. У њему она проналази жене различитих темперамената, интересовања и амбиција. Пишући о нишким харемима Јелена Димитријевић отвара врата света који је за њу као писца нов али који, не само на нашим просторима већ и у самом Отоманском царству, изумири. Чини се да она у последњем тренутку својим пером обухвата тај свет и оставља сведочанство о животу највећег града на југу Србије на прелому два века.

Отворивши врата оријенталног Ниша Јелена Ј. Димитријевић је отворила и врата других харема у којима је радо примана.² Та слобода кретања и углед који је стекла омогућили су јој да приповеда из прве руке и та веродостојност управо и чини њен књижевни опус аутентичним.

Приповетке Ј. Димитријевић које говоре о Нишу, свака интригантна на свој начин, нуде нешто другачију тематику од Писама из Ниша. Централне личности су и даље жене и важно је истаћи да у Јелениним делима мушкарац, иако се његов утицај осећа, остаје у позадини осим у Бул-Марикиној приказњи где је главна катастрофа заправо продукт промисли патријархалног и строгог оца.

² Јелена Димитријевић је радо виђена међу булама не само у Нишу већ и у Скопљу, Солуну и самом Цариграду.

Ђул-Марикина приказња сматра се најуспелијом Јеленином приповетком³. Оно што је чини посебно интересантном је чињеница да је писана старонишким дијалектом.⁴ Писање на дијалекту има за циљ да се кроз аутентичан говор веродостојно пренесе слика Ниша и догађаји из живота главне јунакиње Марики. Кроз причу богаташке кћери, у младости прелепе Марије (Марики), Јелена Димитријевић проговара о односима међу нишким богаташким кућама у XIX веку. Нишки богаташи, тако зване чорбације, као засебан друштвени слој чији се положај заснива на богатству и традицији имају посебан приступ животу и управо зато је просидба и започета свадба Ђул-Марики интересана приповест о временима која ишчезавају.

Осим што говори о лепој Марији и њеној судбини, *Ђул-Марикина приказња* говори нам о животу Ниша, друштвеним односима, те о ношњи и обичајима. Ђул-Марики у својој *Приказњи* тражи обресе оног старог Ниша који оживи у њеном сећању сваки пут кад проговори о свом животу и судбини пред пријатељицама.

У опису Марикиног девојачког дома налазимо слику нишких господских кућа која је веома значајна јер до детаља омогућава да се информишемо о изгледу ентеријера и архитектури старог Ниша

„Кућа ни беше у ову малу. И она била како и друге чорбацијске куће у Ниш што бе'у: собе, собе, а напред ту

3 Веома је интересантан став Делфе Иванић, који се подудара са бројним ауторима који се данас баве опусом Јелене Димитријевић, о Приказњи. Наиме, Иванић наводи да је Ђул-Марикина приказња једна од најбољих српских приповедака и да би Јелена и да је само њу написала заслужила значајно место у историји српске књижевности. (в. Иванић 1929: 36)

4 Старонишки дијалекат је заправо јужноморавски чаршијски говор у коме су присутни бројни турцизми, а којим се говорило у Нишу у последњој четвртини XIX века.

голема ћошка. Таван уистина низак ама пенџери много, врата шарена, и на долап врата шарена и дајма све бело, опрано... У голему собу миндерлаци од орозан и тугле, у другу од даске, напрајени кад и кућа, и по друге собе такој; по њи' душеме и ал-чава дори гори и јестаци таки, ... Па килими у голему пиротски, у друге кипровачки. На пенџер пердета шарена од селемију... По рафови арфови и филџани, а крај њи' стоју дуње дори до Велиг дан!...У кућу тепсије, калајлије, санови, големи мангали...По собе шавдани убави, шарени, големи... На ону пак страну — ту показа према истоку. Стајаше у иконостас Св. Богородица и Св. Никола јербо ми татко Светог Николу служеше“ (Димитријевић 1901: 9/10)

Јеленини живописни описи пријемчиви су савременом читаоцу, упркос језику који тек минимално отежава читање наречене приповетке, те он може јасно створити слику онога о чему списатељица говори.

У Ђул—Марикиној прикажњи Ј. Димитријевић говори о несрећној љубави која, иако започета као патријархални договор двеју породица, у Маријиној романтичној души брзо прераста у својеврсну љубавну опсесију Димитријем. Нетипична љубавна сторија започета у патријархалном кључу резултира великим заносом и великим разочарањем.

Свадба као значајан тренутак у животу девојке присутна у Писмима из Ниша јавља се и у Ђул—Марикиниј прикажњи. Разлика је само у чињеници да су у Писмима приказани свадбени обичаји Турака док у Прикажњи Јелена Димитријевић доноси слике српских свадбених обичаја.

Свадба представља највећу прекретницу у девојачком животу. Говоримо ли о Ђул-Марики њена свадба није само преломни тренутак њеног живота већ и тренутак разочарања. „Долази до неочекиваног преокрета: погрешни дарови или

црна сумња у недовољно озбиљан однос према религији (у младожењиној кући наводно, мрсе) постају повод за раскид веридбе.“ (Татаренко 2006: 65-74) Веома незадовољан, Маријин отац бива решен да свадбу која је већ зашла у трећи дан⁵ прекине. Посматран кроз призму фолклорне фантастике прекид свадбе се дешава у самом периоду иницијације. С тим у вези можемо рећи да је свадба најкомплекснији обред иницијације. Од тренутка када девојка бива испрошена па до уласка у младожењин дом (физички или ритуално) она се налази у некој врсти лиминалне зоне, изгубила је претходни статус у својој заједници од које се одваја, а још увек није стекла статус у новој заједници. Девојка таквог положаја подложна је утицају нечастивих сила. Да ли игром судбине или утицајем нечистих сила Марикина срећа се на половини свадбеног ритуала преокренула.

Неретко Јелену Димитријевић пореде са Стеваном Сремцем. Разлог за то почива у чињеници да код оба наведена аутора можемо приметити „изражену слику поетског Ниша, као својеврсни књижевни портрет једног града.“ (Стјеља 2012: 101) Ђул-Марикина приказња Јелене Димитријевић неодољиво намеће паралелу са Зоном Замфирићевом Стевана Сремца не само по истоветном времену њиховог настанка већ и по различитом третирању ових, једнако квалитетних, дела. Као што знамо, Сремац је једну причу (анегдоту о побегуљи и освети сиромашног али поносног младића) из приштинске средине пренео у Ниш. Јелена Димитријевић написала је аутентичну причу

⁵ Разлог за прекид свадбе може се тражити и у знаковима који се јављају у току појединих свадбених ритуала. Већ приликом мешања теста првог дана види се да нема среће и просперитета међу младенцима јер квасац не нараста тесто.

из нишке стварности. И Зона Замфирова и Ђул-Марикина приказња одликују се аутентичним нишким жаргоном, али док Сремац препричава догађај набијен комиком и задаје му срећан крај, Јелена Димитријевић говори о једном озбиљном догађају из живота жене који је преокренуо њену судбину. (в. Гароња-Радованац 2010: 58) Марикин вереник бива ожењен преко ноћи, и сама Марика је принуђена да се готово преко ноћи уда. Интересантно је да је Марија свесна своје неслободе, она зна да постоје правила која се морају поштовати и у њеном дејствовању нема, осим благог пркоса, неке нарочите побуне.

Оно што је веома интересно је чињеница да, иако је доживела непријатност и разочарање, главна јунакиња Ђул-Марикине прикежње нема негативан став према патријархалном друштву, напротив, Марика сматра да је време у коме је она провела младост далеко боље од времена у којем сада живи. Стари Ниш и његови адети завукли су јој се у душу. Томе у прилог онајбоље говори приказ одласка у цркву кроз који се истиче својеврсна блискост заједнице:

„Напред к'д идашемо у цркву за тој да си помолимо Бога и Богородицу у Божји ангели... к'да ћемо у цркву спраимо шта ни треба за јутре дан: уготвимо нешто, спраимо ручак... У цркву се крстимо, старке праију метаније, љубимо иконе, молимо си бога како приличе к'д си је човек у Божји крам. Ондаг си примимо нафору, изручамо гу, и па понесемо на никога дом'; а пушти ли се виће црква т'га заредимо по пријатељице, по родови: там' си не чека кафа, па и ракија. Одатле ајт' та дом' на ручак. Такој некад беше.“ (Димитријевић 1907: 26)

У приповеци Мејрем-ханум Ј. Димитријевић се поново враћа оријенту о коме ће радо писати и у делима која нису посвећена Нишу. „Приповетка Мејрем-ханум осветљава врло

узбудљив и уједно мистериозни аспект харемског живота.“ (Стјеља 2012: 119) Мејрем-ханум је модерна жена у оријенталном свету и својеврсни је симбол освешћивања жена чак и у свету који је према жени изразито крут и строг. „Мејрем-ханум! То није од оних затуцаних була, простих, но врло писмена, просвећена, паметна.“ (Димитријевић 1907: 168). Способност, срчаност и пријатна нарав Мејрем-ханум учинили су да она буде веома поштована нишка була и да јој се чак и када иде противно кодексу понашања не замери, а била је кадра заћи у кафану међу мушкарце, у „мушком свету“ поставити се равноправно као свака модерна и еманципована жена. „У кавани и седне, и смакне јашмак с уста па пуши и пије каву с бегом или агом, кога је тражила; у кавани се разговара, договара као мушко. (Димитријевић 1907: 168) Иако слободна у понашању, Мејрем-ханум је веома морална и побожна жена и на тим двема чињеницама почива њен велики углед у друштву. Она је својеврсни пример да жена може бити једнака са мушкарцем а да не укаља свој углед и достојанство.

У причи о Мејрем-ханум Ј. Димитријевић је приказала буле далеко од очију мушкараца у Нишкој Бањи. Јелена приповеда о њиховом дружењу, о џумбусима како су се називале лумперајке жена из харема. Још једном из пера Јелене Димитријевић излази сведочење о веселој природи нишких була коју је већ истакла у роману Писма из Ниша о харемима.

Препричавајући догађај из Нишке Бање Јелена Димитријевић у њега уноси понешто од фолклорног реализма. Док приповеда о мистериозном шапутању у соби у којој проводи ноћ са Мејрем-ханум, њеним ћеркама и унучићима Јелена се присећа мајкине приче о караконцулама и чупавој деци који за некрштених дана играју коло у глуво доба на раскршћима путева. Сликом Мејрем-ханум

која у сну говори молитву Јелена Димитријевић нас на тренутак уводи у мистериозни свет. Да би потом пред читаоца изнела једно искрено признање о неупућености у исламску веру и страх од непознатог. Интимне мисли о караконцулама које је Јелена Димитријевић записала у приповеци Мејрем-ханум на мах делују готово комично. (в. Стјеља 2012: 126) Поред описа нишких була и хамама у коме је са њима уживала Ј. Димитријевић је у приповеци Мејрем-ханум покренула једно значајно питање које се тиче једнакости међу људима различите вере. Приповетком Мејрем-ханум, дакле, Јелена Димитријевић проблематизује питање вере и верске толеранције. „Од значаја је и њена опсервација да постоји један Бог и да се духовна и верска приврженост вреднују без обзира да ли је човек припадник једне или друге религије, у овом случају ислама и православног хришћанства.“ (Стјеља 2012: 128)

Пишући о старом Нишу Јелена Димитријевић пише о жени, њеном положају у свету, пише о патријархату чије је рушење нужно како би ступило ново доба које ће жени донети слободу. Међу редовима Јелениних дела наћи ћемо и обичаје, веровања и питања која се тичу религије. Дела Ј. Димитријевић отварају питања за која, ни више од једног века од настанка њених приповедака и романа Писма из Ниша, није пронађено адекватно решење. Ипак, начин на који је за будућа поколења сачувала Ниш и његове житеље сврстава нишки опус Јелениног стваралаштва међу веома значајна књижевна остварења.

Оглед – Бошко Томашевић

РОМАН И (НЕ)РАЗУМЕВАЊЕ САВРЕМЕНЕ КУЛТУРЕ СВЕТА⁶

Паоло Борселлино

Палермо, 19. јануар 1940. — Палермо 19. јули 1992.

*„Данас се простор језика не дефинише
реториком, него Библиотеком“.*

Мишел Фуко: „Језик и бесконачно“

Оглед кога пишемо поводом романа Дејана Алексића (1972) „Петља“ (2021) започећемо из једног необичног угла који је „необичан“ тек уколико се има у виду запалост једне средине у којој је исти настао, а у погледу разумевања релативно савременог појма „двеју култура“ — духовне и природне науке — које се — таква је општа претпоставка — међусобно дубоко прожимају те да у једној култури непреузета и неискоришћена места прихваћеног знања из оне друге оштећују обе на један суштински начин. Разлог је тај што обе културе у равни једног одељка историјског времена егзистирају у јединственом обзорју једног епистемолошког хоризонта. Конкретно, када је реч о нашој теми — проблематика савременисти једног романа — исти у доба квантне механике не можемо да пишемо као да смо савременици Антоана Лаваоазјеа (A. Lavoisier). Или је, можда, то могуће? Али, тада, свакако, уз помоћ обесног и арогантног незнања у погледу онога чега

⁶ Дејан Алексић: „Петља“, „Лагуна“, Београд 2021.

смо се подухватили, наиме, да пишемо роман. Другим речима, ако су Ален Роб Грије (Alain Robbe-Grillet), Мишел Битор (M. Butor), Филип Солерс (Ph. Sollers) и Маргарет Дира (M. Duras) савременици Макса Планка (Max Planck), Вернера К. Хајзенберга (Werner K. Heisenberg) и Етореа Мајоране (Ettore Majorana) онда ови аутори не могу да пишу роман као да су рођени у доба Гогоља и Балзака који су били готово савременици изумитеља парне машине, Томаса Њукомна (Th. Newcomen) и Џејмса Вата (James Watt). Претпоставићемо да ова наша опаска није задовољавајућа па ћемо читатељевој пажњи скренути на један сличан, али довољно удаљен аспект исте проблематике који ће је, верујемо, додатно осветлити. Реч је о чувеном тексту енглеског физичара и писца Чарлса Персија Сноуа (Charles Percy Snow, 1905-1980) кога је овај под насловом „Две културе“ („The Two Cultures“) у првобитној верзији објавио 1956. у часопису „New Statesman“ а у проширеној под насловом „Две културе и научна револуција“ („The Two Cultures and the Scientific Revolution“) у Кембриџу три године касније (1959²). На први поглед уочавање да у западном систему вредности постоје две дијаметралне културе, једна којој припадају тзв. „духовне науке“ и друга која се гради на темељу природних наука чини се посве баналним. Да ова тврдња то није показују консеквенце таквог стања унутар којих се испоставља да у западној пракси наука дијалог између њих дуго није постојао што је чинило огроман губитак за природан и очекивани ток доприноса целокупне науке савременом друштву. Представи о јединственој науци за коју се Сноу

² Charles Percy Snow: „The Two Cultures and the Scientific Revolution“, u: „The Rede Lecture“, Cambridge University Press, 1959. Након славе коју је стекао овим текстом аутор је свој текст проширио на неких стотинак страница и објавио га као књигу 1963. године под насловом „The Two Cultures and a second look“. Прим. Б.Т.

залаже показује се као препрека постојање „објективног“ света природних наука на једној страни, и, на другој, „књижевног“ света духовних наука, при чему се услед међусобног игнорисања изгубило некадашње јединство ових „двеју“ култура виђених некада као једна. У међувремену, током последњих шездесет година — почев, између осталог, од међусобног корисног прожимања структуралне лингвистике и квантне физике — клатно стања међу наукама нашло се у једном посве другачијем положају, показујући да су прожимања међу двема врстама наука, друштвеним и природним, могућа на обострану корист једне и јединствене науке.

Наведеном алармирању Ц. П. Сноуа о стању наука претходио је један текст италијанског физичара Етореа Мајоране (Ettore Majorana) објављеног постхумно 1942. године под насловом „Вредност статистичких закона у физици и друштвеним наукама“³ („Il valore delle leggi statistiche nella fisica e nelle scienze sociali“). Еторе Мајорана у коме је његов колега, физичар Енрико Ферми (E. Fermi) видео генија типа Галилеја и Њутна⁴, открио је на начин кога би овим поводом било због опширности Мајораниних аргумената некорисно наводити, но чији се резултат укратко да интерпретирати као постојање аналогije између статистичких закона у квантној механици и закона вероватноће у друштвеним наукама, што као последицу има одвраћање од детерминизма класичне механике у корист пробабилистичког схватања у

3 Наслов оригинала: „Il valore delle leggi statistiche nella fisica e nelle scienze sociali“, постхумно објављен текст 1942., аутор Еторе Мајорана, прим. Б.Т.

4 О томе видети више у тексту Ђ. Агамбена (Giorgio Agamben): „Was ist Wirklichkeit? Das Verschwinden des Ettore Majorana“, Matthes & Seitz, Берлин 2020. Наслов оригинала: „Che cos'è reale. La scomparsa di Majorana“, Neri Pozza, Venezia 2016. Прим. Б.Т.

квантној механици. Вернер Хајзенберг — који је и сâм вршио експерименте како би мерењима тачно описао стање исходишних услова у физикалистичким системима увидео је приципијелну природу немогућности таквог извођења⁵, закључивши да „није могуће истовремено имати потпуно знање о положају и о импулсу електрона“, то јест, може се знати где је електрон али не шта он ради; или, може се знати шта он ради, али не и где се налази“ (а то није последица техничке грешке мерних инструмената) — био је, као и Мајорана, принуђен да се окрене примени статистичких закона важећих у друштвеним наукама и тако се ослободи сметњи које происходе из физичких мерења елементарних феномена једног система атома, откривши тек тада истинско значење принципа неодређености („Unschärfeprinzip“ или, чешћи назив, „Unbestimmtheit-Relation“), појма кога је сâм увео у област физике честица. У обрнутом смеру, на основу тих истраживања у квантној механици, могло се у оквирима друштвене статистике увидети да на исти начин постојеће „невидљиве и непредвидљиве чињенице људског живота“ стоје *на извору* онога што се човеку као члану једне друштвене заједнице и унутар ње догађа, односно може да догоди или ће се догодити. „То“, каже Агамбен, „допушта аналогiji коју је Мајорана извео из искуства социјалне статистике и њеног односа према квантној механици да буде још значајнија“, односно да буде још више присутна у праксама статистичких друштвених истраживања. Унутар онога због

5 „Мерење импулса једне честице принудно је везано за његово место мерења, и обрнуто“ („Die Messung des Impulses eines Teilchens ist zwangsläufig mit einer Störung seines Ortes verbunden, und umgekehrt“.)

чега смо предузели ово опширно уводно излагање а у циљу указивања да оквири једне научне епистеме подвргавају истој читаву човекову праксу, показало се да је епистема, говорећи Агамбеновим речима, „производ антрополошког строја“ у једној тачки његовог историјског времена која је инхерентно а подједнако захтевна спрема свих језика науке и уметности па стога, сходно закону сагласности, нужно захтева да се искључиво у њеним оквирима и дела. У противном — у погледу свога циљаног приватног делања кога чини као друштвено биће - човек тада нужно ствара у оквирима претходне епистеме, дакле унутар историјски претходног разумевања човека и његове праксе. Та чињеница онда доводи до суштинских дискрепанција и епистемолошке неконгруенције унутар људских делатности: стварамо у једном времену дело посве неусаглашено захтевима владајуће епистеме. Након ових уводних објашњења која у својој основи садрже темеље аргументације нашег тумачења Алексићевог романа „Петља“, пажњу ћемо усмерити на за ову прилику природан ток излагања када је реч о једној прозној творевини. Наведимо уз овде речено важну напомену да је аутор за наведени прозни спис награђен двама наградама: наградом „Милош Црњански“ (2021) и новоустановљеном „Наградом за најбољи роман“ имена „Владан Десница“ (2022). Награђени аутор је „одабран већином гласова деветочланог жирија“ (6:9).

Да бисмо спровели нашу намеру — приказати и дати критички осврт поводом Алексићевог романа — није потребно да се богзна колико излажемо физичким и душевним напорима (не кажемо и духовним): књига Алексићева је

пред нама, на њеним задњим корицама може да се прочита скоро све неопходно како би једног будућег критичара побудило да се упусти у авантуру разумевања и тумачења исте. Успут, пред нама су у листу „Политика“ објављена образложења чланова жирија⁶ и, не на последњем месту, аутор који ово пише прочитао је „од корица до корица“ наведени роман, штавише са задовољством. Додуше, наша критичка запажања имаће укус нашег разумевања уметности романа уопште, дакле, субјективног промишљања начина формирања синтаксе (дакако, у широком смислу речи) уметничке прозе дуже од неколико страница што, с друге стране, никако не значи да наши *преговори*⁷ о томе немају, *cum grano calic*, и једно општеважеће значење кога позајмљујемо из струке којој смо се последњих педесет година посветили, од ње нешто научили и њој, могуће је, нешто дали. *Коме уистину*, друго је питање. Или је, можда, прво?! Друштвена појавност текста у његовој примарној равни (онако како се он читаоцу показује) превазилази се разумевањем да је он чиста аутономија постајања једне идеје, те корисним заборављањем да је он, што се тиче логике мноштва заправо „колективно уређивање исказа“ што зрео аутор мора да има у виду како се не би самозадовољно препустио метаодјецима кога његов текст оставља унутар биополитичке друштвене равни (награде, признања, симболичка ауратизација аутора, етц.). Библиотеке, те мртвачнице књиџа, зато и постоје: да се у првом реду сачува оно што Морис Бланшо (M. Blanchot) назива „мишљење спољашњости“ („la pensée du

6 „Политика“, „Културни додатак“, субота 25. јун 2022.

7 „Преговори“ — израз је Делезов (G. Deleuze) кога овај философ узима и за наслов своје књиге „Pourparlers 1972-1990“, Edition de Minuit, Paris 1990. Прим. Б.Т.

dehors“). Књига која после извесног времена проведеног у књижари и у излогу књижаре (дакле, после наградних чаролија и дресуре читаочеve памети) не доспе у библиотеку тек тада (и само тада) постаје догађајем (Ереигнис), у Хајдегеровом (M. Heidegger) и Бађуовом (A. Badiou) смислу речи. „Шта то значи?“ — Одговорити на то питање захтева од писца и мислиоца који се тим проблемима није бавио године рада — углавном на себи и корисним неприхватањем првих сазнања *из прве*. Стога, на овом месту пристаје нам, верујемо, Декартов (R. Descartes) користан упут кога он у ситуацији која је и наша овако исказује: „Не обећавам да ћу овде дати егзактну демонстрацију свих ствари које ћу изрећи; биће довољно да вам покажем пут помоћу којег ћете моћи да их нађете ви лично, када се будете потрудили да их потражите. (...) Тако ћу се задовољити да наставим са радом кога сам започео као да ми је једина намера да вам испричам једну басну“⁸.

Окренимо се, коначно, тексту Алексићевог романа „Петља“. О чему роман прича, како прича то што прича — то су основни аспекти романа — па их стога овде постављамо на прво место нашег излагања како бисмо с те стране задовољили радозналост евентуалног читаоца овог огледа о реченом роману. Да, уистину, роман прича причу. То је његова, наводно, основна, иако, сложићете се, посве атавистичка раван на коју многи изузетно вешти романсијери, посебно они који су савременици овог доба, гледају са суревњиовошћу и испод ока, избегавајући је колико то могу — и умеју. Отприлике онако као када бисте се

8 Рене Декарт: „Философска дела“. R. Descartes: „Œuvres philosophiques, I 1618-1637“, Éd. de Ferdinand Alquié, Garnier, Paris 1988, str. 364

данас као млад човек у Кнез Михајловој улици појавили у непоцепаном цинсу. Рекло би се: па то је пролазна мода, непоцепани цинс је, ипак, нешто што се међу модним „класичарима“ подразумева онако како се међу класичним романсијерима подразумева „причање приче“. Наравно да „причање приче“ није једини начин стварања дела фикције, то није тако, малтене још од Флобера, да не говоримо да то није тако од времена Хенрија Џејмса а још мање у доба када је своје романе писао Фокнер или Џојс, да не говоримо Бекет et contr. и, дакако, друштво писаца окупљеног око француског „новог романа“ („le Nouveau Roman“) који је нов и савремен већ, ево, седамдесет година. Уколико у савременом роману и имамо *утисак* да у њему некаква прича постоји, онда се та прича читаоцу не појављује као нешто што је у буквалном смислу „испричано“ но је настало тек као накнадни акт из *атмосфере* која се у делу одвија „у оквиру граница перформативне моћи речи“ (Џ. Хилис Милер/J. Hillis Miller). Постмодерни роман има фабулу, али она није испричана уобичајеним стилским начином како се у Балзаковом роману води фабула, но прикривањем одвећ грубог начина приповедања (приче), типа: умрла је краљица а сутрадан је од туге умро и краљ. Када Душан Ковачевић, иначе члан жирија новоустановљене награде „Владан Десница“, поводом романа „Петља“ каже („Политика“ (25. јун 2022.) да је исти: „Занимљива прича са класичним приповедањем“, онда то није исто као када ми кажемо, у смислу негативног естетског предзнака, да је постојање приче у савременом роману у стилском и епистемском погледу сувишно (реч је, како верујемо, о човековој атавистичкој глади да му се „исприча прича“). Будући да се са Ковачевићевом изјавом слажемо,

(да, Алексић у роману „Петља“ приповеда причу) ми ту чињеницу схватамо у посве негативном вредносно-естетском одређењу, која речени роман више закопава и мене као читаоца од читања романа „Петља“ одвраћа. Но, успоримо! Одговоримо најпре на питање о чему роман прича. То што бисмо ми написали као одговор на наведено питање написали су већ и сами чланови жирија наведене награде а „Политика“ објавила (25. јун 2022.). Такође и аутор је на задњим корицама „Лагуниног“ издања (2021) о томе објавио белешку која сабрано и без сувишних речи говори о чему прича прича његовог романа. Ми морамо због читаоца овог рада то исто, својим речима, да поновимо колико можемо скраћујући, а надамо се, не оштећујући, *плот* Алексићевог романа.

Јунакиња (антијунакиња) романа је извесна Дина Поледица, млада жена незгодне нарави, бунтовничке, деструктивна и аутодеструктивна, солидно образована, одрасла у малограђанском друштву али и у мафијашком окружењу, бива после једног инцидента кога је сама починила ухапшена од грчких власти, има времена да размишља о животу, онако како то чини човек са неких двадесетпет година и бунтовнички је профилисан. ...Ово последње смо већ рекли.

Ауторово приповедање је добро вођено. Мотивацијска чворишта за све што се догађа у роману постављена су чврстом логиком. Са грађењем заплета аутор, дакле, није имао проблема: излагање на темељу мотивацијске узрочности у роману је веома добро сачувано. Такође и, гледано са становишта психолошке мотивације, лик главне јунакиње колико и споредних ликова у роману су убедљиви. (На први поглед се чудимо, јер аутор је и

песник. Но, то би била предрасуда неискусног критичара да песник не уме... итд.)⁹. Почесто, гледећ стила романа, кратке, стассато реченице, одсечне формулације. Сигурна рука је водила овај роман то се намах види (иако је аутору то први роман, али не и прва проза). Неке неравнине о којима ћемо, можда, накнадно рећи пар речи у овом тексту никако нису честе, па се стога тим поводом може рећи оно чувено: понекад се и Хомеру догоди да задрема. Аутор је, дакле, добар приповедач и умешан градитељ заплета. Све то чини да читалац роман ишчита до краја, и то без обзира којој врсти читаоца читатељ припада: само радозналом или и захтевном.

До овог тренутка роман о коме је реч издржао је искушења романа који треба да се продаје у књижари али и на аеродромском, железничком и аутобуском киоску. Све ове могућности роман је задовољио. Покушајмо, међутим, да исти роман гледамо са једног посве другачијег становишта, немајући никако потребу да угрозимо добре стране овог романа („добре стране“, у уобичајеном смислу речи) о којима смо малочас говорили. Окружимо стога овај роман једним другачијим, рекли бисмо проширеним контекстом сагледавања његових исказних облика и не само дијегетских моћи, а у оквирима онога што савремена наука о књижевности назива „читањем изблиза“ (*close*

9 Један од водећих логичара у Југославији и Србији данас, у стварима књижевне теорије, пок. Никола Милошевић, објавио је три романа („Нит миhoљског лета“, „Кутија од ораховог дрвета“, „Сенке минулих љубави“), а са добрим и занимљивим вођењем радње његов таленат за прозу, благо речено, није био усаглашен. Најгори почетник у уметности писања романа не би умео да напише толики број романа које читалац после неколико страница, било због досадног причања, било због немотивисаних рефлексива, има потребу да исте један за другим баца кроз прозор. Но, суздржи се и издржи до краја. Ова опаска може да се заврши на уобичајени начин: теорија је једно, пракса друго. Прим. Б.Т.

reading“), уобичајеног када се има посла са поезијом али и када имамо потребу да се озбиљно схвати „оно што нема одмах смисла“. Та потреба происходи и на темељу чињенице да се начин промишљања о уметности прозе од времена када су одржана М. А. Форстерова (E. M. Forster) кембрицка предавања „Аспекти романа“¹⁰, те времена када су објављене теоријске књиге о прозној фикцији попут „Мајсторство романа“ („The Craft of Fiction“, 1921) Персија Лабока (P. Lubbock), „Уметност прозе“ („The Art of Fiction“, 1884, 1934) Хенрија Џејмса (H. James), „Структура романа“ („The Structure of the Novel“, 1928) Едвина Мјуира (E. Muir) до данас променила те да је књижевнотеоријском сценом од тада продефиловало доба Нове критике, структурализма (пре тога време чикашких аристотеловаца), бурно време Гадамерове херменеутике, необична виђења У. Екове (U. Eco) семиологије, још необичније доба деконструкције Жака Дерида (J. Derrida) и, коначно, време постструктурализма разних провенијенција у коме и данас живимо. У том смислу запитајмо се — на први поглед питање ће деловати „као са неба пало“ — но да је оно на овом месту легитимно — биће јасно касније — дакле, питамо се да ли Алексихев роман има неких додирних тачака са, рецимо, романом Семјуела Бекета: „Марфи“? Слично питање може да гласи: да ли роман „Петља“ има икакве везе са романом Лоренса Стерна: „Тристрам Шенди“? (наводимо скраћен наслов овог Стерновог романа.). На оба питање одговор, верујемо, ваља да гласи: роман „Петља“ не стоји ни у каквој вези са наведеним романима, осим што сва три

10 Форстерова предавања објављена су 1927. године као књига под истим насловом („Aspects the Novel“) као и предавања. Прим. Б.Т.

прозна дела припадају једном истом жанру: жанру романа. Лоренсов роман „Тристрам Шенди“ објављиван је између 1759. и 1767. године. Бекетов роман је објављен 1938., дакле стоседамдесетједну годину након што је Стерн објавио последњи том свога романа. Сличности између Бекетовог и Стерновог романа има бројних. Најважнија сличност је, свакако, нелинеарно приповедање, тако присутно у бројним романима двадесетог века. Мање важна сличност када је реч о „судбинама“ ова два романа а коју бисмо желели да наведемо садржана је у чињеницама да су оба после објављивања, како од критике, тако и од читалаца, била посве неприхваћена: Стернов роман наишао је на осуде најчувенијих критичара оног доба, пре свега Семјуела Џонсона (S. Johnson) и Ричардсона (Richardson), док је Бекет најпре имао муке да роман објави (наводно је нечитљив, па се неће продавати), од аутора је тражено да роман „среди“ (што би данас захтевало деведесетпет процената свих београдских и новосадских издавача заједно, јер уредници су им, наводно, „строги“ а уз то имају и „однеговани књижевни укуси“). Када је роман, коначно, 1938. објављен исти је прве године свог „живота“ био продат у 568 примерака, следеће у 23 примерка, 1941. роман је продат у седам примерака а половина од предвиђеног тиража (1500 примерака) никада није угледала светлост дана. Дилен Томас (D. Thomas) је поводом „Марфија“ написао бесмислице, како на штету Бекета, тако и на штету себе самог. Фокнер је, у погледу првих публикација својих романа био сличне среће. Алексић је за свој роман награђен двома угледним наградама са изгледима да му роман доживи неколико издања. Одакле таква дискрепанција у погледу првобитне прихваћености романа о којима смо

108

управо говорили? — На ово питање могли бисмо одговорити такође једним питањем-дигресијом, рецимо овим: како се звао роман Петка Војнића Пурчара награђен НИН-овом наградом 1977? — Да, управо смо то хтели да кажемо. Али, будимо директнији.

Добар роман свакако не чини добро вођена и занимљива прича. Осим тога — овде наводимо немачког филозофа Ханса Блуменберга (H. Blumenberg) — који, стицајем лепих околности, говори онако како и ми сами одавно верујемо да јесте, наиме: „књижевност не мора бити „добра“ и „лепа“, она мора да буде „јака“... Оно што се уобичајено зове „уметнички карактер дела“ мора да остане у сенци (наравно, не у „дубокој“) онога што се означава његовим духовним садржајем. Роман граде „идеје“ и ауторова позадинска „мисао“, за њега је битан говор о стању духа а не толико сâмо уметничко извођење које, дакако, увек може (али и не мора) да се у својој реализацији сретне са празним и празњијавим, са пуким „глуварењем“ речи и реченица, са жаргоном свакодневице, са његовим сленгом и да управо због тога буде прихваћен од аеродромске публике које свакако има и међу тзв. интелектуалцима. Роману су потребне, велимо, „платформе“, оно „нешто“ што упућује на универзалне и безвремене вредности, извесно „огледало откровења“, поредак порукâ у којима, поред *nobilitas literaria* влада етос „хуманог скептицизма“¹¹.

¹¹ Да бисмо синтагми „хумани скептицизам“, како иста овде не би звучала као пука фраза, донекле осветлили њен смисао кога имамо у виду када о њој говоримо, наводимо одломак из једног писма Винсента Ван Гога: „Изабрао сам меланхолију која се нада, стреми и тражи, насупрот меланхолији која очајава у тузи и непокретности“. Зар ове вредности не изражава Сервантесов Дон Кихот, Кнез Мишкин Достојевског? У том смислу наводимо овде и један Шелингов исказ који о наведеној синтагми говори овако: „То је туга која се држи слепљеном за ток свег живота, али

Не поседују ли романи попут „Дон Кихота“, „Гаргантје и Пантагруела“, „Тристрама Шендија“, „Рата и мира“, „Идиота“, „Процеса“, „Доктора Фаустуса“, „Уликса“, „Сеоба“, „Дервиша и смрти“ уистину широка пландишта човековог духа? Не поредим наведене романе са Алексићевим да би Алексићев спрема њих изгледао „мали“. Покушавам да кажем шта сматрам под исказом да романи треба да имају „платформу“. Романи Миодрага Булатовића такође имају своју платформу, не мање романи Милисава Савића и Видосава Стевановића (тих великана српске послератне прозе, по мом уверењу данас недовољно присутних у српској књижевности), Радована Белог Марковића, такође, равничарске саге Мирослава Јосића Вишњића, такође и, у истом смислу, не заборавимо Шћепановића („Уста пуна земље“, „Смрт господина Голуже“) те Ралета Дамјановића („Санчова верзија“, романа „инкарнације Дон Кихота у овом времену“). Питамо: да ли роман „Петља“ има у наведеном смислу „платформу“? — Нема! Уколико, рецимо, шест критичара који су дали „глас“ Алексићевом роману хорски понавља оно што је сâм Алексић већ рекао за свој роман, дајући своје варијације онога што већ пише на полеђини корица романа, онда се из порука и видика тога романа вероватно више и нема шта да се извуче. Да извесног „више“ у том роману има, критичари би то већ

која никада у стварности не превладава, но само служи у сврху вечне радости у њеном превазилажењу. Отуда вео меланхолије који се простире над целом природом, једна дубока, неуништива меланхолија свега живота“. (Schelling, 1809). У нашој савремености видети, такође, дела код нас мало познатог, недавно преминулог хуманисте Џорџа Штајнера (G. Steiner). У Србији преведена књига његова „Зашто миљење чини тужним? Десет (могућих) разлога“ (2020). Наслов оригинала: „Warum Denken traurig macht?“. Zehn (mögliche) Gründe“, 2006. Прим. Б.Т.

приметили. Како се неке не би учинило да причамо оно што нам одговара навешћемо на овом месту пет извода из образложења критичара који су гласали за овај роман: (Роман) „приповедан гласом младе бунтовне жене, распете између неизграђених вредносних ставова и трагања за самоостварењем...“ (...) „тридесетпетогодишња девојка Дина, која је ухапшена у ...“ (...) „Чекајући да је возе у Солун на суђење, Дина се свега сећа да би све заборавила ...“ /рекао Владан Матијевић/; (Преломна, чворишна тачка у роману) „од које почиње да се слива нарација јесте хапшење главне јунакиње на грчкој граници...“ (...) „Борац против неправде оличене у мафијашком друштву ...“ /рекао Милисав Савић/; (Делан Алексић) „гради лик Дине, девојке која има петљу...“ (...) „Њена“ (Динина) „борба није идеолошка, већ лична, вођена унутрашњим донекле инфантилним осећајем за правду ...“ (...) „Дина није само бунтовник без разлога...“ (...) „Овај роман даје изоштрену слику друштва...“ (...) „Кад јунакиња романа за своју биографију каже да је саката, то не значи да се она предала, већ да је свесна тога колико кошта кад имаш петљу...“ /рекла Мирјана Митровић/; „Ухапшена на грчкој граници ... Дина Поледица Алексићева антијунакиња бандитске нарави осамљене зверке...“ (...) „Писац је ...исписао урбану књигу о необичној девојци с усудом оне која преузима одговорност док презире обично, свакодневно, вулгарно. Метафора 'петље' као занимљиво композиционо решење романа...“ /рекла Љубица Арсић/; „Живот јунакиње је дат кроз додире са симболима чија функција је трагање за смислом...“ (...) „Доба у којем јунакиња живи постављено је као декор, а симболи, додирнути у стварности и у свести, јесу путокази у

трагању за смислом“. /рекао Енес Халиловић/. — Чланови жирија понављали су оно што чини сиже романа, оно *о чему* роман прича: *Бунтовна млада жена огорчена је на друштво у коме живи*. Клизећи кроз светску књижевност рекли бисмо да је сиже одвећ познат. Они који су били млади у доба беат генерације начитали су се таквих романа са сличном темом до миле воље. Нагледали филмова, драма, трчали да гледају „Косу“. Читали Маркузеа (Х. Марцусе), гутали књиге марксистичке ултралевице, лутали по немачким, француским и италијанским ултрацрвеним књижарама, учествовали на разговорима Корчуланске летње школе, верујући да тако „учествују у историји“. Дејан Алексић са својом темом долази на већ давно прочитано и на садржај материјала који се у разним фабулама давно некад „побуњивао“. Да је његова јунакиња посве савремена млада жена — нека нам буде дозвољен овај екскурс — она би, иако живећи у Србији, данас вероватно са уживањем читала Томаса Пикетија (Th. Piketty), (на пример, његова дела „Капитал у 21. веку“, „Социјализам будућности“, „Кратку историју једнакости“) или Андреаса Реквица (A. Reckwitz) и његову одвећ важну књигу (баш за Дину скројену) „Друштво сингуларитета“ (2017) или „Крај илузија“ (2019). Да је јунакиња Дина уистину савременница „новог светског поретка“ она би своју побуну упутила Светском економском форуму“ („World Economic Forum“), ишла, е да би на савремен начин протествовала, пешице до Давоса, знала би да је њен животни непријатељ, трансхуманизам, далеко опаснији од Куртија, те да су за исти „покрет“ именом и делом одговорни, између осталих, они за чија имена је једва који Србин чуо, а зову се Клаус Шваб (К.

Schwab) и Тјери Малере (T. Malleret), и писци су књиге „Велики ресет“ („The Great Recet“) чији би пандан књига „Mein Kampf“ у поређењу са делом ове двојице аутора могла да буде схваћена тек као „бајка коју лудак прича“. На овој „лектири“ би могао да се гради, верујемо, усавременен роман „Петља“. Овако, у погледу садржаја романа, чини се да исти припада генерацији 1968. и по линији свих „побуњеничких исказа“ које овај роман садржи, он је заправо себи „отац“ који приповеда причу из времена када се јануара 1969. у Прагу спалио Јан Палах (Jan Palach), а у Београду тај догађај узбуђено коментарисао и о томе писао онога времена наводни „дисидент“ Никола Милошевић. Другим речима, када је главној јунакињи романа 2021. године (и нешто раније) пало на памет да се буну, она се бунила (чак и у оквирима савременог србијанског друштвено-политичког контекста њене буне), на начин како се 1968. бунила њена мама. У том смислу, када је реч о савремености овог романа он може да буде савремен само у Србији. У Европи и свету побуна се догађа у оквирима онога против чега се садржаји овде наведених књига (Т. Piketi, А. Rekvic) буне. Но, за ову чињеницу имамо разумевање: роман је за Србију и писан. Реч је о њеним „петљавинама“ које би другде, рекли смо, били „изван моде“.

Вратимо се на текст(уру) романа. Имамо потребу да исти „погледамо“ из даљине, из највеће могуће даљине. Шта он указује будућности литературе којој припада? Исти је роман, како већ рекосмо, награђен престижним наградама, и то не само за *данас* него, верујемо, и за *сутра* па се у том смислу питамо у каквој књижевности „за сутра“ ће он учествовати у виду предлошка за угледање оним ауторима који ће унутар

српске књижевности писати и после 2050. године. Да ли је текст романа већ данас безнадежно застарео или бар према неким својим особинама он има изгледа да настави да живи, да дела на начин разлога због кога је написан, подупирући ауторово уверење да је роман имало смисла писати извештај месеци или година? Запитајмо се, такође, са обода највећег лука, да ли је употребљени језик у књизи говорио „оно што језик већ *зна*“ или је у књизи говорио „против језика а нужно с њим?“¹² Коначно, запитајмо се да ли је роман написан у духу заједнице двају културâ о којима смо на почетку овог рада говорили, односно да ли се држи владајуће епистеме у коме је настао те на технички (начин на који је написан) али и на рефлексиван начин одражава дух обеју културâ времена у коме се „углавио“ превасходно као књижевни чинилац? Привидно раздвојена, ова питања заправо чине једну целину, циљају на исто, па се стога на њих може одговорити под окриљем те целине. У дубокој позадини те целине њен стожер, такорећи „главни јунак“, јесте теоријска проблематика о потреби постојања приче у роману. Сложено питање о савремености једне прозе чини разговор о неопходности или непотребности приче у роману. Онај чувени Киш, иначе последњих година свога стваралаштва више писац књижевно-политичких прозних памфлета но писац кога је ваљало озбиљно схватити, легитимисао је своје књижевно сочиненије пишући прозу у *чијем центру лежи прича*, иако се тада млади Киш, живећи у Француској, тамо могао да научи

12 Постављајући ово питање имамо у виду познати Лиотаров (J.-F. Lyotard) дицтум који вели: „Пишемо против језика, али нужно с њим. Изрећи оно што језик већ зна — то не значи писати“. Несумњиво је да је овим дицтумом Лиотар поставио пред писца огroman захтев.

и писању добре прозе. Али не, он је волео жанр прозног памфлета, с особеним списатељским жаром улетео је у „Гробницу за Бориса Давидовича“, прича се свидела немачком поствермахтовском живљу и француском поствишијевском режиму и, ево Киша Данила као човека који открива, на огромно задовољство ондашње и данашње Немачке, да су *и* у Совјетском Савезу постојали логори, и то какви, а не само пар неугледних логора расутих по немачком Рајху за време Другог светског рата. Слоган, опамећен српским писцем Кишом, „*ни* смо само *ми*, него и *они*“ прелетео је широм немачког неба и све до данас је жив. Кишова је заслуга у „Гробници“ — а у очима Немаца — за „откриће“ да је Аушвиц исто што и Колима, Треблинка исто што и Норилск, Мајданек нешто слично Соловецком логору, Sobibor Vorkuti а Dahau Podmoskovju. Заслуга је могла бити крунисана Нобелом да чувени писац није пре времена умро. Признање од стране Немачке за ово „откриће“ прелило се и у његову домовину, Југославију, Србију, па су се ондашњи и савремени „кишолози“ (А. Јеркови, Ј. Делићи et comp.) утркивали ко ће му већи венац окачити и о Данилушки све лепо исприповедавати. Дакле, тај узорни списатељ волео је да прича приче па су и заљубљеници у његово дело, овога пута српски „романсијери“, пошто-пото хтели да причају приче како за „учитељем“ не би заостајали. Колонија ових причалаца у српској књижевности сеже до данас и увек је спремна на бесомучно утркивање ко ће бољу причу да исприча и тако, евентуално да дочека свој „НИН“. Наравно, Срби су народ епова, косовских и његошевских фрштума и од приче неће одустати све до краја једног од долазећих еона. Романсијер пак који од књижевности данас тражи више, зна да се писање романа више не може да задовољи причом. Еп је одавно мртав. Није довољно више причати

лаке и тешке, чудесне и необичне авантуре, него далеко пре исписивати „авантуру приповедања“ како би се, писањем, уистину, „створио нови свет, нова истина“, истина уз помоћ књижевности. Уколико се уз помоћ приповедања не створи нови свет, но се само понови истина која „влада у свету“, онда савремени писац није одмакао даље од Гогоља нити од Лазе Лазаревића. Један далеко савременији писац него што је био српски писац Киш, ових дана преминули каталонски романописац Хавијер Маријас на самом почетку свог романа „Црна леђа времена“ (1998) недвосмислено ће рећи: „Приповедати догађаје је незамисливо и узалудно или, евентуално, могуће тек као проналазак“. Проналазак, дакако, који се фингиран употребљава у роману као саставни део начина фикцијског представљања, дакле као метанарација. У роману „Твоје лице сутра“ (2002-2007) поновиће исто, рекавши: „Човек никада не би смео ништа приповедати“. Ваља заронити у његове романе како би се ова порука ваљано разумела.

Не верујући много у корисност *ad hoc* упута када је реч о противприповедном становишту у савременом роману навешћемо за ову прилику неколико таквих, с неопходном опаском да се исти могу прихватити тек уколико се има у виду и стање у природним наукама које на симетричан начин одражава ово што овде наводимо. Ево тих извода: „Писати не значи писати причу, већ описивати оно што је окружује“ (М. Дира); „постмодерно писање романа руши две пресудне ставке просветитељског хуманизма: моћ језика да уобличи свет и моћ свести да уобличи себство“ (Ц. Зерзан); „Хуан Рулфо не приповеда причу: он хвата суштину једног искуства. Педро Парамо‘ никако није еп“ (Луис Харс); „уз релативно мало изузетака роман сувише жртвује на олтар радњи, причи (плот) /Д. Шилдс/;

„снага једног романа не проиходи са темеља приче, него са темеља суптилне, *постепене изградње тематских резонанци*“ (Д. Шилдс); „радња у роману већ одавно не служи за појачавање датог у роману; захтеви за радњом су код Пруста мањи него код Флобера, код Фокнера мањи него код Пруста, код Бекета мањи него код Фокнера... Приповедање је у правом смислу речи постало немогуће у савременој, постмодерној прози“ (А. Роб-Грије); „*атмосфера* једног романа показује шта је он у стању; *атмосфера* проиходи са темеља стила; *атмосфера*, не прича, је оно што шаље суштину романа, која се чини опипљивом у супротности је са оним што стоји иза“ (Т. Главинић); „желим да створим књиге од извесне сложености састављене од искуства, сећања и мишљења. Не желим их стварати помоћу поједностављеног линеарног приповедања или бесконачних извештаја“ (Д. Шилдс); „истински сиже једног романописца је његово писање“ (М. Дира); „нови роман (le Nouvea Roman) је прича о роману који постаје авантура једног писања“ (Ж. Рикарду); „Дојс пише не *о нечему*, него његово писање је *само то нешто*. Писати, не приповедати“ (С. Бекет); „Можемо писати само у смеру онога што се не да (на)писати и што треба покушати (за)писати. Оно што *могу* написати, то је *већ* написано ...“ (Х. Сиксу); „потребна је нова врста књижевности коју карактерише изражавање да нема ничега што би се изразило, нити начина да се изрази, ни места одакле ће се изразити, ни моћи да се изрази, ни жеље да се изрази, али уз обавезу изражавања“ (С. Бекет); „чини ми се да се роман ствара на нивоу писања, језика. Језик није само средство, већ покретач. Он је такође стваралац“ (Клод Симон). Сетимо се у истом смислу како

Фелини ствара уметност својих филмова. Свакако, не „причањем приче“, но кружењем тем (епизода путем секвенци) које тек на крају ми сами за себе можемо да уобличимо као причу.

Све ово што смо навели сажео је у својих осамдесетак књига такође Жак Дерида. Порекло навода, дакле, лежи у деридаовском универзуму коме, извесно је, неће потрчати ниједан, савремени српски романијер. Сувише је лењ, самозадовољан, и самоуверен у „своја знања“, верујући да су вечна, и да своја (бајата) знања може да „премести“ из времена када је он својевремено (дакле негде између 1962-1968) посећивао предавања на Филолошком факултету у Београду или, што је за нијансу горе, у истом раздобљу студирао у Новом Саду код бројних, тада веома угледних, Лесковаца и Живковића. Дакле, залудно је очекивати од савременог српског романијера да за савременом науком потрчи онако како је Балзак потрчао за научним разумевањем света унутар кога је он писао своју „Људску комедију“, нити онако како је Данте стварао свој свет Божанске комедије“ а на темељу духовне ситуације свога времена. Стога ће српски романијер, рецимо као А-лексић, до данас бесомучно писати онако како се писало у доба парне машине. С обзиром да је духовни обзор српске књижевне критике исти као и свет српског романијера овај ће од јутра до сутра бити од стране те и такве критике награђиван наградама које су, што се тиче њихових хвалоспевних образложења и филолошко-мисаоне инвенције, на техничком нивоу парне машине, а у равни филолошких наука на нивоу Јована Скерлића и Богдана Поповића, дакле у обзорју данас смешног лансонизма. Хајзенбергов принцип неодређености, односно оно што је

инхерентно његовом духовном и сазнајном хоризонту, његовој квинтенсенцији, ствара Бекетове романе, дакако, у преносном смислу речи. Он је створио и Џојсове. Али, лако је дивити се овим ауторима, но када ми сами пишемо, онда то чинимо тако како су нас научили београдско-новосадски учитељи двадесет година после Другог светског рата. И тако до данас, уз мали, премали број изузетака романописаца који су, уистину, умели да пишу, не прозне купусаре, но романе. А лепо би било, верујемо, да се имају у виду бар неколике важне тачке у градњи савремене прозе. Овде ћемо спонтано навести оне најважније. (Исте или сличне су имали романи Радомира Константиновића, романсијера од формата: „Дај нам данас“ кога је објавило „Ново покољење“ давне 1954. године, „Мишоловка, 1956, „Изалазак , 1960. Прим. Б.Т.). Ево тих тачака. Структура и диспозиција наративне материје ствара се на темељу субверзије причања, са становишта бројних дигресија, такође дисрупција хронолошког реда у наративи, потребе за елиптичком наративом, за фрагментацијом, за рефлексивношћу текста и текстуалним рефлексјама, обраћање металепсама и интертекстуалности... Настављамо у нади да ће романсијерима који ће стварати ових година (а све ради НИН-ове награде) од романсијерских реквизита бити потребни и ови: изазивање полисемије, употреба пародијске стилизације слојева и жанрова књижевног језика у једном и истом роману, уписивање аутора у текст, видне ауторове интервенције у тексту, приказивање ликова свесних (или несвесних) свог фикционалног статуса, ауторова тематска заинтересованост за односе између фикције и стварности, постојање нелинеарног тока приповедања, видно конструисање текста романа, скептицизам

према моћи језика да опише стварност или да исти буде средство комуникације, ситуације језичке непредвидљивост, укључивање у текст критике текста, двоструко упућивање на свет као такав и на свет књиге, потреба за поновним читањем коју ће изразити сâм аутор у свом тексту, позив од стране приповедача на реконструкцију приче како би се избегло тврдо, „вулгарно“ причање а у циљу пародирања самог приповедања, проблематична идентификација наративних гласова, *miscellaneous*, проблематика простора у роману, јукстапозиција или монтажа текстова, присуство стилских средстава за реконструисање приче, покушаји да се садржај романа скраћено понови а све то у служби реструктурирације проседеа романа, склоност додавања (*appendix-a*) у роман, подређивање прозног текста произвољним генеративним принципима, кршења у третману времена у прозном тексту — Свега тога нема у роману „Петља“ Дејана Алексића. Исти пише, и не само он, свој роман као да романсијерски опус Радомира Константиновића у српској књижевности не постоји. Због тога је, у смислу кога у овом раду заступамо, Алексићев роман „раван као даска“, или бар такву визуелну претставу у нама призива. Он пише своје романескно штиво онако како он уме, написао га је... и ставио тачку на спис. Није његова кривица што је српска књижевна критика такав роман наградила. Она такве и сличне романе, видљиво је из њених пракси, једино и награђује. Тако је научена и — за саму себе — толико учена. Осим тога српска књижевна критика, попут осталих у Европи, под притиском је маркетинга, једне мрачне организације у којој се интерес смешта изван естетских вредности. „Журнализа-

ција писца“ је очигледна у оба смера: писци постају новинари, новинари писци. Дело једног писца-журналисте постаће онолико велико колико је у очима критичара-журналисте, дакле његовог сабрата „у послу“, успео да унизи дело образованог писца, односно онолико колико је успео понизити значајне али намерно маргинализоване токове књижевног живота пред којима се затварају очи и намерно ћути. Не каже се без разлога да „глупост није узалудно слепа и нема“. Има много схизофреника међу писцима, безброј опаких људи. „Постоје ствари“, вели Делез — а он је велики психолог међу философима и писцима — „које се могу учинити или рећи само помоћу злобе, живот заснован на мржњи или огорчености не само према животу, него према уметности, такође“. Фукоов есеј „Живот нечасних људи“ је „ремек дело“ приметио је поодавно управо Делез. Штета — рецимо у овом екскурсу посвећеном српској књижевној критици — што није преведен на српски језик.

Вратимо се још једном нашој аргументацији коју спроводимо у читавом току овог рада. Из тог разлога нужно је навести и следеће: „Слика физичких процеса коју нам је предложила квантна теорија“, пише Џон Поукингхорн (J. Polkinghorne) у књизи „Квантна теорија“ („Quantum Theory“, 2002), „радикално се разликује од онога што би нас свакодневно искуство навело да очекујемо. (...) Физичари су творци мапа физичког света, они откривају теорије које су одговарајуће за изабрани ниво епистеме, али које не могу да опишу сваки аспект онога што се догађа. Сходно оваквом философском становишту, достигнуће науке физике јесте у све поузданијем и темељнијем разумевању реалности каква јесте. Свет реалиста је

насељен електронима и фотонима, кварковима и глюонима¹³. На другој страни, слика света на коју упућује деконструкција Жака Дерида, „писање катастрофе“ (*l'écriture du désastre*) Мориса Бланшоа, (истовремено и наслов књиге М. Бланшоа објављене 1980. Прим. Б.Т.), слика света као ризома какву дају Делаз и Гатари (G. Deleuze, F. Guattari), пренета на писање (*l'écriture*), указује на синапсе које постоје између оних двају култура о којима смо говорили на почетку овог рада. „То је оно“, рећи ће у том смислу Жил Делез, „чиме се философија, књижевност, филм користе стварајући нове појмове, али читава ова слика је нешто чију објективну материјалну сличност или материјалну снагу открива биологија мозга на свој начин. (...). Постоји скривена слика мишљења (и она иде у правцу литерарнога *par excellence*) која, док се развија, разгранави и мутира међу дисциплинама разних провенијенција, инспирише потребу за стварањем нових појмова, не кроз било који спољашњи детерминизам већ кроз постајање (да, постајање, не *постојање*, није грешка, дакле) које носи проблеме са собом“¹⁴. Роман, његово исписивање текста, то је, стога, откривање процесâ, оних сингуларних, „који се производе у мноштвима“ везâ, склопова, дисјункцијâ, кружења и „кратких спојева“ материјала који се пише. Фукова (M. Foucault) теорија исказа која „укључује схватање језика као *хетерогеног и нестабилног скупа* (ово су, зар не?, Хајзенбергови ставови у физици, пренети у философију и књижевност) допушта промишљање начина на

13 John Polkinghorne: „Quantum Theory“ Oxford University Press, 2002, str. 112. Издање на српском „Лагуна“, Београд, 2017, стр. 132

14 Gilles Deleuze: „Pourparlers 1972-1990“, Ed. de Minuit, Paris 1990. Превод на српски: „Преговори“ 2010, стр. 217-218

који се нови типови исказа формирају на свим пољима¹⁵ а унутар двеју култура. Дерида, Бланшо, Делез, Фуко — да ли је модерни српски романописац икада свратио у библиотеку ради ових аутора? На пример, ради побољшања и осавремењивања свога начина писања романа, односно свога начина писања романескног проседеа који би био пендент савременим природним наукама: од физике, хемије, математике, медицине до еволуционистичке биологије, молекуларне биологије, молекуларне хемије, геологије и космологије етц.? Верујемо да није. Њега као писца легитимише превасходно локал. Исти му позајмљује симболичку вредност, третира га као писца, *има свога писца*. И писац има своје локалне намештенике и телале. Самозадовољно седи у некој од шумадијских провинција. (Сиц!: Р. Константиновић: „Филозофија паланке“,

15 Г. Делеузе, нав. рад, стр. 218

Ауторова напомена уз белешку 15: Ово моје прелажење са једног навода на други није ради показивања учености, него ради указивања у оквирима једног перформативног начина који је инхерентан природи аргументације коју следимо у овом раду на идеје које граде, у својој збијености и густоћи, један духовно-научни свет са свим његовим у реалности постојећим међусобним преплитањима и чине основицу једне пирамиде знања потребног ради пуког сналажења у реалности која је одвећ сложена. Ево, стога, још једног навода: „Они који, с друге стране, не знају пуно, који нису били пометени психоанализом (или другим наукама, прим. Б.Т.) имају мање проблема и срећно прелазе (сиц!) преко оног што не разумеју. (...) Постоје, видите, два начина читања књиге: или је видите као кутију која има нешто унутра и кренете да трагате за означеним а онда ... почнете да трагате за означитељима. И онда се опходите према следећој књизи као кутији садржаном у првој или кутији која садржи прву. И додајете и интерпретирате и питате и пишете књигу о књизи и тако даље. Или постоји други начин: видите књигу као малу не-означавајућу машину и једино питање гласи: Да ли ово ради и како ради? Како ради за вас? Ако не ради, ништа не успева, покушате са другом књигом. Овај други начин читања је интензиван: нешто успева или не. Нема ничег за објашњавање, ничег за разумевање, ничег за интерпретирање. (...) Писање је флуks међу многим другим флуksевима, без посебног места у односу према другима, који улазе у односе струје, противструје и вртлога са другим флуksевима — флуksевима гована, сперме, речи, чинова, еротизма, новца, политике и тако даље“. (Жил Делез: „Преговори“, нав. издање, стр. 21-22)

1969). Одатле црпе све што му је потребно за свој его. Са тога врха му се шаљу његове награде, одатле их он прима. Понекад у то врзино коло ускочи и сâм Универзитет, братија са универзитета, доценти, редовни професори првобитно учени за епским столовима и трпезама у месту рођења да би потом, поставши амбициознији и самоуверенији попут Балзаковог Растињака распусно викали: „хоћу Париз, хоћу свет, хоћу тај углед, ту жену, хоћу и у Академију“. Како у Француској, тако у католичком Тирољу, тако и у православно забраћеној и поцрквењеној Србији новим Растињацима се жеље испуњавају. Типови планинских вучјака, упорни, самоуверени, накострешени, бесни, фриволни и — у Кнез Михајловој — смешни, али, то ваљда ваља поштовати?, већ су у Академији. Успели су. Сведоци смо. Знамо. Видимо. Нешто слично о таквима говори и главна јунакиња Алексићевог романа Дина, јавно и јасно нас потсећајући (стр. 207) колики је опсег морала наших академика склоњених од самих себе и своје савести у кризу која је криза независности, себеиздавања *за нешто* уместо *да се буде нешто*, како је говорио А. Херцен.

„Заокрет од структурализма (према постмодерности) био је делом и помак од ‘језика’ према ‘дискурсу’ ... ‘Језик’ је говор или писање (*l’écriture*) схваћен ‘објективно’, као ланац знакова без субјекта. ‘Дискурс’ је језик у смислу ‘изричаја’, он укључује оне који говоре и оне који пишу ...¹⁶. Ако је језик ‘ланац знакова без субјекта’ онда му ни прва моћ није да оперише наративним начином излагања, но да информише. Стога су Џојс (J. Joyce), Гертруда Стајн (G. Stein) или Клод Симон (C. Simon) настојали, и у

16 Therry Eagleton: „Књижевна теорија“, хрватско издање, CHЛ, Загреб 1987, стр. 129. Наслов оригинала: „Literary Theory“, Basil Blackwell, Oxford 1983

томе били савременици научне епистеме 20. века, да разоре традиционални систем приче, односно „наративни начин писања“. Уколико је књижевно дело конструктор, како то вели структуралист, онда, питамо се, зашто бисмо се служили језиком само да бисмо причали када можемо да се служимо само језиком који већ и иначе, *производи* значење, *производи* стварност, производећи слику света. Сliku света имамо зато што имамо искуство, а имамо га стога јер поседујемо језик. Јер, језик влада нама, не ми језиком. Одатле до потврде давне класичне идеалистичке истине да „људска свест конституише свет“, није далеко. Овим се, видимо, крећемо у кругу. Но, тај круг је користан, јер указује на значења која се налазе у „игри света“ у којој сваки текст, па тако и текст фикције, себи прибавља „игру значења“ путем корелација и контекста који досежу, како вели Вејн Бут (W. Booth), „до методичке лудости“, како би се произвела „дисеминација“ текстова, која нас, бесконачна, варљива и застрашујућа, ослобађа за *errance joyeuse* (радосна лутања)¹⁷. У таквој ситуацији о којој говори теорија природно је да се каже: „уистину — када ствари тако стоје — чему онда унутар фикције потреба за приповедањем?“ Метафизика присутности дијалектички оповргава потребу за приповешћу, јер само тематизовање односа узрока и последице изводи приповедање изван игре. У неким случајевима однос узрока и последице напосто није видљив (настаје мрак приче, мрак у причи). Стога, каже Дерида, морамо оно „присутно промишљати полазећи од у односу према времену као *diférAnce*“ /као „разлуци“, прим. Б. Т./ Присутност је последица „уопштене одсутности“, односно последица речене *différAnce*. У свакој

17 Wayne Booth: „Critical Understanding: The Powers and Limits of Pluralism“, University of Chicago Press, Chicago 1979, str. 216

присутности почива разлика. *DiffërAnce* циља, рећи ће Калер, на ту „неодлучиву, несинтетичку алтернатију између гледишта структуре и гледишта догађаја“. Основу именице „*diffërAnce*“ чини глагол *diffërery* значењу „разликовати и одгодити“. Оно „а“ у именици „*diffërAnce*“ означаје неодлучивост у погледу интервала присутност/одсутност, неодлучивост (сиц! Хајзенбергов принцип неодређености) у овде већ помињаној „игри разлика“. Неодлучивост гледећ присутности (односно, гледећ тезâ метафизике присутности) поништава потребу за „игром приповедања“ до у бескрај. Значи, до непотребе. Досадашњу експликацију можемо да завршимо једним примером уобичајеним при физикалистичком објашњењу метафизике присутности. Ради се о познатом Зеноновом парадоксу кога је могуће експлицирати на примеру лета стреле. Наиме, каже се да се њен лет у сваком даном тренутку „налази у особеној тачки“, и то непрестано. „Она је вазда у некој особеној тачки, а никада у кретању“. Но, истини за вољу, она ипак „*јесте* у кретању у сваком тренутку садашњости“. Ова осцилација *јесте* — *није* тражи објашњење па ћемо је једноставности ради навести у тумачењу Џонатана Калера (J. Culler) који каже: „Кретање (стреле) може бити присутно само ако садашњи тренутак није нешто дано, већ ако је производ односа између прошлости и будућности. Нешто се може збивати у даном тренутку само ако је тај тренутак у себи већ подељен, настањен неприсутним“¹⁸. Жак Дерида, видели смо, каже исто на свој начин филозофа, па и лингвисте, преузимајући улогу Сосира (F. de Saussure). У

18 Jonathan Culler: „О деконструкцији. Теорија и критика после структурализма“, Глобус Загреб 1991, стр. 81. Наслов оригинала: J. Culler: „On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism“, Cornell University, 1982.

том смислу он ће увидети на темељу де Сосирових изучавања језика и његове поделе језика као структуре на *langue* (језик, социјални продукт језика) и *parole* (говор, индивидуални продукт језика) да у језичној структури постоје само *разлике* те да је сâм језик структура *разлика* па су стога на исти начин то и знакови (у смислу поделе на означитељ-означено). Стога, ако је томе тако, онда — изводи Дерида закључак — „било у писаном, било у говорном дискурсу ни један елемент не може функционисати као знак *ако није у односу с другим елементом* (курзив мој, Б.Т.), који као такав није једноставно присутан. (...) То повезивање, то ткање јест *текст*, који се производи искључиво кроз преобликовање неког другог текста“¹⁹. Овим смо већ дубоко зашли у област постмодерне науке о књижевности. Али више не морамо ићи даље. Поводом Алексићевог романа „Петља“ коме смо замерили присутност приповедања (сагледавајући га у кључу савремене епистеме као сувишност), при чему смо ради тог и таквог сагледавања изложили своју аргументацију заснивану на текућој научној парадигми, ми у том погледу у нашем огледу можемо да ставимо тачку.

Негде на почетку овог већ подужег рада рекли смо да ћемо се укратко позабавити и оним аспектом романа који се уобичајено назива стилем, оним грађењима синтаксичких ослонаца који ситним корацима постепено граде значења, петљу значења, подупирући се ланцима суплемената²⁰ унутар којих се у књижевном тексту укажује један закон: „закон бесконачно повезаног низа који,

19 Jacques Derrida: „Positions“, Minuit, Paris 1972, str. 37-38

20 Појам „суплемент“ садржи два значења: додатак ономе што је целовито и надопуну нечему што је непотпуно; овде је он лингвистичко-стилски појам кавким га у својим анализама текста користи Жак Дерида. Прим. Б.Т.)

опет, бесконачно умнажа суплементарна посредовања“ (Ц. Калер). Иста су неопходна како би указала на један метафизички аспект прозе који упућује да је „присутност вазда одгођена“ (о чему је овде већ било речи) на исти начин као што се то збива и у животу кога у књижевном делу разумевамо управо по „моделу и подобју текста“ који, речено је, увек захтева надопуне (суплементе) „кога творе означајући процеси“. Симболички приказ везе између живота и текста, текста и живота је, видимо, круг. Стил је порука. За потребе анализе у овом раду ми се наведеном могућношћу тумачења нећемо бавити, превасходно стога јер захтева опширније излагање читавог текста романа о коме је реч. Једно скраћено излагање подразумевало би указивање на стилске неравнине у тексту које су више плод романсијерских нерешених недоумица но што исте указују на пут према евентуалном одгонетању сложености значења у тексту.

Уопштено гледајући, у погледу онога што се назива стилем, посебно када је реч о стилским детаљима, роман „Петља“ почесто сам себе „упетљава“ у непотребне сувишности и рефлексije које или успоравају радњу романа или у самој тачки унутар које се појављују делујући усиљено. Није нам случајно падало на памет током читања романа да је јунакиња романа један надобудни и нервозни Ниче или Вовенарг. Што се тиче саме јунакиње романа, иако је аутор види као образовану особу, искази у њеној причи о себи и свом карактеру, те просудбе о колини у којој обитава, делују стармало-мудро, понекад „тинейџерски“ незрело, некада (у мотивацијском погледу) сувишно, што у крајњој линији није „грешка“ јунакиње, но

њеног психолошког профилисања од стране аутора. Осим, наравно, уколико неке њене изјаве не служе аутору да изостри слику карактерних особина своје јунакиње, обликујући на тај начин њен психолошки профил и правећи тако од „озбиљне младе жене“ тек само лик тинејџерке. На овом месту жалимо што немамо стрпљење за целокупну анализу текста романа (онакво какво би имао, верујемо, наш једини непоткупљиви критичар, антикишоист и противкишолог, Небојша Васовић. Већ унапред можемо да замислимо какве би биле његове опаске, гледећ текста у кога смо се ми „упетљали“ драговољно и без злих намера²¹, решени да понеким делима српске награђене књижевности дамо своје видике и своје мере, верујући да актере и извођаче радова није требало питати за дозволу те да општој агонистици у гунгули српског конзервативизма дамо мало „левљи“ тон.

Прелиставамо поново након читања страницу за страницом роман. Општи утисак је да јунакиња говори гласом аутора. Да јој је он позајмио глас. И нека своја искуства у облику глоса. То, између осталог, значи да аутор јунакињу претходно у мотивацијском погледу није тако профилисао како би јој потоњи искази у роману били уверљиви. Свакако, не баш свуда у роману, али чешће него што то дозвољава

21 Српска књижевна сцена на којој у већини случајева дефилују награђени аутори за неке ретке књижевне критичаре претставља место где се бране вредности и озбиљност оне српске књижевности која је на разне, веома инвентивне начине остала замандаљена иза девет врата и брава. И то не само привремено. С друге стране, неморал аранжера актуелних вреднота савремене српске књижевности рачуна са генерацијама занемареног књижевног лумперпролетаријата, хотимично склоњеног пред било којим медијем. Бавити се сивом зоном српске књижевности — што нам је и у овом случају о коме овде пишемо било потстреком — задовољство је без потребе да се због тога иком обраћамо за разумевање. Прим. Б.Т.

добра воља читаоца. Рекли смо на почетку да је аутор добро водио радњу романа. Но, ликови у роману и говоре, делају, мисле. Споредни ликови у роману су боље уприличени, баш кроз призму главне јунакиње. Као да јој је аутор позајмио своју интелигенцију како би, назовимо те јунаке споредним, исти били приповедачки веома уверљиви. Понеки пут — наводимо ово као пример — нисмо уверени да је Дина по образовању психолог. Што и није. Она је „мајстор“ да понекад говори оно што читаоцу неће бити потребно. Реченица попут: „Неки људи су мајстори да направе функционалну дигресију“ (стр. 97). Шта је функционална дигресија, питаће се читалац. Наслутиће!? Почесто главна јунакиња Алексићеве приповести сама себи даје улогу да некога подучава, да „доцира“, што, опет, у роману ствара ситуацију да читалац чита њене „готове формулације“ које личе на латинске „dicta et sententia“. (Није случајно што је неки сакупљач мудрих мисли на интернету већ „покупио“ и сабрао јунакињине „мисли“ и изложио их случајном пролазнику на увид). Размишљајући о свом пријатељу Никодиму јунакиња вели: „Могла сам само да слутим колико је напорно формирати своју личност главе испуњене мислима које крстаре кроз ум као моралне патроле“. (стр. 95) „Савршено маскирана побуна, (реч је о Никодиму) окренута ка унутра, накинђурена фасада дворца иза чијих зидова расту губилишта и бесни куга“. (стр. 95) Формулације, формулације. Говорећи о Никодимовој мајци рећи ће: „Њен ум једноставно није производио врсту светла под којим би права природа њеног сина била очита“ (стр. 95). Опет, то је неко ко говори из лекарске ординације или нека особа коју ћемо не ретко срести по београдским становима око, рецимо, Добрачине и Јованове и може нам то бити добра пријатељица, но дозлабога досадна са

потребом да је више не видимо. Док смо читали роман почесто смо се питали да ле је аутор пред собом имао читаоца, и ако је имао, каквог је образовног профила био тај читалац? Да ли је веровао да ће се са његовим романом срести и неки економиста који неће знати на које књиге јунакиња мисли када изјављује: „У оним кретенским књигама о мотивацији и самопоуздању постоји обиље образаца на којима се медиокритети уче како да управљају собом и другима. Кад год бих пролазила поред излога уличких књижара, (можда је пролазила поред књижара „Лагуне“, „Вулкана“, мислимо ми) питала сам се ко то чита“ (65). На двестотинешеснаест страна овог романа главна јунакиња без престанка, повишеног гласа, држи лекције (коме?). Личи на ликове романа Томаса Бернхарда, али без Бернхардове романсијерске помоћи која би јој као лику романа толико требала — да мало одахне. Неизоставно. Али не пише Дина овај роман, но г. Алексић. Па у том смислу, било је корисно да романсијер дâ који час одмора читаоцу од необично дугих, бунтовних мисли главне јунакиње. Ни бунтовник не може бити бунтовник од јутра до сутра. Замори читаоца тај вечито повишен тон. „Доводиле су ме до беса идиотске реакције које има само човек уверен да неким сопственим пропустом изазива туђе грешке“. (64) Одређења: „дебловрати примерак балканског алфа мужјака“ (64), „адреналин ме претворио у урбану амазонку“ (65), „бруј оптимистичких мантри скројених по мери западњачког смисла...“ (65) су само пароле, труизми, бесне опаске спрам других, поново пароле, пароле, дефиниције, квалификације других са висине једне посве незреле особе. На, концу, то је одлика лошег стила приповедања. „Аман, смири се жено“, вапи читалац ове „љутите“ књиге. Не ретко, у Динином гласу чујемо аутора, који јој позајмљује свој глас. Шта то значи за

један роман... о томе ће романијер имати времена да размишља ако буде решио да пише следећи. (Само, никако не наставак овог!). С обзиром на то колико главна јунакиња има година нека животна искуства свакако нису њена. Са тачке наратолошког учења реч је о веродостојности говора наратора (рефлектора) приповести. Наративна ситуација главне јунакиње романа (релативно млада жена) опасно се приближила ауторовој (аукторијалној) ситуацији, његовом интелектуалном хабитусу што води ремећењу илузије фикцијског предлошка. Када човек студира философију не постаје мислилац. Потребно је много година да заборави оно што се тамо учи — историја филозофије, логика. Ова последње је ништа спрам озбиљних година искуства. У свему, главној јунакињи Дини тешко да пристају формулације које као да су изашле из свеске једног старијег човека философа-аматера: поседује животно искуство, али није философ, но је философ-аматер који бележи своје мисли (или „мисли“). Наводимо овде неколике: „У природи човековој, колико год он био извештачен осећањем моћи, постоји потиснути нагон за игром са сопственом слабошћу, за узбуђењем које се постиже једино откривањем тајног рањивог места“. „Цео живот радимо за себични перфекат. Свака добит завршава у ризницама тог охолог властелина међу глаголским временима. Пећине посуте драгуљима од којих нам остаје само светлуцање. Садашњост нема дубину. Оно што поседује само су слабост и пропадање. Здравље и слава остају у перфекту“. „Ова књига ме тера на играње бизарне улоге демијурга. Страницу по страницу, трошим време нечијег накнадног постојања које сам сама покренула. Једна за другом, реченице се намотавају на клупко настало око испражњеног

сећања“. „Одувек сам обожавала мале невербалне моменте у служби дијалога. То је као добро вођен текст. Две-три кратке реченице отпослате на странпутицу наратива тек да би прави приповедни ток био видљивији“. Говори ли ово јунакиња романа која се *ad hoc* разуме и у списатељски посао, или то говори писац романа невешто потурајући свој глас Дини? Списатељ ових реченица-мисли ништа није учинио у свом роману — никакву мотивациону „штанглу“ није претходно уденоу у јунакињин психолошки профил — како бисмо читајући роман у себи подржали илузију да су се мисли и глосе спонтано родиле у њеној глави. „У природи човековој ...“, „цео живот радимо за себични перфекат ...“, „одувек сам обожавала мале невербалне моменте у служби дијалога ...“ — сâм овај речник, конструкције којим се започиње реченица, чини јунакињу романа неуверљивим ликом. Ни тамница у којој се Дина налази, ни године старости које ова јунакиња има, нити њено образовање не могу — а да то буде уверљиво — исписивати (или „расипати“) ове и сличне мисли дуж целог текста романа. Добар приповедач то зна. Дејан Алексић није Момо Капор. Капорова Ана је мајсторском руком приповедача (аутора) добро извајана романескна фигура, док је Алексићева Дина папирната творевина, јер је њен обликоватељ „толико знао“, „толико умео“. Остали јунаци Алексићевог романа су далеко животније романескне фигуре, много уверљивије обликоване, лако памтљиве у читаочевом сећању. Сергеј Довлатов са неколико потеза испише уверљив и памтљив романескни лик. Алексићу је био потребан читав роман од двестотинешеснаест страна да створи јунакињин лик — неуверљивим или, при напору добре воље, искусан читалац би рекао — полууверљивим, упропаштавајући га скоро од једне до друге

странице. Има тренутака када лик у роману оживи али га онда мудрословља, речена у немиру, у незадовољству спрам свега што га окружује, умртве. (Када се к томе дода мноштво непотребних придева — што је стилска одлика овог романа — читање постаје напорно). Велике стилске неравнине у роману кога читате, говорећи уопштено, остављају лош утисак на читаоца, али читалац је ту далеко мање важан спрам чињенице колико исте штете самој фикцији на тај начин да она такорећи од саме себе побегне како се читаоцу после тога никад више не би вратила. Примера ради, размотрићемо употребу речи **као** у роману. Довољно је — и у овом случају не треба бити Хавијер Маријас па то моћи приметити — да аутор у роману само пар пута (не мора педесет и који пут) да употреби коњуункцију „као“ како би се фикција вулгарно измигољила из области наративне фикције догађаја кога описује. И, наравно, ишчезла заувек. У Алексићевог роману таквих примера, на жалост, има одвећ много. Ево неких: „Могла сам само да слутим колико је напорно формирати своју личност главе испуњене мислима које крстаре кроз ум **као** моралне патроле“ (95); „Мировао је у углу огледала, приљубљен уза свој одраз, **као** да на стомаку носи брата близанца“ (115); „**Као** да је са горње стране спуштено сидро у хладну и равнодушну дубину“ (106); „**Као** у наивним представама о феномену дубље истине“ (112). „...и гледа ме **као** водитељ квиза спреман да постави тешко питање“ (146). Ово су, како рекосмо, „стилске неравнине“, „шумови“ на вези „читалац“ — „дело фикције“, али са огромним последицама за фикцију у делу. Јесте да је „Петља“ ауторов први роман, али том аутору, уверени смо, време када се о овоме негде учи одавно је прошло. Романсијер би то требао да зна макар интуитивно. Лектор у *лагуни* већ на нивоу стручних обавеза.

Штета, то кажемо искрено, јер радња у роману је вођена — иако је то аутору први роман — вештом руком. Композицијоно, то је веома добар роман са од почетка до краја веома добрим решењима вођења радње. То смо једном у овом огледу већ рекли. Такође, почетак романа је веома добар, кратке стaccato реченице хватају читаоца „из прве“. Због добро вођене радње лако се издржи читање романа до краја. Ипак, оно што је у овом напорно, читаоцу остаје напорно.

Још један поглед „од горе“, на целину овог романа — при чему се овај поглед на роман више односи на српски савремени роман у целини — исписујемо колико ради себе у смислу говора о сопственој естетици романа, толико и ради једне кратке одбране романа човека који верује у овај жанр и његову непролазност.

Уколико се у једној реченици дâ сажети наш оглед написан поводом романа „Петља“ Дејана Алексића онда бисмо рекли да једном роману који захтева време да се прочита није довољно да има добру причу. Штавише, она му уопште није потребна. *Зашто није довољна добра прича* захтева да се образложи на далеко већем простору од једне реченице. Ако је тема Алексићевог романа побуна против устаљених вредности, а која бива видљива у филипикама јунакиње романа, истој побуни се може пребацити да је доста бајата²², да су се многи романи у европској књижевности истом бавили (нарочито немачки, француски и италијански роман седамдесетих година прошлог века, пре тога Ками и Сартр) и, коначно, да је тема побуне

²² Шта у том смислу рећи о „Трактату о побољшању разума“ (Tractatus de intellectus emendatione), започетом 1659. никад довршеном Баруха де Спинозе, човека прогоњеног, чији се јунак бори против сваког облика фундаментализма. Прим. Б.Т.

младог човека у српској књижевности већ коришћена у далеко бољој изведби коју нам је својевремено понудио Момо Капор у својим романима уз помоћ ликова својих јунакиња и јунака.

У теоријама о роману овештан је став да је истом потребно да код читаоца остави изванредан ехо. Ехо који ће садржавати дух романа, *атмосферу* која ће читаоца оријентисати међу мноштвом других романа које је прочитао да се управо „у том роману“ ради о нечем вредном сећања и сећање му дуго одржавати живим. Тешко је то очекивати када је у питању замишљени искусан читалац овог романа. Стога је роман из перспективе искусног читаоца могао да „спасе“ само нов начин казивања, стил, на пример. Роман са овом темом могао је, рецимо, да „побегне“ у „унутрашњи монолог“, да претстави јунакињину побуну као пародију на неке друге побуне унутар других романа са сличном темом, такође, да се побуна једноставно претстави путем *стила* казивања, на нивоу језика, а у смислу да језик није само средство изражавања, већ и покретач, при чему се тема приповедања претвара у метафизику *унутар* језика. Иста тема се могла претставити и кроз саморефлексију самог романа који у том случају не би користио репрезентацију (јунакиња говори у првом лицу једине или употребљава прво лице множине) него саморепрезентацију (*auto-représentation*), при чему би приповедач рефлектирао сопствено приповедање. Употреба такве приповедачке ситуације чинила би роман савременијим, ближим не само роману двадесетог века урођеног у метафикционално, односно ауторефлексивно приповедање (попут романа Џона Барта (J. Barth), Роберта Кувера (R. Coover), Џона Фаулеса (J. Fowles), Мјуриел Спарк (M. Spark), Вилема Х. Геса (W. H. Gass), Доналда Бартелемија (D. 136

Barthelme), Итала Калвина (I. Calvino), Х.Л. Борхеса (H. L. Borges), него, у крајњој линији и спрам оних много раније написаних романа међу којима наводимо Ариостовог „Бесног Роланда“, Сервантесовог „Дон Кихота“, Дидроовог „Жака Фаталиста“, Стерновог „Тристрам Шенди“. Такво аутопоиетичко (auto-poietic) изношење радње у роману било би, уосталом, ближе и савременој науци о чему смо говорили на почетку овог рада. Јер, подсетимо, биологија, когнитивна биологија, неурофизиологија и психологија (Ernst von Glasersfeld, овде већ помињани Хумберто Матурана, Франциско Варела, Heinz von Foerster, Жан Пијаже /J. Piaget/) су неуроналне облике организације (попут мозга и крвотока) описале као „самореференцијалне“, односно као „самоекспликативне“, а организацију живих бића описивали као један „аутопоиетички систем“ („auto-poieticche System“). Наведена објашњавања о томе како функционишу живи системи нашли су се потом као изведени обрасци примењени у друштвеним и правним наукама, у теорији сазнања („Erkenntnistheorie“), у информатици, теорији комуникације, философији, у теорији система („Systemtheorie“) Никласа Лумана (N. Luhmann), чији је појам самореференције („Selbstreferenz“) нашао плодно тле и у теорији књижевности. У позицијама тзв. „радикалног конструктивизма“ („Radikale Konstruktivismus“) С.Ј. Шмита (S.J. Schmidt) појам аутопоиетике уpletен је у тумачење да не постоји никаква стварност по себи и за себе па је стога перцепција („Wahrnehmung“) увек само интерпретација а аутопоиетички системи („auto-poieticche Systeme“), поред тога што су аутономни и у себе затворени, јесу по природи ствари и своје сопствено дело. Овако, евентуално, конципиране изведбе романа у наратолошком погледу и у погледу проседеа учиниле би, верујемо,

роман „Петља“ ређим примером постмодерног приповедања у српској књижевности. Наравно, свесни смо колико је незахвално играти улогу „шаптача на сцени“, аутор „Петље“ знао је боље, роман је исписао тако како га је исписао, његови резултати су ту, може да буде задовољан, за објављени роман награђен је двома наградама. Ми бисмо рекли, без ваљаног разлога.

Још је Бахтин сагледао роман као *кризу*, али не само сâм жанр романа, него кризу књижевности уопште, а која се развија у правцу жанровског међусобног прожимања, топећи јасне жанровске границе. Тај тренутак европски и северноамерички роман је искористио да испроба и мета-облике књижевности, „који не познају никакве границе унутар досадашњег канона романа као жанра. Увек на рубу самог себе, бивајући неодредив и неклассификован, роман на тај начин револуционише читаочев однос према писаној речи“²³, уписујући речи које садржи у контекст и неодлучивост историјских догађања као таквих. Тај моменат историје у кога је укључен савремени роман Џорџ Штајнер (G. Steiner) је назвао добом „епилога“, дакле оне појавности која се збива „унутар логике времена *после* речи“ („Logik des Nachwortes“), а чији је манифестни облик журнализам. Но, једном хуманисти тешко је да претстави да „у стварању уметности и у искуству исте не постоји икакав сусрет са трансценденцијом“²⁴. Овим исказом Штајнер заправо варира један други исказ, онај Јејтсов (William Buttler Yeats), који каже да „ниједан човек не уме обухватно да чита, нити може одговорно да

23 Federico Ferrari, Jean-Luc Nancy: „Ikongrafie des Autors“, Turia&Kant, Beč, Berlin 2021, str. 79

24 George Steiner: „Von realer Gegenwart. Hat unser Sprechen Inhalt?“, Carl Hanser Verlag, München, Wien 1990, str. 297

реагује на естетичко, а да му нерв и крв налазе мир у искључиво скептичкој рационалности“. Напротив, у роману „Петља“ ми се путем лика главне јунакиње дуж целе осе романа налазимо управо посред поља скептичке рационалности која се не може посматрати само као ствар јунакињиног приватног става, но се испољава и на нивоу романа као епистемолошке целине. У том смислу, уместо „давања стварности“ као оне са чијег темеља потичу речи главне јунакиње романа, стваралац романа је морао да уз помоћ речи створи и један *противсвет* какав се иначе у бројним романима уистину и ствара, тако што би у роману (из)градио дијалог *између* приказане стварности и могуће стварности. Тек на таквим драмским основама ствара се снажан роман а дијалог двеју стварности тада му је стожером. Јер свет романа се гради када исти у оквирима онога што предочава, изложи и супротне могућности, доносећи на светлост дана борбу „света против света“ („*mundus contra mundum*“). У најширим својим могућностима, „уметничка дела која су за свет од суштинске важности носе собом озбиљност и постојаност тако што унутар широког обзорја граде и излажу мистерију наше *condition humaine*“²⁵. Но, то су тек уопштене естетичке визије које се граде у оквирима књижевнокритичких књига и неретко су у дискрепанцији са свакодневном праксом објављивања романа. Из те перспективе, перспективе праксе, област објављених романа делује много скромније. Јер, тешко је створити и ваљан роман, а камоли велики. Тешко је, такође, да се створи и ваљан роман идеја, а камоли роман нашег људског стања, нашег онтолошког бескућништва које се испречило посред нашег тубивствовања (Dasein)

²⁵ George Steiner, *nav.* рад, стр. 292-293

коме се уз то у нашој свакодневици и нашој запалости придружју „провокације политичког варварства и технолошког ропства“. Нашем *libido ccribendi* на кога, верујем, још увек пада онај исти зрак сунца који је својевремено падао на Хомера, Вергилија, Дантеа, Шекспира, Чосера, Спенсера и Гетеа, тек предстоји да савлада пропаст хуманизма у данашњем друштву и култури, а у чему је и иначе већ садржана пропаст хуманог уопште. Не мање, наше бескрајно подавање секундарном, паразитарном писању, тумачењима разних провенијенција, којима паралелно такође влада наведени *libido ccribendi* ваља препустити дискурсу *примарног* унутар кога се стварају артефакти Непосредног: књижевно-уметничка дела. Наше доба слично је византијском и александријском којима је владао повод паразитарног *секундарног* исписивања текстова о текстовима (мета-текстови), бесконачно ризоматично бујање „семантичко-критичког жаргона“ (текста на текст) које је карактеристично за стадиј академског јурнализма у коме се налазио протекли век а наследио га текући, двадесетпрви. Било је то доба постмодерне и Деридаове деконструкције. Дакле — предлаже се — и заборавити интерпретације! Стога, ваља нам писати искључиво примарне текстове, оне који нису плод секундарног говора текста о тексту (текста поводом текста) и који „леже“ унутар човековог нагона устремљеног против смрти којој смо изложени нашом коначношћу, а коју нашим писањем можемо да прихватимо тек само као „немогућу нужну смрт“ о чему говори Морис Бланшо у спису „L'écriture du décastre“ („Писање катастрофе“). Преостаје нам, што писцу није мала утеха, да пишемо у част примарног текста кога весели списатељски порив који се устремио ка отклањању стрепње од смрти — а он то, тај списатељски порив, по свом основном

нагону јесте — и дели се са потребним уживањем у безвремености „која је синоним за вечност“. С друге стране, а на један непосреднији начин, свеколико писање је једна бесконачна потрага за нашим сопственим протеклим временом. Сваком писцу од момента када је Марсел Пруст довршио и објавио своју „Потрагу“ Пруст је остао дужан да му дозволи да тај други писац напише своју „Потрагу“. Заправо, то сваки писац уистину и чини.

* * *

На први поглед овом тексту смо се одлучили да поделимо више наших улога нас као његовог аутора (auctora): улогу критичара, улогу аналитичара, извесног познаваоца двају језика: односа природних наука и наука духовних у међусобном надопуњавању, теорије књижевности и критичке мисли која се супротставља теоријском жаргону. Све те улоге само су световне улоге, споредне улоге у одржавању света у току, никако не оно што је обложено, опхрвано и прожето суштинским питањима о тубивствовању, смртности, Богу, а у чијим покушаним одговорима се налази *conditio humana*. Склоност философије ка размишљању и књижевности ка причању доводи, гледећ последњих питања, не без разлога, до онога што, како Штајнер каже, „неподношљивог закључка да *све некако иде...* али објашњава и њихову самоважну тривијалност“²⁶. Можда је стога могуће ова круцијална питања ставити у један *неутралан* контекст, у *контекст чина писања* (писати=*écrire*) по себи, једне за нас кључне речи управо

26 George Steiner: „Warum Denken traurig macht. Zehn (mögliche) Gründe“, Suhrkamp, Frankfurt/M. 2006, str. 75-76. Наслов оригинала: G. Steiner: „Dix raison (possibles) à la tristesse de pensée“, Édition bilingue (englesko-francuski), Édition Albin Michel, Paris 2005.

можда у оном смислу о коме говори Ричард Рорти (R. Rorty). „Сва људска бића“, вели Рорти, „носе уза се један низ речи које употребљавају за оправдање својих акција, својих уверења и својих живота“²⁷. Писати нешто, ономе коме је до тога стало, и који у писању види бег од смрти и у безвременост, оправдава, с обзиром на његове бесконачне могућности да опстане „на рушевини свега осталог“, сваки чин онога који му се пођарми. А „подјармљених“ од времена после Платона до данас има много. Писати, тај чин како га ми схватамо не мапира ни знање, ни моћ, нити разрешава карактеристичне односе између њих. Оно је неутрално (*le neutre*) у Бланшоовом (M. Blanchot) смислу речи: оно се не подређује универзалностима, не показује парцијалне процесе. „Писати (*écrire*), порив за писањем“, каже Морис Бланшо, „не оно писање (*écriture*) које се одувек неизбежном нуждом, стављало у службу такозване идеалистичке, односно морализаторске речи или мисли, већ писање које се сопственом снагом (алеаторичном снагом одсуства), посвећује себи самом, као нечему што остаје без идентитета и постепено исказује потпуно другачије могућности, један анонимни, расејани, одгођени и расути однос који оспорава све, најпре идеју Бога, Ја, Субјекта, затим Истине, Једног, те најзад идеју Књиге и Дела тако да то писање (схваћено у својој загонетној строгости) не само да више нема циљ у виду Књиге, већ управо представља њен крај: писање за кога би се могло рећи да је изван дискурса, изван језика. (...) Дакле, могуће је, пак,

27 Richard Rorty: „Contingency, Irony and Solidarity“, Cambridge University Press, 1989, Други део, четврти одељак „приватна иронија и либерална нада“, прва реченица наведеног одељка. Прим. Б.Т. Хрватски превод „Контингенција, иронија и солидарност“, Напријед, Загреб 1995, стр. 89

да писање захтева напуштање свих ових принципа, односно крај и окончавање свега што потврђује нашу културу, и то не да би се идилично вратило натраг, већ да би се ишло изван у покушају да се пробије круг, круг свих кругова: *тоталитет* концепата који чини историју, који се у њој развија, и чији је она развој²⁸. Овакви концепти писања и Књиге не верујемо да могу бити прихватљиви у једној култури (нека то буде српска као што и јесте тако) која још не хвата ни залет да изађе из телеолошког оквира у коме је књига садржавалац и сакупљач „устаљене форме знања“. Стога су нам били потребни ови напори, коликогод их писали за себе, чега смо, дакако, свесни, како би се у оквирима готово непостојеће јавности макар и овлаш указало на нечије искуство онога што и изван тога искуства хита да се обелодани у материјалу који се назива крај цивилизације књиге. Тај крај је далеко, али да би до њега дошло мора постојати један облик одгушивања порива за *бити-претстављен-књигом*, а тај облик који само успорава ход да би на крају ипак довео до нестанка књиге јесте: *писати*. И овај парадокс у оквирима овог размишљања је тешко схватљив, но ми не тражимо да он *одмах* треба да буде схватљив. Да, евентуално, макар делимично буде схватљив, навешћемо одломак из текста Брајана Шредера (Brian Schoeder) „Бланшо, лудост и писање“ у коме овај аутор, посве у духу Мориса Бланшоа, пише следеће: „Писање пише кроз књигу да би створило књигу, али *не мирује у облику Књиге* (курзив мој, Б.Т.) као своје посве-машње судбине; писање се не сме одморити у свом *телосу*.

²⁸ Maurice Blanchot: „Entretien infini“, 1969. Уводна белешка. стр. 9
Надамо се да ова опаска не делује да се икоме због наведеног жалимо. Она је пука констатација чињенице. Прим. Б.Т.

Но, ипак *ни књига, а ни дело не представљају крај писања*. (Курзив мој, Б.Т.) Ни књига, а ни дело не позивају индивидуу да пише, већ је тај позив привлачност *чисте екстериорности*, која није ни спољашњост, нити екстеријерна форма било ког идеалног присуства али она оставља траг помоћу којег је могуће вратити се на извор (*arché*)²⁹. Да, то је она потреба о којој смо одувек говорили: спустити се на начин феноменолога (археолога) до *arché*-а да бисмо допирући не само до извора писања, већ и до написаног, онога што се зове поезијом односно прозом, мишљењем и певањем и тамо нашли уверење да постоји енигма заборавља изворног порекла *и* писања *и* већ створеног (поезије, прозе). Та енигма *порекла*, загонетка нејасности *порекла* производи из саме природе порекла као онога што се отима да изађе пред свако одређење, јер чим се „порекло постави као повод оно се тог истог тренутка одлаже“³⁰.

Намах наведена питања и појашњења увела су у целини спроведених разматрања суштинску тему: „писање“ (*l'écriture*) и „писати“ (*écrire*) као најширу платформу свих питања предочених у огледу. Путем ове теме човек се увек нађе у цивилизацији Књиге коју на неки начин треба преобразити. Када ово кажемо мислимо пре свега на реч, дакле, на ону реч од које се састоји књига у коју су увезане идеје, мисли, приповедање, разматрања, дијалози. Но, реч као таква је у последње време нешто са

29 Brian Schroeder: „Blanchot, Madness and Writing“. U: „The Gift of Logos: Essays in Continental Philosophy“, ed. David Jones, Jason M. Wirth i Michael Schwartz, Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2010, str. 45-59. Овде стр. 53

30 Maurice Blanchot: „L'entretien infini“, Gallimard, Paris 1969, str. 583-596. Овде стр. 594-595

којом се не може да рачуна. Реч губи смисао, постаје „понављање речи без садржаја“ (М. Бланшо), тишина која говори а не каже ништа. Да би се разјаснила потребна реч, њен смисао, јавља се инстинктивна потреба да иста буде разјашњена путем писања. Порив се потом згушњава у противречности ситуације да се пише из „суште склоности према истини“ и немоћног увида да је могућност досезања истинитог посве уклоњена. Та игра потребе за писањем и немоћи да остваримо циљеве писања чини да се удаљујемо од бивствовања у истини па се уместо тога напросто догађамо у својој свакодневици, „у дневној хроници“ где се већ све догодило а да се уистину ништа није одиграло о чему у ситуацији безличног *то постоји (il y a)* онда *то* приповедамо. Немање обзорја истине јесте оно са чиме се не може ићи и крчити пут па смо приморани да се склонимо у усамљеност која је део наше суштине. Одатле се изнова креће у стварање, но то стварање се поново одиграва у истим условима и истим ограничењима као и претходни пориви за њим па добијамо књиге — ако је, рецимо, реч о прози — сличних домета и сличних, поновљених фабула испричаних по тренутним потребама дана за извесним садржајима које обликује тзв. „јавно мњење“. У погледу савремене прозе, њеног рециклирања фабулâ и пролиферација сличних наративних образаца — а са места које не прати кретање токова света и његову епистемску разину — могу се употребити речи јунака из Бихнерове (G. Büchner) драме „Дантонова смрт“: „Стварање је постало прешироко, у њему више нема празнине, то је једно глагољање без краја. Ништавило је извршило самоубиство, стварање је његова рана, ми смо капи његове крви, свет је гроб у коме он труне“. Другим речима, савремено стање

стварања видимо као бесмислено рециклирање образаца стварања а на празној подлози *и* инвенције *и* имагинације. Када смо малопре навели Бланшоов став да „писање пише кроз књигу да би створило књигу али *не мирује у облику Књиге* као своје посвемашње судбине“ обелоданили смо оно до чега нам је стало да кажемо у овом раду, наиме, да књига не претставља крај писања иако је писање „увек присутно у књигама“ што, опет, води увиду да писање које „пише Књигу као Дело“ „а не Дело сâмо“ заправо пише Закон (известан Закон договора) који се још увек налази у домену цивилизације Књиге и није писање унутар и ради самога себе као манифестације слободе. Цивилизацији Књиге потребан је Закон како би се заштитила од писања — као-слободе, будући да су нам „потребне маске (читај: Закон) да би се заштитили од хаоса егзистенције“ (Ф. Ниче). Књига као Закон („књига се подиже на ниво Књиге“, суштинска смисаона разлика постоји између малог и великог „к“) стоји насупрот писања-као-слободе. Стога смо управо и рекли да писање у кући у којој обитава никако нема завршно путовање у Књизи, но у слободи која се нигде не завршава, која, по природи ствари, нема граница. То је оно што смо хтели да кажемо у овом раду кога је водила нит да је *писање оно што чини извор свеколиком писању* као институцији слободе.

„Писање се“, каже Делез, „увек повезује са нечим другим, што је његово сопствено постајање“ (60). Делез говори о постајању-женом, о постајању-животињом, што нам говори да живот „није нешто лично“ (67) па је стога циљ писања „да се живот доведе до стања не-личне моћи“ (67) како би га писање „за нешто“ или „ради нечега“ приказало у постајању. Писати=постајати. „Продрети у неки други живот“ (51), вели

Д.Х. Лоренс, и то онда када се овај „не венчава са речима из успостављеног поретка“ (59). Стога ће иза њега Делез пови-
кати: „Експериментишите, експериментисање-живот“ (65-
64) „да би се извело експериментисање које превазилази
наше способности предвиђања“ (65). „Без прављења тачке.
Нека постоје само флуксеви“ (64). „Писати-*са са* светом, *са*
делом света, *са* људима. То уопште није конверзација, већ
конспирација“ (70). Писати тако као да жанрови не постоје.
„Али није довољно рећи: „Доле жанрови“, ваља заиста писати
на тај начин да више не постоје „жанрови“, (27)³¹. Стога, још
једном рецимо: писати=постајати. Увек то **а** разлике између
постојати и постајати. Постајати је ток, постојати је стајати у
једној тачки. Писање пише постајајање. Оно је номадске при-
роде. Постоји номадско писање. Оно је, заправо, једина права
врста писања. Наше номадство (номадство човека) једнако
је писању које нема средишта. „Писати значи борити се, оду-
пирати се; писати значи постајати“. (49 Делез „Фуко“). А шта
је његова тежња? — „Да нас ослободи оног што постоји“. И то
је Бланшоов одговор. Писање је неорочна слобода којом се
оно саопштава и стога оно дуби то саопштење све док не
дође на *извор*, на суштинску површ егзистенције. Одатле оно
греди и даље и дубље у покушају да нас „ослободи онога
што постоји“. Оно, пак „што постоји“ јесте оно „што је неизле-
чиво“ — бивствовање.

Завршимо на овом месту. Писање је изношење у
дело бивствовања. Писање је ослобађање од онога што
постоји, од неизлечивог које је бивствовање. Два проклета
порива писања која ми не бирамо, јер нема бирања у срцу
пореkla, нити на извору и унутар *arché*, где су Да и Не
склупчани у једно. Писање и живот су увек другде. Апсо-
лутна вест коју писање хоће да нам саопшти је немогућа.
То је, између осталог, порука овог огледа.

31 Бројеви у загради у овом пасусу односе на странице књиге: Жил Делез,
Клер Парне „Дијалози“, Федон, Београд 2009. Прим. Б.Т.

Сусрети – Александра Вујусић

ТИНТА

„Даворине, јави се, до ђавола!“ , презнојавао се Вук покушавајући да добије пријатеља.

Путовали су у Беч на финале start up конференције. Вук је имао директан лет из Београда, Даворин је из Загреба путовао возом. Није било лако мислити о томе шта би се десило да Даворин ипак не стигне на вријеме.

Готово 35 година раније два момка, мало старија од Даворина и Вука гледали су се, негдје између Београда и Загреба, преко нишана.

„Изађи, да се играмо као некад!“ — викао је Мате.

„Дођи па ме изведи, ако смијеш!“ — одговарао је Јован.

Мук. Нијесу знали зашто ратују. Почело је као кад се тинта просипа: кап по кап, док није отекло у велику црвену ријеку звјерства, страха, крви и несигурности.

„Вук, не стижем стари! Молим те покушај одрадити све сам, ок!? Ја сам на граници Словеније и Аустрије, овдје се десила некаква незгода...“ рекао је Даворин када се коначно јавио.

„Даћу све од себе! Јави кад стигнеш!“

Пар минута касније Вук је стајао на импровизованој бини и покушавао да се сјети свих техника које би му помогле да савлада страх од јавног наступа. Када су се Даворин и он упознали и покренули заједнички пројекат договор је

био да све заједно раде осим овога. Вук је тада објаснио да има фобију од јавног наступа, а Даворин се насмијао и рекао:

„И мој стари. Он тврди да је и то последица рата, али ако њега питаш — тај проклети рат је крив за све. Корупција, незапосленост, хроничне болести — you name it, рат у Југославији је крив.“

„Нећеш веровати“, писао му је Вук, „мој ћале се не плаши говорења у јавности, али и њему је рат у Југи крив за све. Можда не за хроничне болести, за њих криви НАТО и осиромашени уранијум. Него, договорили смо се: презентације увек радиш ти?“

„ОК“, одговорио је Даворин. „А ако ја умрем усред пројекта?“

„Оживећу те!“

„Жив ми одавде нећеш изаћи!“, вриштао је Мате.

Данас је био тај дан. Мату је стигла подршка и хтјели су да заробе Србе са супротне стране насеља. Јован се презентовао, покушавајући да окуражи људе око себе, махом старце и свршене средњошколце. Кратко је закуњао међу рушевинама у којима су се крили и сањао је како игра фудбал с Матом. Дијелили су се у екипе на часу физичког, Мате поново није понио копачке, па му је Јован позајмио своје како га наставник не би поново укорио.

„Миловановићу, гдје су твоје копачке!?“ — викао је наставник.

„Заборавио сам их“, одговарао је Вук.

„Да ти се то више није десило!“

Мате је постигао побједнички гол и баш кад су саиграчи, међу којима и Јован, кренули да му честитају Мате је

извадио нож и зарио га Јовану у врат, а крв је потекла као у Тарантиновим филмовима. Јован је скочио из сна и дуго се тресао.

Најављена је пауза па коначно проглашење побједника. Вук је утрчао у тоалет и повратио. Било му је мука, чело му је било прекривено знојем, руке су му се тресле, било му је хладно, па вруће — али, успио је. Умио се хладном водом и одлучио да изађе на хладни децембарски ваздух.

Након мучног сна за Јована услиједила је још мучнија јава. Хрвати који су тог поподнева стигли помогли су Мату и људима који су били са његове стране села да заробе Србе.

„Бок, стари, јесмо ли већ побиједили?“, смијао се Даворин са друге стране позива.

„Ако се организује такмичење у повраћању, сигуран сам да је неко од прва три места моје“, одговорио је Вук. „Ипак, успео сам да одрадим презентацију. Где си ти?“

„Ту сам за сат времена, ОК?“

„Ма, ОК, него волео бих да будеш на проглашењу.“

„Сретно! Можда и стигнем.“

„Хвала, видимо се.“

Мате је чистио пушку коју су му дали јер то тако треба. Мате је пјевао домољубиве пјесме које до прије петнаест дана није ни знао јер то тако треба. Мате је псовао српске мајке јер то тако треба. Било је превише ствари о којима није желио да размишља, као рецимо пита с јабуком коју је Јованова мајка правила сваке недјеље. Тета Марица је вољела да направи ситне знаке пажње за дјецу из насеља, али на Мата је била посебно осјетљива. Њена другарица Марија, Матова

мама је након више година боловања преминула, а Мате је имао њене плаве очи и бунтовну далматинску нарав и Марица га је обожавала. Или га је жалила, није ни сам знао након свих ових година. Мате се трудио да одагне ове мисли као да се плаши да ће их његови нови другови, домољуби по занимању, прочитати. Мате је с њима псовао српске мајке, а Марица је била српска мајка.

Вук је мислио да овоме никада неће доћи крај. Чинило му се да завршни панел траје цијелу вјечност и није могао да испрати све што се збивало у сали. Када се по ко зна који пут ухватио за телефон, Даворин се пришуњао и сјео поред њега.

„Стигао си!“, готово је викнуо Вук што је наишло на неодобравање осталих који су пратили излагање.

„Да, стари, не бих те изневјерио никада, сем када се у земљи у којој су прометне незгоде ријеткост деси прометна незгода“, смијао се Даворин.

„И на крају, посебна нам је част што можемо уручити награду овогодишњим побједницима“, закључивали су прошлогодишњи добитници награде на енглеском. „Побједници су... ох, ово ће бити мало теже за прочитати... Је ли ЗАБЕО тим ту?“

„Јес!“, скочио је са свог мјеста Даворин прије него је Вук укапирао о чему се ради и отишао да прими награду.

Јован је псовао у себи све док је пљувао крв и зубе које су му поломили тог поподнева јер није хтио добровољно да уђе у шталу у коју су их закључали. Највише је псовао Мата, размишљајући како би било добро да га је удавио оног

дана када су се потукли око тога да ли је Хајдук бољи од Звезде.

Врата су се нагло отворила и ушао је човјек средњих година с пушком.

„Да видимо ко је вечерас сретни добитник... Гдје је онај паметњаковић? Организирали смо ти излазак. Како се зовеш?“

„Јован“.

„Какво красно име. Хајде Јоване, водим те на спровод.“

„Какав спровод?“

„Јесам ли рекао спровод? Хтио сам рећи у провод! Крени!“, гурнуо га је у хладну децембарску ноћ. Пред шталом је стајао Мате, такође с пушком.

„Ево ти првог задатка!“, рекао је човјек Мату. „Знаш што требаш направити.“

Мате је климнуо, а плаве очи су сјевнуле под мјесечином.

„Крени, стоко!“, наредио је Мате Јовану.

Тинта се просула, размишљао је Јован, присјећајући се разговора који је недавно водио са сада већ бившим пријатељем, оним који га сада љубазно прати на спровод.

Ишли су шумом ћутећи, сваки са својим мислима. Када су одмакли од насеља Мате је викнуо:

„Стани ту! Почни да копаш!“

„Да ко-опам?“, отегнуто је питао Јован.

„Да ко-опаш, него!“

Јован је копао с пуно жара, као да ће ту да засади какво стабло, јабуке рецимо, и као да ће за пар година доћи на то мјесто заједно с Матом да набере коју за питу.

Када је завршио копање, Мате му рече: „Поређај камење око јаме и поново је затрпај.“

Јован га је чудно гледао. „Пожури!“, викнуо је Мате и Јован је почео да скупља камење. Када је завршио Мате му је пришао и прошапутао: „Сад трчи и да те моје очи више никада не виде! Трчи до своје јebene Србије или гдје год, само трчи!“

Прије него је Јован схватио шта му говори, Мате је испалио три хица у ваздух и викнуо на њега поново: „Трчи!“

Јован је трчао, а слике су се без тона низале у његовој глави: штала, пушка, пита, јабуке, копачке, тинта...

Када је стигао на безбједну територију пао је и није се сјећао ничега наредних пар дана.

Након што су примили награду, Вук и Даворин су пошли у ресторан да сачекају Вуковог оца. Како њих двојица још увијек нијесу били пунољетни, очеви ће преузети све неопходне кораке да се трансакција изврши, а њихово је да идеју развијају.

У ресторан је ушао Вуков отац и Вук му је весело махнуо.

„Ово је мој ћале, Јован... ово је Даворин, а ово је чика Мате.“

„Добро вече свима“, рекао је Јован и сјео. „Браво момци, свака част“, наставио је. „Мате, мислим да имамо разлога да вечерас будемо посебно поносни, Ви и ја?“

Мате је ћутке климнуо. Младићи су јели брзо и много причали. Очеви су јели споро и углавном ћутали. Када је вечери дошао крај Вук је предложио: „Преко пута је паб. Да идемо?“

„Мислим да наше старе кости чезну за креветом“, рекао је Мате.

„Плашим се да је тако“, потврдио је Јован. „Али, ви слободно идите.“

„Да. Само без алкохола, момци!“, додао је Мате, а младићи су брзо изашли из ресторана.

„Идеш у хотел?“, питао је Мате.

„Сједи, попиј пиву, у Бечу смо“, одговорио је Јован.

„Сјећаш ли се тренутка када је рат почео?“ питао је изненада Мате.

„Не.“, одговорио је Јован. „Само знам да ме је спасио непријатељ.“

Који минут касније два човјека су се смијала за столом иако нијесу били сигурни чему се смију. Смијех је као тинта: крене да се просипа кап по кап, и док се окренете, направи ријеку.

Две приче – Драган Врањеш

КАФЕ „57“

Прелету

Отишао сам до „Прешернове клети“ тог пролећног дана топлог и сунчаног, наручио чашу црног вина и кроз стакло посматрао издавачку кућу „Рад“ на другој страни улице. Препустио сам се некорисној машти свестан бесмислености свог поступка, али шта има слађе и претворније од сањарења. Замишљао сам како са завршеним романом одлазим тамо и уреднику предајем свој рад. Ни дан данас нисам завршио тај роман, а прошло је, ево, већ деветнаест година од тад.

Кафана је била скоро празна, конобарица у педесетим и повременио је разговарала са два човека који су се дели за столом поред шанка. Претпоставио сам да су стари знанци. Касније им се придружила и запевала. Боже, па ова има бољи глас од Здравка Чолића, помислих истог тренутка. Зашто је остала да ради као конобарица, зашто није нешто покушала? Онда се и ја упустих на кратко у разговор. Прво сам је похвалио, а онда покушао да сазнам зашто није урадила нешто са тим гласом. Схватио сам да га уопште није била свесна. На крају се наљутила на мене и обрецнула повишеним тоном:

„Ма шта тебе уопште брига!“

Заћутао сам и вратио се својој усамљености која ме читавог живота прати као зла коб. Нисам имао више воље

да сањарим, иако ме је вино полагаано хватало. Попио сам још две чаше и изашао. Ноћ се спуштала.

Већ је пао мрак када сам се обрео доле испод у Косовској улици. Трип да сам писац и да као такав треба да испитам ноћни живот града гурао ме је напред. Била је то заблуда. Нисам знао куда идем, ни зашто, а пићем сам сузбијао страх. И онда налетех на један кафић и осмотрих га. За шанком, на оном делу где шанк завија и оставља простор за само једног госта, ослоњен о зид, на барској столици, седео је Душан Прелевић. Напео сам своје пијане сузне очи и прочитао назив кафића: „57“. После мало премишљања одважио сам се и ушао. Па јесам ли писац или нисам?! Хајде да видимо шта се унутра дешава, шта то Дуле ради?

Стао сам за шанк недалеко од Прелета и наручио вино. Врло брзо сам скапирао да је кафић место где се окупља увек иста клијентела, стари познаници, и да сам својим уласком вероватно све њих изненадио и пореметио устаљени ред. За шанком је радила конобарица, жена у четрдесетим. Испијао сам вино и очекивао сваког часа да ми се неко обрати. Пожелео сам да нисам ту, али сам и даље стајао. Упао сам у осиње гнездо. У том је ушла нека госпођа и почела да се смеје и разговара са Прелетом, који је очито био главни човек у кафићу или сам бар ја тако мислио. У једном тренутку се обратио конобарици својим промуклим гласом:

„Дај ми још једну флашу вискија!“

„Немамо више вискија, Преле!“

„Па шта имаш?“

„Јабучовачу.“

„Дај онда јабуковачу! Па кад њу попијемо онда дај још једну, па још једну...!“

Госпођа која је разговарала са њим је отишла. И онда, у једном тренутку, Преле је погледао у мом правцу. Дуго ме је гледао оним својим једним оком, а онда ми се обратио:

„Јел, одакле си?“

„Из Лознице.“

„Ааа, ви сте убили Аркана!“

„Имамо ми и Вука Караџића“, рекох, помало изири-тиран.

Није одговорио. Посматрао ме је пар секунди и више ми се није обраћао. Попио сам своје вино и изашао одатле чврсто решен да се више не враћам.

Можемо ми доносити било какве чврсте одлуке узалуд је, јер живот нас увек изнова изненађује шаљући нас неким другим путевима, углавном оним којима не желимо (више) корачати. Дани о којима пишем били су дани мог осмомесечног залудног боравка у Београду, ако уопште постоји ишта залудно у животу, с обзиром да нам је свака последица за наук. Дошао сам уз помоћ родитеља после објављивања моје прве књиге песама у „Нолиту“, код уредника Добрице Ерића, и живео сам у једном станчићу на Вождовцу, низ пут преко пута цркве, недалеко од Ерићевог стана. Објавио сам у међувремену и другу књигу, али нисам још одржао промоцију коју сам планирао да одрадим у родној чаршији, јер друге опције нису постојале, нити сам се потрудио да их створим изгубљен и слаб какав сам тих година био. Једно вече после мог сусрета са Прелетом телефоном ме је позвао један позна-

ник из Лознице. Његов отац је имао стан у Београду, у улици иза „Руског Цара“, па је често долазио и глумарио по Београду. Очито је да му је импоновало да се дружи са познатим локалним песником, а можда му се допала и књига, па ми је предложио да изађемо заједно у град. Не сећам се више куда смо тумарали, али знам да нам је последње место те вечери био један ресторан. Испричао сам му причу о мом сусрету са Прелетом и наредног јутра се пробудио са мамурлуком и сазнањем да сам направио некакво спрање на рачун мог познаника. А он је био од оних углађених и опрезних младића, тип банкара са вечитим осмехом, у сакоу и с краватом, који пију на меру и траже некакав виши статус у друштву, па сам и ја тако незаслужено добио његове симпатије. Наравно, његов позив мени да изађемо у град био је показатељ непознавања везе између уметности, као једног на први поглед организованог света кроз форму и стил, и самог уметника у реалном животу, који уме да буде изузетно хаотичан и аморалан и где никако ниси сигуран како ће се твој дан завршити — изненађујуће мирно као да сте некакав монах или у неочекиваној експлозији лудила и страсти. Јер, уметник је као вулкан у чијој дубини крчка лава спремна да прсне наоколо сваког тренутка и угрози све у његовој близини, посебно све нормалне и уплашене људе који упорно и неуспешно покушавају да контролишу сопствени живот, а самим тим и своју сигурност у њему. Није ми било лако да га назовем. Плашила ме је његова реакција. У суштини био је добар момак, али некако упецан у сва та аристократска спрања. Ипак, морао сам да сазнам шта се десило, а сучити се са истином равно је ужасу.

„Хеј, Зоки, где си? Како је?“

„Раде, како си могао да ме назовеш?! Знаш ли ти шта си синоћ радио?! Разочарао сам се у тебе! Нисам веровао да си то у стању да урадиш!“

„Реци ми Зоки шта се десило?! Шта сам урадио?! Морам да знам!“

„Хоћеш да знаш?! Добро! Нисам веровао да можеш бити такав!“

Почео је да ме иритира са тим својим кукумакањем, али нисам ништа рекао. Нисам имао право да кажем.

„Поливао си ме шприцером и бацао чашу на мене! Онда си одбио да двојица момака седну за наш сто када нас је конобар замолио, јер није било места у ресторану, па сам ја морао да интервенишем! Нисам могао да верујем!“

„Шта да ти кажем, жао ми је. Извини. А што се тиче оних момака заболе ме курац. Хтео сам да будемо сами.“

„Не знам, не знам.“

„Слушај“, хајде да дођем до тебе да се мало испричамо, да покушам да мало изгладим ствари. Стварно ми је жао.“

„Не знам, Илићу.“

„Хајде, молим те, учини ми то.“

„Можеш да дођеш само предвече, морам нешто да обавим сад, па нећу бити ту.“

„Ма нема везе. Како год.“

„Али тад ми долази један пријатељ. Низмо се одавно видели.“

„Слушај, доћи ћу само на кратко. Обећавам ти. А после идем у град. Хајде, молим те, жао ми је и желим само да покушам да се и ти и ја мало боље осећамо. Нећу дуго бити.“

„Добро. Дођи око пет.“

„У реду. Хвала ти. И извини још једном. Видимо се онда. Тао.“

Није ми одговорио. Само је спустио слушалицу. Изгубио сам Зокија заувек и знао сам да је то мој последњи одлазак у његов стан. И није ми било криво, јер нисмо били на истим таласним дужинама, мада је помисао на понеку могућу журку и девојке у том стану малкице гризла моју savest, због учињеног. Ипак, Зоки није заслуживао такав третман. Јеби га, сви ми понекад изгубимо контролу. Тај ми се човек више никада неће јавити. Можда се видимо само у пролазу. Пореметио сам његов избалансирани свет и на тренутак му је пред очима севнуо ужас живота. Претпоставио сам да ће се још дубље повући у сопствену љуштуру. Када сам касније чуо да је почео да ради као промо-тер „Кока Кола“ било ми је драго што сам помало уздрмао тај његов изфолирани, извештачени и угланцани живот, где ти упорно нуде лажни осећај више вредности и сигурност која не постоји.

И, нацртао сам се тамо у пет поподне. Пријатељ је већ био ту. Пили смо текилу и некако смо дошли до онога што је одредило моје понашање те ноћи.

„Хеј, јел знаш да су Прелевић и Чорба дочекали на аеродрому Чарлса Буковског када је долазио да чита у Београду?“, рече Зоки.

„Зезаш ме?! Први пут чујем да је уопште и долазио у Београд!“

„Јесте.“

Ненад, Зокијев пријатељ, потврдно је климнуо главом. Текила ме је већ добрано ударила, а Буковски је био

један од мојих омиљених писаца кога сам највише цитирао, па рекох:

„Идем сад у „57“-цу код Прелета да га питам да ли је то тачно.“

„Ма јесте човече, сигурно“, рече Зоки.

„Нема везе, ево сад идем право тамо, идем! Само да попијем још ову чашу!“

Искапио сам је надушак и кренуо, нестрпљив да проверим ту информацију. Улазио сам у своје добро познато стање лудила и безумља које нисам могао да контролишем, спреман да идем равно до дна пакла.

Не сећам се баш пуно тога те последње, али и најлуђе вечери у „57“-ци. Не знам како сам се уопште нашао у друштву Прелета и његовог најбољег пријатеља. Нас тројица стајали смо насупрот шанка поред једног огледала. На малом постољу испод поређали смо пића.

„Преле, чуо сам да сте ти и Боро Чорба дочекали на аеродрому Буковског када је долазио у Београд да чита.“

„Јесмо.“

„И кажи ми, какав је био као човек?“

Преле је ћутао, а затим ме упита:

„А чиме се ти бавиш? Откуд овде у Београду?“

„Пишем поезију. Објавио сам две књиге. Покушавам да нађем посао.“

„Хеј, људи“, викну Преле изненада. „Имамо овде певника! Гази музику хоћу да нам изрецитује нешто!“

„Не знам ништа напамет, Преле“, рекох. „Али понео сам књигу.“

„Како то да не знаш своје песме напамет?!“, упита Преле.

„Појма немам“, рекох

Сви су се окренули у нашем правцу. Срамежљиво сам извукао књигу из џепа. Шанкерица је искључила музику. Био сам изувише пијан да бих читао, али знао сам да морам. Отворио сам своју прву књигу „Без Анђела Чувара“ сву ижврљану хемијском оловком и испреправљану, и почео. Не верујем да је ишта допрло до њих, лоше сам одрадио посао. Прочитао сам три песме, оне најбоље, које су вапиле за онима које сам волео и заувек изгубио.

Музика је поново затрештала и сви су се окренули свом пићу и прекинутом разговору.

„Преле, и какав је био Буковски?”

Није ми одговорио. Само је одмахнуо руком.

„Пишеш ли још?”

Е то га је изнервирало. Љутито нас је напустио и стао за шанк. Пошао сам за њим. Стао бесан поред њега.

„Слушај, Преле, рекох, не будеш ли ми рекао какав је био Буковски долазићу овде сваки дан док ми не кажеш!”

„Ћубре... Ћубре!“, рече љутито Преле.

Вратио сам се код Прелетовог пријатеља. Ускоро нам се придружио и Преле. Ћутали смо и пили сваки за себе, а онда ми његов пријатељ тихо рече:

„Слушај, ја сам Прелетов најбољи пријатељ, годинама се познајемо. Ти си једини човек кога знам у његовом животу, а да му је истог тренутка постао симпатичан и да није било проблема. Иначе би најебао, веруј ми.”

„Не знам шта да кажем“, рекох. „Поносан сам због тога.”

„И требало би. Озбиљно ти кажем.”

Окренуо сам се насмејан према Прелевићу и пришао му гегајући се и ширећи руке, „тражећи ђавола“ како би рекао наш народ:

„Шта бре најебао! Од кога?!“, рекох.

Преле ме је чудно гледао као да покушава да ме провали, а онда сам га у сажаљењу које ме је изненада целог облило чврсто загрлио и потапшао по леђима.

„Шалим се, Преле“, рекох. „Шалим се.“

Насмејао се.

„Слушај, планирам да у Лозници направим промоцију за моју другу књигу. Хоћеш ли да будеш мој гост?“

„Нема проблема“, рече смешећи се.

„Супер! Ево обећавам ти, долазим по тебе колима овде испред кафића и возим те за Лозницу кад буде промоција! Овде, баш овде!“, показивао сам кажипрстом у правцу улице испред.

Преле нас је на тренутак напустио, па упитах његовог пријатеља:

„Каж ми, шта се то десило са његовим оком?“

„Туча. Он не воли фолиранте. Стално му говорим да не може због тога са сваким да се бије, да се пази, али не вреди. Такав је он. Искрен.“

„Незгодно“.

„Да. Незгодно.“

Преле се вратио и позвао свог пријатеља да крену даље. Надао сам се позиву да им се придружим, али није стигао. Сва присност која је на трен успостављена између нас ишчезла је у секунди времена. Прелетов груб и промучкао глас био је неумољив. У његовом свету за мене није било места. А ја сам жарко желео да се еуфорија ноћи и

пијанства настави, јер моја лажна величина, важност и посебност које сам осећао нагло су згасле и уступиле место добро знаном очајању због свести о њиховом крају. Нисам желео ни да се враћам у пуштош и тишину свог малог стана. Још увек је у мени било довољно енергије за наставак вечери. У џепу сам изненада напипао своју прву књигу коју сам планирао да поклоним Прелету. Излетео сам из кафића и видео их како одмичу улицом. Преле је корачао погнут, а поред њега је ишао његов високи и крупни пријатељ. Потрчао сам.

„Хеј, Преле!“, викнух, „Стани!“

И даље су корачали.

„Хеј, Преле!“

Застали су. Дотрчао сам до њих.

„Заборадио сам да ти дам књигу!“

Хитро сам убацио књигу у широки џеп Прелетовог капута, окренуо се и отишао. Нисам желео да се намећем било коме посебно ако је толико познат. Нисам желео да њих двојица то тако схвате. Хтео сам да сачувам своје достојанство у њиховим и у сопственим очима. Вратио сам се свом пиву, а онда ипак пошао кући у свој пусти мали стан.

Пред мој повратак за Лозницу (успео сам захваљујући оцу који је био родом из Хрватске да добијем хрватско држављанство, па сам одлучио да напустим сиви Београд и сунце потражим на Западу) узео сам три примерка нове књиге и невољно отишао до „57“-це да једну поклоним Прелету. Када кажем „невољно“ мислим на nelaгодну и напету атмосферу која влада на таквим местима. Морате

бити опрезни. Свака погрешна реч може да значи и разбијени зуби или нешто још горе. Био сам и превише мекан за тај алкохоличарски брлог, иако волим да попијем, мада довољно луд и радознао да се у њему окушам, али само у пијаном стању, и у којем провокација виси у ваздуху, а људи у њему сва своја разочарења искијавају једни на другима. На крају, ништа се неће променити. Свет ће се и даље вртети и покопавати своје мртве, и паметне и глупе, и безумне и мудре.

Био је још увек дан када сам стигао, предвечерје. Преле није био ту, али јесте његов високи пријатељ. Стао сам за шанк поред њега и наручио пиво. Био сам изненађен када је почео да ме провоцира очито тражећи кавгу, а задњи пут смо пили заједно и искрено и топло разговарали. Каква контрадикторност. Људи су чудни. У мени сем неког осећаја пустоши и ништавила није било пуно тога и нисам реаговао. Нисам ни смео. У тим тренуцима мудрост је сламка спаса. Тиха, топла и искрена реч раскрави и најбруталније срце, углавном. Да бих прекинуо његове неразумљиве провокације и увреде којих се више и не сећам, чим је ућутао рекох благим тоном:

„Одлазим кући, за Лозницу, па сам дошао да Прелету оставим књигу коју сам скоро објавио.“

„Он ће вероватно доћи касније, али не могу да сигурам“, рече његов пријатељ. „Код њега се никад не зна.“

„Нема везе, оставићу је овде за шанком.“

„Можеш. А хоћеш ли дати и мени једну?“

„Наравно, наравно“, рекох.

Било ми је драго што му се вратила људскост у опхођењу. Сви смо ми људи, зар не. Само да не дозволимо да потонемо превише у блато по којем газимо. Чим нам

затреба нечија помоћ да нас из њега извуче, готови смо, јер она ретко стиже. Свако, углавном, мисли на себе. Извадио сам једну књигу, написао посвету и дао му је.

„Хвала“, рече.

„Ма нема на чему. Идем полако.“

„А мени једна?“, јави се неки човек који је стајао не-далеко од мене. Био ми је познат од последње вечери, али нисмо били у контакту.

„Нема проблема. Како се зовеш? Ево. То је све. Понео сам само три. Одох.“

Још увек под утиском провокација Прелетовог пријатеља нисам имао жељу да ту више и остајем, нити да се изнова напијем. Испразнио сам флашу и кренуо. Опраштао сам се са Београдом. Опет ме је чекао нов и неизвестан пут и сав сам био у томе. Добро познати радост и страх ухватили су ме под руке и повели. Моји једини пријатељи и учитељи.

Замолио сам шанкерицу да књигу да Прелету.

„Слушај, поздрави ми Прелета и кажи му да ћу доћи по њега када буде била промоција“, рекох његовом пријатељу.

Пружили смо руку један другоме.

„Важи. Нема проблема.“

Била је то година две хиљаде прва. Ја сам тада има тридесет три године, а данас имам педесет две. Душана Прелевића-Прелета одавно нема, као што нема ни кафеа „57“ и „Прешернове клети“. Али, моје неиспуњено обећање је и даље ту, чврсто као и када сам га први пут, не размишљајући, дао и пратиће ме до смрти. Тако је то са речима. Па не беше ли у почетку „реч“, а „реч“ беше у Бога, и Бог беше

166

„реч“. И све би створено Божијом речју. Верујем да је Преле повремено ишчекивао да се појавим у аутомобилу испред кафића, док је седео за шанком, на свом месту, ослоњен о зид, тамо где шанк мало завија и где има места само за једног човека, иако није веровао у то. Иако смо се свега два пута видели у животу. Верујем да би га то обрадовало и да би му удахнуло, бар на трен, мало наде у људе и живот у његовој тамној егзистенцији (ипак се насмејао када сам га позвао на промоцију), у којој је, нажалост, и како се то каже, био један од оних који није успео да надвлада године изгубљених илузија и буде довољно снажан да се издигне изнад сопствене судбине. А моје неиспуњено обећање је и разлог што сам написао ову причу. Свако покушава да утеши себе на овај или онај начин, зар не.

Извини, драги Преле.

ПРЕД КРАЈ ОКТОБРА

Дан је прелеп. Небо је плаво са мало беличастих мрља. Птице цвркућу и чује се звук моторне тестере. Секу се дрва. Народ се спрема за зиму.

Раде Илић угашеног погледа посматра познату слику кроз прозор своје собе. Иста улица и исте куће немо говоре да су му снови били прејаки за његово крхко тело.

Рекао би неко да га сада види: „Овај човек више нема снаге да кроз живот носи своју породицу и себе. Он се предао и препустиће се или алкохолу или самоубиству.“ Али не, тај „неко“ не би видео у њему чудесну наду лишену сваке логике и гломазну равнодушност као непробојни штит пред животним тешкоћама. Ни сам Илић није у стању да објасни себи сопствену истрајност.

Јутрос, негде око пола осам изгубио је једну од многобројних животних борби. Победила га је непобедива трака за паковање картонских кутија разних профила. Била је та трака неумољива и хладна према потребама и жељама његове породице. Ко зна када ће му се поново указати шанса да купи ДВД плејер за своју ћеркицу да би могла да гледа цртаће кад јој се прохте. Нити ће Илић у скорије време моћи да се домогне ласерског штампача. Нити ће његова супруга добити толико ишчекивани плакар за обућу. А поврх свега финансијски ће зависити од својих родитеља, са којима, на жалост, није у добрим односима.

Ипак, кад добро размисли, издали су га његови ближњи. Прст његовог колеге укључио је машину, други прст другог колеге другу и ту је био — крај. Није било људске солидарности, већ само пакост и себичност. Остављен је сам пред так-такајућом самовољом механичког цина и хиљадама алавих кутија које су такође тражиле своје место у овом накарадном свету: на дрвеним палетама, беспрекорно сложене да би са лакоћом могле бити смештене у огромни камион. Возач камиона захтевао је то, а алави газда будио је бескрајну алавест картонских кутија — опет човек као главни шраф у сваком сегменту злоће тих беживотних предмета. Илић једноставно није могао да се сам одупре тим бескрајним картонским вагонима састављеним од олова, цинка и арсена.

Чудно је било то да једна безосећајна гвоздена лакрдија има толику неприкосновену моћ над људским осећањима. Морао је да пакује, извлачи пакете и чека самилост својих колега да одвуку товар, не би ли имао места да поново пакује и извлачи наредни товар. Ако се нико не би појавио морао је да трчи и тражи најближег колегу да

му помогне. Сви су били заузети својим пословима — лагоднијим позицијама за које су се временом изборили. „Нека га, и ми смо се исто тако мучили“, као да је читао на њиховим лицима.

Безброј кутија је испадало на дрвени сто, са једном поломљеном ногом, па је морао да га гура сваки час не би ли га наместио у исправан положај. Уместо праве ногаре била је ту импровизирана, сачињена од стотињак увезаних малих четвртастих картона, која се нон-стоп померала под тежином упакованих кутија. Везилица је често прескакала са везивањем, па су се картони просипали по столу. Затим је требало довести у ред и везилицу, без устављања траке. Газда је тако захтевао. А његов први рођак, који се такође жалио на свог брата, убрзавао је рад траке до максимума. Иако се све могло постићи и успоренијим радом страх тих кукавица за машинама надјачавао је сваку људско саосећање.

Кутије су грувале, па их је Илић често бацао на страну, као и оне невезане. У том би се један од старијих радника, са завршеном основном школом и пет година стажа у тој фирми, дерао на њега, чудећи се како овај није у стању да их све спакује како ваља. Зној се Раду лио низ чело, и низ гаће, али је основац био неумољив у својим захтевима. А на паузи би причао како је време да се уставе машине и газди да до знања како „овако више не може“. Тешко је било разумети такву недоследност, као и када би рекао: „Ја се не бојим рада, треба радити.“ Често се подсмевао Илићу одлазећи у три сата кући после осмочасовног радног времена, о коме је већина радника у Србији само могла да сања.

Момци који су у фирми радили свега неколико месеци постајали су такође безобзирни. Неки су одлазили кући после осам сати рада остављајујући колегама и свој

део позла. „Нека добијем отказ, баш ме брига“, рекао је један од њих. Међутим, дебели газда отрембешеног стомака никоме није давао отказ. Он је био далеко од те људске агоније, на безбедном месту сопствене самовоље. То је била његова фирма, његова кућа, његова сауна и фитнес клуб. Често би долазио увече у тренерци и радио за главном машином покушавајући да скине који килограм. „Усмрдео би се“, рекао је један од момака. „Лети, ми се кувамо на четрдесет степени у хали, а он у својој канцеларији пусти клима уређај на деветнаест степени и кад изађе само шмркће.“

Пуштао је да се радници међусобно кољу и у потаји потурају једни другима, а тешко да би и нашао новог радника. Преко двеста људи прошло је кроз пакао ове фирме и отишло врло брзо. Како се говоркало по чаршији газда је хтео да у његовој фирми све функционише по принципима фирми из Европске Уније, па су и плате биле редовне, али мале, и једино по томе нису поштовале принципе Уније. О том безочном искоришћавању радне снаге већ се причало по граду, мада ни на другим местима није било много боље. Наравно, нико није реаговао. Цела општина се давила у страху од локалних моћника и корупцији. А и локални шериф био је вероватно на њиховој платној листи.

Све муке на које су били стављени радници су се трудили да пребаце на новајлију. Сматрали су да на то полажу право. Исти случај као и у војсци, где почетници страдају због мучних месеци њихових претходника. У почетку те дочекују са осмехом и лажном солидарношћу, а испод пакост дубља од најдубљих кланаца океана. Ретко је било оних момака у којима се њихово лоше доживљено искуство преиначавало у саосећајност према новом другу и искреној жељи да се помогне. Уместо да казне праве

кривце — да их извуку из канцеларија и попале њихове униформе са ширитима и ордењем и вежу их голе за стабла широм касарне — они су у својој глупости или кукавичлуку безомучно кињили своју немоћну браћу по судбини и тако се читавом систему друштва светили за његову нељудскост, постајући и сами нељуди.

У почетку помоћ није изостајала, али временом Илић је био све усамљенији. Сви су се измицали и био је сатеран у ћошак. Сам пред немогућим извршењем наметнутог посла дигао је руке од свега. А ове су биле испуцале и исечене. Мазао их је кантарионом и неком кремом, увијао у ханзапласт. На крају радног времена није могао да савија прсте. Тог последњег јутра на послу пожалио се позловођи, који му је рекао: „Синовче, ако не можеш, иди кући.“ Узео је своју јакну и љут изашао из хале.

Није успео да се избори за боље место, нити је покушавао, сматрајући да је људска подлост нешто недопустиво. Ни тих дванаест сати рада сваког дана, нити украдена субота и недеља, нису били толико тешки као издаја колега. Једноставно, није могао „сам“ да завршено пакује кутије на палету, да је извлачи и прави себи места за нову, да оне невезане пакете ручно баца на траку, а оне везане и разбацане око стола, у немогућности да достигне жељену брзину коју му намеће машина, све до једног спакује на нову палету, заједно са оним који тек стижу, да поправи везилицу ако не везује што је пре могуће, јер бескрајни редови картонских кутија чекају да их шчепа покретна трака (која не сме да стане) и повуче их за собом, ка његовим рањавим шакама које моле за предах. Газде нигде није било, али је страх његових колега био у ствари тај исти газда, невидљив али присутан, стварнији од оног правога. Сетио се Вукових речи: „Злато се у ватри пробира, а чоек у несрећи.“ Нигде части, ни храбрости, достојанства,

само голи, безмислени, кукавичлук, и трпљење без краја и конца.

Илић је ушао у кућу. Тишина. Сви су још спавали. Попео се тихо на спрат и провирио у брачну собу, затим сео на кауч у дневној. Његова некада момачка соба која је будила толико пријатних и непријатних успомена дреждала је у полутами. Осећао се као кривац, у ствари, читав свој живот се тако осећао. Сви су желели да се тако осећа. Тако је могао да удовољава њиховим глупим жељама, а они да се осећају бољи од њега и паметнији.

Сат је показивао осам часова ујутро. Кроз главу су му пролазила позната лица са речима осуде на устима. Покушавао је да нађе склад између свог поступка и жеља и интереса других људи за које је био везан. И није му било нимало лако. Напетост му је притискала стомак, осећао је мучнину помешану са сопственом слабошћу пред прохтевима других. Није имао храбрости да пробуди своју жену и објасни јој, пре него што дете устане, разлоге свог одустајања. Седео је у полутами собе и зурио у једну тачку, повремено посматрајући сат на видео— рекордеру.

Неколико минута после осам. Није се могао надати ни да ће га пријатељи разумети, јер би његове жалбе дочекали са осмесима и шалама који би релативизовали сваку људску поквареност и радничку муку. Нашао се у ћорсокаку. Знао је да је напуштен, потпуно и немилосрдно, и да сам мора прегрмети све своје недаће. Охохо, колико је за то било потребно снаге! Само су мила равнодушност и наредни корак који је био неопходан као сам ваздух нудили спасоносно решење.

Ти глупи радници, мислио је Раде Илић, колика је само била њихова моћ. А нису били у стању ни да се изборе за она минимална права која су им законом регулисана. Зар су две паузе за кафу, у трајању од петнаест

минута, биле толико проблематичне. Овако су после до-
ручка који је почињао у пола једанаест и трајао до једана-
ест, морали да раде непрекидно до ручка, у четири. А он је
рмбачио на најгорем месту, где се лудило постиже и без
алкохола и дрога. Држали су газду у шаху, а нису то знали.
Нису могли да сагледају своје могућности. Свако се извла-
чио како је знао и умео. Није ни газди свеједно да тек тако
отпусти људе. Он је у послу, а посао не чека. Али, увек је
било оних радника којима је добро, и та мањина везивала
је руке осталима.

Чуо је када је дете заплакало, а затим тих разговор
између детета и мајке. Ушао је у собу и почео да се правда
жени. Била је љута, очајна. „Смири се, биће све у реду.
Искрснуће неки посао“, рекао јој је. „Потпуно те разумем“,
рекла је, „али све што знам то је да смо остали без пара.“

Прича – Николета Петровић

БОЖИЋ У МОМ КРАЈУ

Већ неколико година, у мом крају, Божићу измиче снијег. У тим првим јануарским данима као да празник упија сву сунчеву свјетлост како би у сваки дом под бадње дрво принео топлоту Витлејмске ноћи...

Журно корачам од дућана до уличних продаваца, па ме, потом, нестрпљиве ноге даље воде до локалне пијаци, док у руци грчевито држим мајчин списак. Нижем у себи ријечи, тихо, ко бројаницу за молитву: кукуруз, пшеница, суве шљиве и смокве, завежљај сламе и килограм шарених бомбона.... Људи пролазе, тискају се међ' тезгама, запиткују, мјеркају робу, ја се и не трудим да их слушам... У новчанику довољно новца да не питам колико шта кошта. Помислих, плата је „легла“ (плату добих) прије неколико дана, таман да достојанствено прославимо Рођење Богомладенца, а за касније, не марим, јер Господ врати и посије тамо гдје огољена земља жедно чека сејача и сјеме...

У том цијенкању, надвикивању и гуркању са пролазницима, спазих старицу како скрајнута у ћошак нуди златно браонкасте сиреве, округле ко дукати, и помислих: „Божићна трпеза је незамислива без бијелог мрса“! Њене очи небоплаве боје и дрхтаве руке, испуцале од накупљеног рада окретале су их као да се поигравају са њима, а мени у мислима пролети лик очеве мајке која над огњиштем у старом кућару ређа зарац по зарац око утихнулог

жара чији се дим шири просторијом и боји сиреве бакарним бојама... Истина горко удари у грло, кô пелин по глашницима, схватих, нема више ни кућара, ни моје баке, већ одавно њена душа тихује у вјечности.... Као залог за дивне празничне успомене, купих од старице два зарца, као симбол на два ока која су ме, као првог госта, ономад, дочекивала и испраћала на Божићно јутро...

Са пуним кесама враћам се дому, успут мјеркам изложене бадњаке, а на сваком ћошку примјећујем отпале храстове листове као најљепши улични накит и подсјетник да се празник Рождества не може дочекати без вјечног пламена које спаја срца укућана са овим славјенским светим дрветом... Као добри пастир бирам што китњастију грану како бих је својим разнобојним украсима пресвукла у ново рухо... Свака породица живи по некој личној хирерхији. У мојој се добро знало ко и шта ради. Отац као први међу једнакима био је задужен за припрему печенице, да положи Бадње дрво пред кућни праг и преточи из плетенке препеченицу у празничну боцу са извезеним ликом Светог Георгија Великомученика, заштитника нашег дома. За то вријеме, мајку је, чини ми се, чекало и превише посла, а који је она, сваки пут, с лакоћом обављала. Уз посну трпезу за Бадњи дан, истовремено брине да на дан празника буду спремна и слана и слатка јела. Ми млађи помагали смо колико је ко умιο и знао, било је важно само да не сметамо....

Након очеве смрти, сахранила сам безбрижност, док ми је његов одлазак оставио превелику празнину коју сам морала испунити утјехом и надом да је сваки наредни Божић корак ближе ка нашем сусрету... Очеву улогу о пе-

ченици преузео је брат као једина мушка рука у нашој породици, а остале обавезе мајка и ја смо подијелиле између себе, попут Марије и Марте...

Последња седмица поста крене плаховито, празничне припреме диригују ритма дана и мисли, јер све се врти око ријечи „треба ово“ и „ово је урађено“... Истински сусрет са пуноћом празника срећем тек у предвечерје празника. Иако се умор прикрада ко напуштено маче иштући који залогај из узмирисале кухиње, сусрет са звонима и сјенкама људи који корачају кроз порту ка храму, ту немоћ у тијелу мијеша са присутном радошћу ишчекивања новог јутра... А до тада, вече путовања у нови вијек завршавамо молитвеним бденијем и паљењем божићног дрвета у црквеној порти.

Звона одјекују, преплићу се са гласовима појаца и свештенослужитеља који позивају вјерни народ да се окупе под куполом храма, гдје свака прозба и благодарење као да скида окове умора које вучемо већ неколико последњих дана. Вече је хладно, вјетар хучи кроз полулукове, ковитла ми косу и крајеве шала, ја у погледу ка небу видим да свака варница која одлети ка небу бива свијећа коју прихватају душе уснуле и који заједно са ангелима пјевају:

*„Божић, Божић, благи дан,
Благог Христа рођендан,
Божић, Божић, светли дан
Сав светлошћу обасјан.
Дјева Христа родила,
Пеленама повила,
У пећини Христос спи,
Света Дјева над Њим бди...“*

У пламену Бадњег дрвета вријеме престаје да буде важно, јер не знам да ли је у сваком Божићу смијештено ових двије хиљаде и кусур година или је свако Рождество рађање године нове... На послијетку, није ни битно, све док ми овај празник умирује срце, и док на сваку чашу жучи бива кашика меда и утјеха за све овоземаљске недаће....

Повратак кући из цркве, мирис тамјана по соби који нас везује за скромном посном трпезом је последњи степен ка сусрету са оваплоћеним Богомладенцем који ће бити наш најважнији положајник на сам дан празника... Ипак, године не бришу успомене на дане када сам ја имала ту улогу да као први гост, попут мудраца са истока, донесем у бакин дом радост и прегршт жеља... Ради берићета у новом љету, жарала сам по ватри гранчицом бадњака и набрајала милозвучно: „Колико варница, толико кравица, и у тору оваца. Колико варница, толико парица, а највише здравља и весеља.“ Потом би ме бака огрнула бијелим јорганом, како би кајмак био дебео попут тешког покривача. Насула би ми варенике и пред мене ставила чесницу и комад сира да се омрсим како би и остали укућани могли да доручкују...

Божићи су пролазили, а наша породица је у годинама што долазе испраћала једног по једног члана, празници у граду донијели су прилагођене обичаје, али суштина је остала иста, као и слике прошлости које вјерно чувају сјећање на поријекло и породични родослов....

Свитање Божићног јутра брише сваку тугу и жал за минулим данима... Уранак у зору, пој тропара „Рождество твоје Христе Боже наш...“ најављује нови вијек и могућност за преображај сваког од нас. За трпезом моја мајка, ја и моја кћерка — женски родослов, попут жена Мироносица,

приносимо молитву Богомладенцу и Мајци Божијој, ломећи чесницу, док најмлађа од нас сваки комад детаљно загледа, надајући се парици у њеним длановима. На столу све оно што волимо и чега смо жељни након шестоне-дјељног поста, али ипак узимамо најприје комад сувог сира са погачом, као симболични прекид мирјанског испосништва. Нас три свједочимо Христов долазак, док слама испод бадњака и упаљено кандило испод иконе овапло-ћује његово рођење у Витлејемској пећини... Без положај-ника, али са вјером у Господа нашег, молимо се свака у свом срцу, да нас прати здравље и благостање и да на наша леђа не ставља одвећ тежак Крст искушења који не-ћемо моћи носити... Празничну тишину прекида звоно на вратима. Брат и његова породица радосно нас поздрав-љају:

„Мир Божији, Христос се роди!“

САДРЖАЈ

Реч уредника.....	5
Мачвански јав – Дејан Крсман Николић.....	6
Као вино у ноћи.....	6
Искра из камена.....	7
Србија.....	8
На пољима бозиљка и лана.....	9
Очи боје космоса.....	10
Сада и овде – Саша Скалушевић Скала.....	12
Мучења.....	12
Равњак.....	12
И сада и овде.....	13
Увек изнова.....	13
Одједи душе – Вера Радосављевић.....	14
Мириз јесени.....	14
*.....	14
**.....	14
Сама.....	15
У сусрет Празнику.....	16
Самоћа.....	17
Осама.....	18
Камен као вода – Пеко Лаличић.....	19
Камени круг, круг камена.....	19
Камен као вода, вода као камен.....	20
Кост смо и вода.....	22
Сламка смо слуђена.....	23
Ту поред нас – Дејан Спасојевић.....	24
Мајка.....	24
Немањићка звона.....	24
Пустињске кише.....	26

Сањајмо загрљени – Драгојла Дивјак Топаловић.....	28
Сутра је можда далеко.....	28
Тамо где се љубав додирује.....	29
Незнанка.....	30
Између неба и ништа – Михајло Орловић.....	31
Шкољка.....	31
Пуж.....	31
Гавран.....	32
Воз у магли.....	32
Хлеб.....	33
Девет поетских кругова – Љубица Жикић.....	34
Књижевно вече.....	34
Манастирска тајна.....	35
Речи против поезије.....	36
Заведена.....	37
Повратак смислу.....	37
Трепња.....	38
Несхваћени дани.....	38
Сјај у очима.....	39
Путовање.....	39
Јединој – Иван Станковић.....	41
Ти растеш.....	41
Три песме – Милица Јефтић.....	49
Блиска даљина.....	49
Извор љубави.....	49
Коло живота.....	50
Класичне строфе – Душко Р. Недовић.....	52
У тами неразума.....	52
Још увијек си ту.....	53
Ниједи погледи.....	53

Четири песме — Душка Контић.....	55
Слутња.....	55
Благослов Бога.....	56
Епитаф.....	56
Дуга ноћ.....	57
П(ј)есме безимене — Жарко Бумбић.....	58
**.....	58
**.....	58
**.....	59
**.....	59
**.....	60
**.....	60
**.....	61
**.....	61
**.....	62
**.....	62
**.....	63
Деца пишу поезију.....	64
Софија Трајановски.....	64
Светло.....	64
Место.....	65
Хладноћа.....	65
Хаику — Елизабета Јевстигнејева.....	67
Паноћни титраји — Јелена Трајановски Станковић.....	69
Да је што није.....	69
Нећу да ми кажеш.....	70
Треба ми.....	70
Додир неодоира — Анђелко Заблаћански.....	72
Додир временом.....	72
Јунски сонет.....	73
Пред сликом.....	73

С њом.....	74
Јутро и сутон.....	75
У мимоходу.....	76
Кад месец падне	76
Нове књиге.....	78
Тања Малетић – Песме бдења и сновиђења.....	78
Бдења и сновиђења Тање Малетић.....	78
Две песме из збирке.....	79
Сова.....	79
Лептир	81
Приказ – Тодор Бјелкић	83
Лековитост поетског израза.....	83
Есеј – Јелена Вукотић.....	86
Стари Ниш и његове житељке у прози Јелене Димитријевић.....	86
Оглед – Бошко Томашевић.....	97
Роман и (не)разумевање савремене културе света	97
Суспрети– Александра Вујисић.....	148
Тинта.....	148
Две приче – Драган Врањеш.....	155
Кафе „57“	155
Пред крај октобра	167
Прича – Николета Петровић	174
Божји у мом крају	174

Упутство за сараднике *Суштине поетике* (www.knjizevnicasopis.com)

1. Своје радове шаљите у једном ворд документу, на А4 формату и маргинама по дифолту, писане ћирилицом или латиницом са употребом словних знакова ђ, ж, ч, ћ, ш. Све радове доставити писане фонтом Times New Roman, величина фонта 12, проред 1, 5. У противном радови неће бити узети у разматрање.

2. Мејл за ваше радове: sustinapoetike@hotmail.com

3. У тексту обавезно ставите своје име, годину рођења, своју мејл адресу, адресу становања и краћу биографију писану у трећем лицу јединине. Пожељна је и фотографија.

4. Документ обавезно означите својим именом и формом текста који шаљете (песме, прича, афоризми, есеј, осврт, критика...)

5. Прозне радове слати у формату до 14.000 карактера, величина фонта 12 и проред 1, 5.

6. Конкурс је отворен током целе године.

7. Рукописе не враћамо, а необјављене радове не чувамо и не сносимо никакву одговорност за њих.

8. Плаћање ауторских хонорара ни ауторски примерак штампаног издања нису предвиђени Правилником овог часописа: www.knjizevnicasopis.com/правилник

9. Часопис се може купити једино код издавача по цени 650 РСД по примерку. Средства можете уплатити на рачун Анђелко Заблаћански, Милана Недељковића 40, Глушци. Број рачуна 200—0000125047289—29, код банке Поштанска штедионица. Доказ о уплати доставити на горе наведену мејл адресу.

10. Штампано издање часописа не шаљемо ван Србије.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

СУШТИНА поетике : часопис за књижевност / главни и одговорни уредник Анђелко Заблаћански. – [Штампано изд.]. – Год. 5, бр. 56/57 (2018)– . – Глушци : Удружење поетских стваралаца, 2018– (Београд : Pharma Lab). – 21 cm

Доступно и на: www.knjizevnicasopis.com/. – Тромесечно.
– Преузима нумерацију од електронског издања. –
Друго издање на другом медијуму: Суштина поетике
(Online) = ISSN 2334– 9417
ISSN 2620– 0988 = Суштина поетике (Штампано изд.)
COBISS.SR– ID 267264012